

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

ANITA RAMŠAK

POJAV REVŠČINE IN URESNIČEVANJE ČLOVEKOVIH PRAVIC V SLOVENIJI

DIPLOMSKO DELO

Ljubljana 2007

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

ANITA RAMŠAK

MENTORICA: doc. dr. Sandra Bašić-Hrvatin

SOMENTORICA: doc. dr. Vesna Leskošek

POJAV REVŠČINE IN URESNIČEVANJE ČLOVEKOVIH PRAVIC V SLOVENIJI

DIPLOMSKO DELO

Ljubljana 2007

POJAV REVŠČINE IN URESNIČEVANJE ČLOVEKOVIH PRAVIC V SLOVENIJI

Revščina je vzrok in posledica neuresničevanja človekovih pravic. Človekove pravice so pravice, prirojene dostojanstvu vsakega posameznika in pripadajo vsem ljudem. Države, vključno s Slovenijo, so s tem, ko so podpisale in ratificirale mednarodne dokumente človekovih pravic, priznale, da so vsi ljudje upravičeni do ustreznega življenjskega standarda, do izobrazbe, najvišje dosegljive ravni telesnega in duševnega zdravja, hrane in ustrezne nastanitve ter ostalih ekonomskih, socialnih in kulturnih pravic. Z vidika človekovih pravic se boj proti revščini povezuje z načeli univerzalnosti in nedeljivosti človekovih pravic, odgovornosti držav in opolnomočenja revnih ter njihovega sodelovanja. Ta pristop naslavlja večdimenzionalno naravo revščine, širšo kot samo pomanjkanje dohodka, ter priznava diskriminacijo in neenako obravnavanje ljudi kot ključno komponento revščine. Temu primerno morajo biti oblikovani kazalniki za merjenje revščine, predvsem pa morajo upoštevati specifične značilnosti, ki izhajajo iz ekonomskih, socialnih in kulturnih pravic. Človekove pravice so močno orodje za izkoreninjenje revščine, vendar neoliberalna ideologija in njeni trendi negativno vplivajo na njihovo uresničevanje.

Ključne besede: revščina, človekove pravice, neoliberalizem

POVERTY IN SLOVENIA – A HUMAN RIGHTS PERSPECTIVE

Poverty is a cause and a product of human rights violations. Human rights are inherent to dignity of every individual and belong to all people. Governments, including Slovenia, have by signing and ratifying international human rights documents confirmed that all people are entitled to adequate standard of living, education, highest attainable standard of physical and mental health, food and housing, as well as other economic, social and cultural rights. The human-rights-based approach to poverty is connected to the principles of universality and indivisibility of human rights, accountability of governments and empowerment of the poor and their cooperation. It addresses the multi-dimensional nature of poverty (beyond the lack of income) and acknowledges discrimination and differences in treatment among different groups as key components of poverty. Indicators for measuring poverty need to be adjusted to this and must above all take into consideration specific characteristics of economic, social and cultural rights. Human rights are powerful tool for fight against poverty. However, their implementation is negatively affected by neoliberal ideology and its trends.

Key words: poverty, human rights, neoliberalism

KAZALO

KAZALO MEDNARODNIH DOKUMENTOV IN NJIHOVE KRATICE	7
1. UVOD.....	8
1.1. OPREDELITEV PROBLEMA IN CILJI DIPLOMSKE NALOGE.....	9
1.1.1. Hipoteze	9
1.2. STRUKTURA NALOGE	10
2. OPREDELITEV ČLOVEKOVIH PRAVIC.....	13
2.1. RAZVOJ IN DELITEV ČLOVEKOVIH PRAVIC	13
2.1.1. Državlanske in politične pravice	14
2.1.2. Ekonomske, socialne in kulturne pravice.....	14
2.1.3. Kolektivne pravice	15
2.2. MEDNARODNO VARSTVO ČLOVEKOVIH PRAVIC.....	16
2.2.1. Pomen mednarodnega varstva človekovih pravic	17
2.3. NEDELJIVOST, MEDSEBOJNA ODVISNOST IN POVEZANOST ČLOVEKOVIH PRAVIC	17
3. OPREDELITEV REVŠČINE.....	20
3.1. ENODIMEZIONALNI VIDIKI REVŠČINE.....	20
3.1.1. subjektivna revščina	21
3.1.2. relativna revščina	22
3.1.3. absolutna revščina	22
3.2. VEČDOMENZIONALNI VIDIKI REVŠČINE.....	23
3.2.1. Večdimenzionalne meritve revščine.....	25
4. REVŠČINA KOT KRŠITEV ČLOVEKOVIH PRAVIC	27
4.1. KONCEPTUALNI OKVIR	28
4.1.1. Človekove pravice in pomanjkanje možnosti.....	30
4.2. DODANA VREDNOST OPREDELITVE REVŠČINE Z VIDIKA ČLOVEKOVIH PRAVIC	31
4.2.1. Odgovornost.....	31
4.2.2. Participacija in opolnomočenje revnih	33
4.2.3. Načelo nediskriminacije.....	34
4.3. NAČELA STRATEGIJ ZA ZMANJŠEVANJE REVŠČINE Z VIDIKA ČLOVEKOVIH PRAVIC	36
4.4. MERJENJE REVŠČINE Z VIDIKA ČLOVEKOVIH PRAVIC.....	38
4.4.1. Statistični kazalniki	38
4.4.2. Merjenje revščine z vidika človekovih pravic.....	38
4.4.3. Oblikovanje kazalnikov, ki se nanašajo na ekonomske, socialne in kulturne pravice.....	40
4.5. KLJUČNE EKONOMSKE, SOCIALNE IN KULTURNE PRAVICE IN NJIHOV POMEN ZA REVŠČINO	42
4.5.1. Pravica do dela (6., 7., 8., 9. členi MESKP; 8. člen MPDP)	42
4.5.2. Pravica do zdravja (12. člen MESKP).....	43
4.5.3. Pravica do ustrezne nastanitve (11. člen MESKP).....	44
4.5.4. Pravica do izobraževanja (13., 14. člen MESKP)	46
5. OVIRE URESNIČEVANJU ČLOVEKOVIH PRAVIC IN ZMANJŠEVANJU REVŠČINE.....	48
5.1. VPLIV NEOLIBERALNE IDEOLOGIJE.....	48

5.1.1.	Prost trg in ekonomska rast kot generatorja blaginje za vse.....	49
5.1.2.	Privatizacija človekovih pravic	50
5.1.3.	Neenakomerna porazdelitev dohodka	50
5.1.4.	Individualizem in poudarjanje posameznikove svobode.....	51
5.2.	SISTEM ČLOVEKOVIH PRAVIC	52
5.3.	SOCIO-KULTURNE RAZMERE	53
6.	ČLOVEKOVE PRAVICE V SLOVENIJI.....	54
6.1.	SLOVENSKA USTAVNOPRAVNA UREDITEV TEMELJNIH ČLOVEKOVIH PRAVIC	54
6.1.1.	Ekonomske in socialne pravice v slovenski ustavi.....	56
6.2.	STATUS MEDNARODNIH POGOD V SLOVENIJI.....	58
6.3.	RATIFICIRANI MEDNARODNI DOKUMENTI V SLOVENIJI.....	58
7.	DOHODKOVNA REVŠČINA V SLOVENIJI.....	60
7.1.	SUBJEKTIVNA REVŠČINA	61
7.2.	RELATIVNA REVŠČINA.....	62
7.3.	ABSOLUTNA REVŠČINA.....	65
8.	NEURESNIČEVANJE ČLOVEKOVIH PRAVIC V SLOVENIJI.....	69
8.1.	PRAVICA DO ZDRAVJA	69
8.1.1.	Splošna raven uresničevanja pravice do zdravja	69
8.1.2.	Dostop do zdravstvenega varstva	71
8.2.	PRAVICA DO USTREZNE NASTANITVE	73
8.2.1.	Splošna raven uresničevanja pravice do ustrezne nastanitve	73
8.2.2.	Dostop do ustrezne nastanitve	75
8.3.	PRAVICA DO DELA	77
8.3.1.	Splošna raven uresničevanja pravice do dela	77
8.4.	PRAVICA DO IZOBRAŽEVANJA.....	80
8.4.1.	Splošna raven uresničevanja pravice do izobraževanja.....	80
8.4.2.	Dostop do izobraževanja	81
9.	ZA REVŠČINO NAJBOLJ RANLJIVE SKUPINE V SLOVENIJI.....	83
9.1.	ŽENSKE	83
9.2.	STAREJŠI	85
9.3.	NAJEMNIKI	87
9.4.	BREZPOSELNI	88
9.5.	TUJCI BREZ STALNEGA PREBIVALIŠČA.....	89
9.6.	ROMI	91
10.	SKLEP	93
10.1.	POTRJEVANJE/ZAVRAČANJE POSTAVLJENIH HIPOTEZ.....	93
10.1.1.	Hipoteza 1:	93
10.1.2.	Hipotezi 2 in 3:	96
10.2.	STANJE REVŠČINE IN URESNIČEVANJA ČLOVEKOVIH PRAVIC.....	98
10.2.1.	Dohodkovna revščina	99
10.2.2.	Uresničevanje človekovih pravic, trendi in stanja	100
10.3.	SOCIO-KULTURNE RAZMERE	103

11.	<i>ZAKLJUČEK.....</i>	<i>106</i>
12.	<i>SEZNAM LITERATURE IN DRUGIH VIROV</i>	<i>109</i>
12.1.	LITERATURA.....	109
12.2.	ČLANKI V REVIJAH IN ZBORNIKIH.....	110
12.3.	DRUGI VIRI	112
12.4.	INTERNETNI VIRI	112

KAZALO MEDNARODNIH DOKUMENTOV IN NJIHOVE KRATICE

- CEDAW – Mednarodna konvencija o odpravi vseh oblik diskriminacije žensk
- CERD – Mednarodna konvencija o prepovedi vseh oblik rasne diskriminacije
- EKČP – Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin
- ESL – Evropska socialna listina
- MESKP – Mednarodni pakt o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah
- MDPP – Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah
- SDČP – Splošna deklaracija človekovih pravic

1. UVOD

Velikanske ekonomske in socialne neenakosti so stvarnost, ki ostaja nespremenjena v državah vseh političnih ureditev in na vseh stopnjah razvoja. V osrčju obilja veliko ljudi še vedno nima dostopa niti do nujno potrebnih količin hrane in vode kot tudi ne možnosti osnovne izobrazbe, zdravstvene oskrbe in nastanitve. To ni le posledica pomanjkanja sredstev, temveč tudi nepripravljenosti, malomarnosti in diskriminacije od vlad in drugih odgovornih. Veliko skupin je deležnih takega ravnanja preprosto zaradi tega, kdo so; številni na robu družbe so pogosto preprosto spregledani.

(Amnesty International 2005)

Celo najbogatejše in vplivne države so očitno neuspešne v izpolnjevanju svojih dolžnosti za odpravo revščine in preprečevanje bolezni, brezdomstva in nepismenosti. Kljub izrazom zaskrbljenosti in obljubam revščina z vsemi svojimi razsežnostmi ostaja tragična značilnost naše civilizacije, ki še nikoli ni doživela večjega razvoja in posedovala večjega bogastva. Dejstva so porazna: revščina prizadeva skoraj polovico svetovnega prebivalstva, večina držav v razvoju močno zaostaja za bogatimi državami; z revščino, celo s skrajno revščino, pa se borijo tudi najbogatejše države, slednje pogosto zaradi globoko zakoreninjenih vzorcev diskriminacije in neenakosti.

Očitna je potreba po vnovični opredelitvi pojma revščine, kdo se z njo srečuje in predvsem, kdo je odgovoren za njeno zmanjševanje in izkoreninjenje. Vidik človekovih pravic, ki opozarja, da se »vsi ljudje rodijo svobodni in imajo enako dostojanstvo in enake pravice« (1. člen Splošne deklaracije človekovih pravic (SDČP)) ter poudarja, da smo vsi upravičeni do »... takšne življenjske ravni, ki zagotavlja /.../ zdravje in blaginjo, vključno s hrano, obleko, stanovanjem, zdravniško oskrbo in potrebnimi socialnimi storitvami ...« (25. člen SDČP), je pozitiven premik v opredelitvi revščine in prizadevanjih za njeno izkoreninjanje.

Revščina ni pomilovanja vreden naraven pojav. Revščina je kršitev človekovih pravic. S tem priznanjem postane stanje, ki smo ga dolžni odpraviti. Pierre Sane (v Campbell 2003) govori o prednostih, ki jih bo sprožilo takšno razumevanje: »Breme odgovornosti bo zamenjano. Revni, prepoznani kot oškodovani, bodo tako pridobili pravico do izhoda iz svojega položaja, nosilci katere bodo skupaj tako vlade, mednarodna skupnost in konec koncev vsak državljan.

Zmanjševanje revščine, ki izhaja iz dolžnosti, je veliko močnejša sila, kot so sočutje, dobrodelnost in tudi skrb posameznika za lastno varnost ...».

Vendar pa se revščina, čeprav jo razumemo kot kršitev človekovih pravic, ne zmanjšuje in se ne bo zmanjševala, dokler človek in njegovo dostojanstvo ne bosta zopet postala središče naših prizadevanj in razvoja. Na tem mestu je že nekaj časa kapital, ki mu široko odpirajo vrata tisti, ki so sprejeli neoliberalno ideologijo in sprostili z njo povezane trende. Ti se z naglo hitrostjo širijo po koncu druge svetovne vojne in pomembno vplivajo na družbeno ureditev ter status človekovih pravic v njej, kot tudi voljo in zmožnost odgovornih za njihovo realizacijo. Pri tem se zdi, da velikokrat pozabljamo, da vse te pojave ustvarja in vodi človek, zato je treba k odgovornosti pozvati tiste, ki uravnavajo in spodbujajo te trende in s svojimi odločitvami vplivajo na življenja tisočih. Človekove pravice predstavljajo 'orodje', ki je najbližje temu.

1.1.OPREDELITEV PROBLEMA IN CILJI DIPLOMSKE NALOGE

V svoji nalogi želim:

- preučiti pojav revščine in človekovih pravic ter poiskati njuno povezavo in izpostaviti ključne komponente, ki predstavljajo pozitiven premik v boju proti revščini;
- preučiti ovire za uresničevanje človekovih pravic na globalni ravni;
- preučiti pojav revščine in uresničevanja človekovih pravic v Sloveniji;
- preučiti skupine, ki so v Sloveniji najbolj ranljive za revščino.

1.1.1. Hipoteze

S podpisom Mednarodnega pakta o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah (MESKP) se je Slovenija kot država pogodbenica tega pakta zavezala, da bo »... v največji mogoči meri izkoristila vire, s katerimi razpolaga, in z vsemi ustreznimi sredstvi, vštevši zlasti zakonodajne ukrepe, skrbela, da bi bilo **postopoma** doseženo polno uresničenje pravic, ki so priznane v tem Paktu.» (2. člen MESKP). Klavzula postopnega uresničevanja se, kot v svojih splošnih komentarjih razjasnjuje Odbor Združenih Narodov (ZN) za ekonomske, socialne in kulturne pravice, navezuje tudi na prepoved zniževanja že dosežene ravni človekovih pravic.

S podpisom Mednarodnega pakta o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah je Slovenija kot država pogodbenica tega pakta prevzela jamstvo »... da bodo v njem razglašene pravice lahko uveljavljene brez kakršnekoli diskriminacije, temelječe na rasi, barvi, spolu, jeziku, veri, političnem ali drugem prepričanju, narodnem ali socialnem poreklu, premoženju, rojstvu ali kaki drugi okoliščini.« (2. člen MESKP). Prepoved diskriminacije se po mednarodnem pravu človekovih pravic navezuje tako na posredno kot neposredno diskriminacijo.

HIPOTEZA 1: V Sloveniji se kljub ekonomski rasti in razvoju znižuje raven doseženih človekovih pravic, predvsem ekonomskih, socialnih in kulturnih pravic.

HIPOTEZA 2: Posamezne skupine se bolj kot druge soočajo s pojavom revščine in kršitvami človekovih pravic. Pri tem igra diskriminacija (tako posredna kot neposredna) ključno vlogo pri uresničevanju njihovih človekovih pravic, predvsem ekonomskih, socialnih in kulturnih pravic.

HIPOTEZA 3: Pomanjkanje nadzora nad ekonomskimi sredstvi vpliva na pojav revščine in uresničevanja človekovih pravic. Pomanjkanje nadzora nad ekonomskimi sredstvi izhaja predvsem iz brezposelnosti oziroma delovne neaktivnosti revne osebe.

UPORABLJENE METODE:

- analiza vsebin primarnih in sekundarnih virov;
- kvalitativna in kvantitativna analiza kazalnikov uresničevanja človekovih pravic.

1.2. STRUKTURA NALOGE

Naloga je sestavljena iz dveh delov. V prvem se najprej osredotočim na človekove pravice, njihovo opredelitev, razvoj in delitev. Razvoj pravic predstavim zato, ker pomembno prispeva k razumevanju vloge pravic pri prizadevanjih ljudi za njihovo dostojanstvo in blaginjo. Nato izpostavim načela nedeljivosti, medsebojne odvisnosti in povezanosti človekovih pravic, ki predstavljajo ključna načela razumevanja revščine z vidika človekovih pravic. Ta načela potrjujejo enak pomen in vrednost vseh človekovih pravic in negirajo neupravičeno pripisovanje drugorazrednega statusa ekonomskim, socialnim in kulturnim pravicam. Ta status ter politično in ideološko ustvarjena hierarhija med ekonomskimi, socialnimi in

kulturnimi pravicami na eni strani ter civilnimi in političnimi na drugi sta pomembno vplivala na dejstvo, da revščina v preteklosti ni bila razumljena in obravnavana kot predmet človekovih pravic.

V nadaljevanju opredelim pojem dohodkovne revščine, ki ostaja kljub vse pogostejšemu priznavanju revščine kot večdimenzionalnega pojava osrednji način merjenja in definiranja revščine v svetu in tudi v Sloveniji. V tem poglavju podajam različne opredelitve revščine in načine njihovega merjenja. V četrtem poglavju ugotavljam povezavo med revščino in človekovimi pravicami. Revščino opredelim kot kršitev človekovih pravic, za kar mi konceptualno osnovo predstavlja Senov koncept revščine kot pomanjkanja možnosti. Ključne pri razumevanju revščine z vidika človekovih pravic so značilnosti, ki jih človekove pravice vpeljejo v koncept revščine. Te 'dodane vrednosti' opredelim v nadaljevanju. Nato se osredotočim na merjenje in spremljanje uresničevanja človekovih pravic ter težav pri oblikovanju sistema kazalnikov. Ti izhajajo tako iz večdimenzionalnosti, kompleksnosti in obsežnosti pojava revščine kot tudi specifičnih značilnosti ekonomskih, socialnih in kulturnih pravic. Slednje posebej izpostavim, saj je njihovo razumevanje ključno za merjenje revščine in ugotavljanje ravni uresničevanja človekovih pravic ter skladnosti posamezne države z mednarodnimi dokumenti. Nato opredelim vsebino in vlogo posamezne človekove pravice. Osredotočim se predvsem na ekonomske in socialne pravice.

V petem poglavju se osredotočim na ovire, ki preprečujejo razumevanje revščine z vidika človekovih pravic in vplivajo na njihovo uresničevanje. Te podajam kljub temu, da v nadaljevanju eksplicitno ne ugotavljam vpliva teh ovir in trendov na uresničevanje človekovih pravic in povečevanje revščine v Sloveniji. Razumevanje teh ovir omogoča vpogled, zakaj revščina kljub temu, da so številne države ratificirale dokumente človekovih pravic in s tem priznale, da so vsi ljudje upravičeni do hrane, najvišje dosegljive ravni zdravja, strehe nad glavo, dostojnega dela itd., ostaja tragična značilnost naše družbe.

V drugem delu naloge se osredotočim na pojav revščine in uresničevanje človekovih pravic v Sloveniji. Najprej ugotavljam status ratificiranih mednarodnih dokumentov s področja človekovih pravic in status človekovih pravic v Ustavi Republike Slovenije. Zaradi pomanjkanja statističnih kazalcev in poudarku na dohodkovni revščini v nadaljevanju ločeno obravnavam stanje dohodkovne revščine in uresničevanje človekovih pravic v Sloveniji. Dohodkovna komponenta ima kljub temu, da v izpostavljenem konceptu ne predstavlja lastne

dimenzije človekovih pravic, povezovalno vlogo pri njihovem ne-uresničevanju, na kar se posebej osredotočim pri potrjevanju oziroma zavračanju postavljenih tez.

Z analizo izbranih statističnih kazalnikov ugotavljam raven uresničevanja nekaterih pravic v Sloveniji. Čeprav se statistike, ki kažejo uresničevanje človekovih pravic na splošni ravni, pogosto precej razlikujejo od tistih, ki jih obravnavamo ločeno po posameznih ranljivih skupinah, pa takšno zbiranje podatkov posredno kaže odnos države do svojih prebivalcev in njeno zavezanost k človekovim pravicam ter omogoča spremljanje doseganja 'postopnega uresničevanja' ter usklajenosti delovanja države z mednarodnimi dokumenti. V nadaljevanju naloge identificiram z vidika revščine ključne ranljive skupine v Sloveniji. Poleg dokazovanja vpliva diskriminacije, tako posredne kot neposredne, na uresničevanje človekovih pravic z izbranimi statističnimi kazalniki prikažem tudi neposredno povezanost in medsebojni vpliv dohodkovnega prikrajšanja na uresničevanje človekovih pravic.

V sklepu preverjam postavljene teze in podam glavne ugotovitve naloge. Pri tem v največji možni meri upoštevam izpostavljene trende in stanja, ki vplivajo na uresničevanje človekovih pravic, čeprav jih zaradi njihove širine v nalogi ne obravnavam natančneje.

2. OPREDELITEV ČLOVEKOVIH PRAVIC

Človekove pravice so v svojem bistvu univerzalne, nadideološke, nadpolitične in nadnacionalne (Bavcon 2006: 49). So posebna zvrst pravic, ki temelji na ideji neodtujljivega in univerzalnega človeškega dostojanstva, prirojenega vsem ljudem na svetu. Tvorijo pomemben moralni, politični in pravni okvir, sprejet na mednarodni ravni, ki služi kot vodilo in orodje za doseganja sveta '*osvobojenega strahu in pomanjkanja*' (glej internetni vir 1).

Pravice so kot kategorija modernega mednarodnega in notranjega prava konstituirane v pravni obliki. Kot pravna zagotovila ščitijo posameznike in skupine pred dejanji ali njihovo opustitvijo, ki bi posegale v njihove temeljne pravice in svoboščine. Tako uravnavajo razmerja med posamezniki in strukturami oblasti, zlasti državo. Na eni strani omejujejo državno oblast, na drugi pa od države zahtevajo pozitivne ukrepe za ustvarjanje in zagotavljanje okolja, v katerem lahko vsi ljudje uživajo svoje človekove pravice (glej Nowak 2005). Rizman (glej 1997: 135-137) jih opredeli kot redek in dragocen intelektualni, poleg tega pa še moralni kapital pri vzpostavljanju nujno potrebnega ravnotežja med družbo oz. državo in posameznikom.

2.1. RAZVOJ IN DELITEV ČLOVEKOVIH PRAVIC

Človekove pravice, kot jih razumemo danes, so pojav 20. stoletja (Kallen 2003). So rezultat pridobitev obče, politične in pravne kulture, do katere se je zahodni svet dokopal v dvesto letih po francoski revoluciji (Bavcon 2006: 17). Kot pravi Birgit Rommelspacher (2003: 206), človekove pravice niso zgolj spisek etičnih standardov, temveč so hkrati posledica in izraz stalnega boja med silami ekonomskega, političnega in kulturnega gospostva na eni strani in silami emancipacije na drugi strani. So odsev stalnega procesa konstrukcije in dekonstrukcije, kjer tisti, ki so izključeni, postavljajo vsakokratno družbeno realnost pod vprašaj. To lahko časovno ponazorimo s polemiko o človekovih pravicah. V tej zvezi ponavadi govorimo o več generacijah človekovih pravic.¹

¹ Takšno delitev pravic uporabljam zgolj za razumevanje zgodovinskega razvoja, v katerem so bile posamezne zahteve spoznane in priznane kot pravice. Številni avtorji (Donnelly 2003, Nowak 2005) nasprotujejo 'generacijski' delitvi pravic, saj se »takšna terminologija nanaša na jezik, uporabljen med hladno vojno, medtem

2.1.1. Državlanske in politične pravice

Prva generacija človekovih pravic so klasične **državlanske in politične pravice (DP)**. Gre za pravico do svobode govora, izražanja verskega prepričanja, prepoved mučenja, pravico do življenja, osebne varnosti itd.. Ta generacija pravic večinoma meri na zaščito posameznika pred posegi države v njegovo življenje. Te pravice so utemeljili najprej in predvsem premožnejši sloji, da jim ni bilo treba pretirano skrbeti, da bi jih kdo oviral ali omejeval (glej Rommelspacher 2003: 206). Izoblikovale so se v revolucionarnem 18. stoletju, njihove temelje pa najdemo v zgodnjih libertarnih teorijah družbene pogodbe; v filozofsko-političnih traktatih Johna Locka, Montesquieuja, Rousseauja in drugih razsvetljencev, ki so izoblikovali podobo človeka kot bitja, obdarjenega z naravnimi pravicami, svobodo volje in razumom, ter tako postavili vprašanje o razmerju med tako zamišljenim posameznikom in državo – oblastjo. Te teorije so v precejšnji meri ostale vplivne tudi v današnjem razumevanju pravic (Donnelly 2003, Bavcon 2006).

2.1.2. Ekonomske, socialne in kulturne pravice

Kljub navideznemu univerzalizmu v jeziku človekovih pravic so naravne pravice iz svojega dometa izključevale revne, delavski razred in ljudi brez premoženja² (glej Donnelly 2003: 60). Problemi, ki jih je spremljala kapitalistična struktura evropskega gospodarstva, so povzročili oster razredni boj, oblikovanje novega delavskega razreda in njegovo organiziranje v sindikatih in delavskih strankah (glej Novak 1997: 12). Vse bolj kompleksna razmerja, obvladanje manjšine po večini in naraščajoči socialni problemi niso mogli vzdržati liberalnega stališča, da so pravice namenjene predvsem obrambi pred državo. Funkcije pravic so se morale spremeniti, poudarek je bil na vprašanjih enakosti, človekovega dostojanstva in vzpostavljanja socialne države. Začeli so opredeljevati katalog socialnih pravic, kot so pravica do dela, varovanje zdravja, socialno zavarovanje, varstvo pri delu in izobraževanje. Uvajanje teh pravic je temeljilo na spoznanju o naraščajoči odvisnosti posameznikov od države. Do tedaj je država zagotavljala spoštovanje klasičnih pravic, po Lassalu je odigravala vlogo nočnega čuvaja, zlasti glede javne varnosti in reda, vendar delavci, pa tudi meščanski krogi, niso več zmogli uveljaviti socialnih interesov, potrebna so bila državna ukrepanja, kot sta zdravstveno in socialno zavarovanje. Tržno gospodarstvo je zapadlo v krize, potrebno je bilo

ko naj bi bil danes poudarek na načelih univerzalnosti, nedeljivosti in medsebojni povezanosti človekovih pravic.» (Nowak 2005: 3).

² Prvoten Lockov katalog pravic, ki je obsegal pravico do lastnine, svobode, enakosti in življenja, se je nanašal le na premožne krščanske moške.

državno usmerjanje, zlasti s konjunkturami in strukturnimi političnimi ukrepi, potrebni so bili posegi v liberalni trg (glej Šinkovec 1997: 18-20). Vse to je vodilo k oblikovanju širšega sklopa **ekonomskih, socialnih in kulturnih pravic (ESK)**, vsebovanih v evropskih državah blaginje poznega 20. stoletja (glej Donnelly 2003: 61).

Te, t. i. pozitivne pravice, ščitijo ekonomski in socialni položaj posameznika. Po eni strani ščitijo človekovo dostojanstvo, po drugi pa zagotavljajo ekonomsko neodvisnost posameznika od države. To je obenem tudi temelj osebne svobode, predpogoj za uveljavljanje vseh drugih pravic in najboljša obramba pred totalitarizmom (Srdoč Majer 2004: 55).

2.1.3. Kolektivne pravice

Ekonomske, socialne in kulturne pravice so pogosto kritizirali, saj so osredotočene zlasti na zadovoljitev individualnih potreb. Ne upoštevajo namreč, da življenjski standard in možnost individualne samouresničitve pogosto nista odvisna toliko od posameznikovih priložnosti kot družbenega statusa. Tako je bila oblikovana tretja generacija človekovih pravic, ki se ukvarja s **kolektivnimi pravicami** (Rommelspacher 2003: 206). Te pravice zadevajo človekove pravice skupin (narodov, manjšin, celotne populacije itd.). V sklopu tretje generacije pravic so najpogosteje omenjene pravice do razvoja, miru, zdravega okolja, uživanja in izkoriščanja skupne dediščine človeštva, pravica do komunikacije in pravica do humanitarne pomoči³ (Compas 2002: 295).

Seznam človekovih pravic tako vključuje vedno več družbenih skupin, njihove poglede in specifične skrbi in napolnjuje stare pravice z novimi pomeni (Rommelspacher 2003: 206). Razvija se še naprej in spreminja v odgovor na družbene in tehnološke spremembe, na pojave nove oblike represije, spremenjenega razumevanja človeškega dostojanstva, vzpon novih političnih sil (glej Donnelly 2003: 57).

³ O teh kategorijah pravic potekajo številne razprave; nekateri strokovnjaki so izrecno proti, da bi te pravice lahko imenovali človekove, saj so slednje po definiciji lastne posamezniku in definirajo področje individualnega interesa, ki je nad interesom družbe ali socialne skupine. V nasprotju s tem pripadajo kolektivne pravice posameznim skupnostim ali celotnim državam. Prav tako obstaja osnovan strah, da bi taka sprememba 'terminologije' lahko služila kot 'opravičilo' represivnim režimom za zanikanje (individualnih) človekovih pravic v imenu kolektivnih, na primer drastično krčenje državljanskih pravic, da bi zagotovili 'ekonomski razvoj'.

2.2.MEDNARODNO VARSTVO ČLOVEKOVIH PRAVIC

V preteklosti so bile človekove pravice obravnavane predvsem kot notranja vprašanja vsake posamezne države, v katere se ostale države in mednarodna skupnost, tudi v primeru najhujših kršitev, kot je genocid, niso smele vmešavati. Na državni suverenosti temelječ koncept človekovih pravic je bil izzvan v 20. stoletju (glej Nowak 2005: 8).

Kljub ustavam, s katerimi nosilci oblasti sami sebe omejujejo zaradi človekovih pravic in temeljnih svoboščin, in sistemu 'zavor in ravnotežij', ki jih je prinaša vzporedno razvijajoča se demokratična pravna država, notranji interesni spopadi in spopadi za oblast še vedno predstavljajo veliko in realno nevarnost za politizacijo in instrumentalizacijo človekovih pravic. O tem je svet ob koncu druge svetovne vojne dobil prepričljiva dokazila o nastajanju, načinu polastitve oblasti in zlorabah totalitarne oblasti italijanskega fašizma, nemškega nacizma in sovjetskega boljševizma. Zato je takrat dozorela že precej prej nastala zamisel o prenosu norm za spoštovanje in varstvo človekovih pravic in temeljnih svoboščin na mednarodno-pravno raven (Bavcon 2006: 20-21).

Ključen premik predstavlja Splošna deklaracija človekovih pravic (SDČP), ki jo je leta 1948 razglasila Organizacija Združenih narodov (OZN) kot »skupen ideal vseh ljudstev in vseh narodov«. S SDČP so bile na mednarodni ravni in prvič v zgodovini človeštva opredeljene človekove pravice, potrebne za zaščito človeškega dostojanstva. Te danes skupaj s pravicami, zapisanimi v pravno zavezujočih paktih - Mednarodnem paktu o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah⁴ (MESKP) ter Mednarodnem paktu o državljanskih in političnih pravicah⁵ (MPDP), predstavljajo izhodiščno točko ter vrednostna in etična načela, ki jih je družba definirala kot osnovne pravice (Kallen 2003; Dede 2006).

⁴ MESKP opredeljuje naslednje pravice posameznikov in obveznosti držav: pravica do samoodločbe (1. člen); dolžnost države, da nediskriminatorno zagotavlja ekonomske, socialne in kulturne pravice (2. člen); pravica do dela, pravičnega plačila, varnih delovnih pogojev in periodičnega plačanega dopusta (6. in 7. člen); pravica do ustanavljanja in članstva v sindikatih (8. člen); pravica do socialne varnosti (9. člen); pravice družine, še posebej mater in otrok, do državne zaščite in pomoči (10. člen); pravica do ustreznega življenjskega standarda, vključno z ustrežno hrano, obleko in stanovanjem (11. člen); pravica do izobraževanja (13. člen); pravica do udeležbe v kulturnem življenju (15. člen).

⁵ MPDP varuje temeljno pravico človeka do življenja in določa, da nihče ne sme biti žrtev mučenja, zasužnjenja, samovoljnih priporov, prisilnega dela ali da so mu odvzete temeljne svoboščine, kot so gibanje, izražanje in združevanje.

Na podlagi teh globalnih standardov človekovih pravic je nastalo več t. i. subsidiarnih dokumentov človekovih pravic⁶ kot tudi regionalnih mednarodnopravnih instrumentov človekovih pravic. Ti globalne akte v določenih pogledih tudi presegajo (Bavcon 2006: 18). Evropski regionalni sistem je razglasil dva temeljna dokumenta s področja človekovih pravic: Evropsko konvencijo o človekovih pravicah (EKČP), ki vsebuje predvsem državljanske in politične pravice, ter Evropsko socialno listino (ESL) (1961, spremenjena 1996), v kateri je zapisana večina ekonomskih, socialnih in kulturnih pravic.

2.2.1. Pomen mednarodnega varstva človekovih pravic

Z vzpostavitvijo mednarodnega prava človekovih pravic vprašanje, kako kakšna država obravnava svoje državljane in ljudi sploh, ni več izključno njena notranja stvar, marveč stvar mednarodnega prava in mehanizmov za nadzorstvo, ki jih je to pravo vzpostavilo (Bavcon 2006: 23). Funkcija mednarodnega prava je dvojna. Prvič, s splošnimi dokumenti (ali običajnim pravom) obvezati države, da prenesejo posamezne človekove pravice v svoje notranje pravo, jih spoštujejo in jim nudijo ustrezno pravno varstvo, s čimer država tudi omeji svojo absolutno suvereno oblast nasproti posamezniku. Druga funkcija mednarodnega prava pa je vzpostaviti učinkovit mednarodnopravni nadzor nad samim uresničevanjem posameznikovih človekovih pravic, njihovega spoštovanja ter z njimi spoštovanja mednarodnih obveznosti. V ta namen so na podlagi posameznih konvencij ustanovljena posebna mednarodna telesa, ki služijo kot mednarodni monitor nad državami in njihovimi obveznostmi, kot reševalec sporov in kot supernacionalni garant posameznikovih človekovih pravic (Lampe 2004: 12).

2.3. NEDELJIVOST, MEDSEBOJNA ODVISNOST IN POVEZANOST ČLOVEKOVIH PRAVIC

Ne glede na to, kateri generaciji pripadajo, in ne glede na njihovo državljansko, kulturno, ekonomsko, politično ali socialno naravo so človekove pravice nedeljive in medsebojno odvisne, saj so vse prirojene dostojanstvu vsakega človeka. To potrjuje tudi prvi člen SDČP,

⁶ Med vire mednarodnega prava človekovih pravic štejemo tudi konvencije, ki so bile sprejete v okviru Mednarodne organizacije dela, med njimi: o brezposelnosti (Konvencija št.2), o minimalnih normah socialne varnosti (Konvencija št. 102), o diskriminaciji pri zaposlovanju in poklicih (Konvencija št. 111), o minimalnih osebnih dohodkih s posebnim ozirom na države v razvoju (Konvencija št. 131).

ki se začne z besedami: »*Vsi ljudje so rojeni svobodni in z enakim dostojanstvom in pravicami...*«. Tako morajo biti vse pravice na enaki osnovi spoštovane, varovane in uresničevane, nobena pravica ne sme biti nadrejena drugi. V realnosti to pomeni, da spoštovanje državljskih in političnih pravic ne more biti ločeno od uživanja ekonomskih, socialnih in kulturnih; prav tako trajnostni ekonomski in družbeni razvoj ne more biti dosežen brez političnih in državljskih svoboščin, ki omogočajo posameznikovo sodelovanje v tem procesu. Zaradi medsebojne odvisnosti človekovih pravic pa je posamezne pravice težko (v številnih primerih tudi nemogoče) uresničevati, če se ne uresničujejo ostale, z njimi povezane pravice (glej internetne vire 2, 3, 4).

Mednarodna skupnost je nedeljivost in enako pomembnost pravic že večkrat poudarila s številnimi dokumenti, med njimi s Teheransko izjavo (1986) in Dunajsko deklaracijo in Programom dejavnosti (1993) ter ostalimi dokumentih sprejetimi na mednarodnih konferencah o človekovih pravicah. Verjetno najpomembnejši indikator nedeljivosti človekovih pravic pa so novejši dokumenti s področja človekovih pravic, vključno s Konvencijo ZN o odpravi vseh oblik rasne diskriminacije⁷, Konvencijo ZN o odpravi vseh oblik diskriminacije žensk in Konvencijo ZN o pravicah otroka, ki vsebujejo širok spekter obeh kategorij pravic za vsako posamezno skupino.

Kljub uradnemu priznavanju enake pomembnosti vseh človekovih pravic so socialne, ekonomske in kulturne pravice v praksi sorazmerno zapostavljene. V številnih pogledih so državljske in politične pravice, tako znotraj mednarodnega prava človekovih pravic in predvsem v njegovi uporabi na nacionalni ravni, deležne večje pozornosti, pravne in sodne interpretacije ter so posledično v večjem obsegu prisotne tudi v javni zavesti (glej internetni vir 2).

Vzpostavljeno hierarhijo človekovih pravic gre pripisati številnim neutemeljenim mitom s koreninami v političnih in ideoloških nasprotjih. Te lahko zasledujemo vzporedno z razvojem človekovih pravic: najprej v političnih bojih delavskega razreda v 19. stoletju in zgodnjem 20. stoletju, kasneje pa v ideološkem rivalstvu med blokoma v hladni vojni (glej Donnelly 2003: 28; UNDP, 2000).

⁷ Mednarodna konvencija o odpravi vseh oblik rasne diskriminacije med drugim določa: da morajo države z vsemi sredstvi izvajati politiko za odpravo vseh oblik rasne diskriminacije (2. člen); da države razglasijo vsako razširjanje idej o rasni večvrednosti in sovraštvu za kaznivo dejanje (4. člen); da zagotovijo pravico do enakega uživanja državljskih, političnih, ekonomskih, socialnih in kulturnih pravic (5. člen).

Spori o naravi dveh skupin pravic so tako trajni. Državlanske in politične pravice naj bi bile neposredno uresničljive in iztožljive ter predstavljajo pravice negativnega statusa, saj zavezujejo državo, da se vzdrži določenih ravnanj. Ekonomske in socialne pravice pa so prej politična proklamacija, ki jih je treba (postopno) uresničevati in niso pravno iztožljive. Poleg tega imajo ekonomske in socialne pravice 'pozitiven' status, saj zahtevajo določeno aktivnost države pri njihovem uresničevanju oziroma izvajanju. V tem smislu so zato državljanske in politične pravice 'zastonj', ekonomske in socialne pa 'drage', saj pri svojem uresničevanju predstavljajo vmešavanje države v tržno ekonomijo in povečanje javne porabe. V nasprotju s tem naj bi bila za uresničevanje državljskih in političnih pravic dovolj le odpoved države nezakonitemu ravnanju in manjša količina sredstev. Zato se država s podpisom MESKP ne zaveže k takojšnji uresnitvi vseh pravic, pač pa le k temu, da bo izvajala korake glede na razpoložljiva sredstva, s ciljem doseči njihovo polno realizacijo (glej UNDP 2000; Srdoč Majer 2004: 55-56).

3. OPREDELITEV REVŠČINE

Revščina in pomanjkanje različnih dobrin sta eden tistih pojavov, ki spremljajo človeštvo in njegovo bolj ali manj obotavljivo popotovanje skozi vesoljski čas od vsega začetka. Kljub trajnosti in morda tudi večnosti pa ta pojav privzema različne oblike in različen obseg (Novak 1993: 84).

Revščino je treba najprej definirati, izmeriti in proučiti, da bi lahko ugotovili, kaj je rešitev za njeno zmanjševanje, katere strategije delujejo in katere ne. Posamezni avtorji in institucije uporabljajo različne koncepte (opredelitve) in posledično različne načine njenega merjenja, ki pomembno vplivajo na politične obveze posamezne države v zvezi z njenim preprečevanjem (glej Grove 2006). Revščino je mogoče opredeliti na številne načine ob uporabi različnih konceptov in različnih mej kot razmejitvenih črt. Najpogostejša nesoglasja na tem področju so: ali meriti revščino z relativnega ali absolutnega vidika (relativna ali absolutna revščina); ali so pomembna samo objektivna dejstva ali tudi subjektivno dožemanje revščine (objektivna ali subjektivna revščina); ali jo lahko definiramo zgolj z materialnega vidika ali pa bi definicija morala biti širša (enodimenzionalna ali večdimenzionalna revščina)?

3.1. ENODIMEZIONALNI VIDIKI REVŠČINE

Kljub temu, da dobiva večdimenzionalni pogled na revščino vedno širšo podporo v številnih razpravah znotraj akademskih in političnih krogov, pregled aktualnih metodologij njenega merjenja kaže, da je prevladujoč in najpogostejše uporabljen pristop še vedno določanje praga revščine, ki temelji na dohodkovnih oziroma ostalih materialnih indikatorjih (glej Dede 2006: 14). Za analizo dohodkovne revščine v grobem prevladuje naslednja razvrstitev (glej Stanovnik 1997; Stropnik 1994):

- metodologije na podlagi absolutnega pristopa (merijo absolutno revščino);
- metodologije na podlagi relativnega pristopa (merijo relativno revščino);
- metodologije na podlagi subjektivnega pristopa (merijo subjektivno revščino).

3.1.1. subjektivna revščina

»Revščina - tako kot lepota - obstaja v očeh opazovalca« (Orchansky v Sen 2002: 28).

Subjektivni način opazovanja in merjenja revščine postavlja v ospredje posameznikovo subjektivno presojo oziroma oceno o lastnem življenjskem standardu. Takšna samoocena oziroma samoopredelitev lastnega materialnega položaja ustvarja dodaten vpogled v blaginjo posameznikov, družin ali gospodinjstev, saj lahko na podlagi podatkov, pridobljenih z anketami, sklepamo, kako ljudje doživljajo oziroma dojemajo stanje revščine.

V praksi najdemo več pristopov za ugotavljanje subjektivnega dožemanja revščine. Eden enostavnejših načinov, ki omogoča konstrukcijo subjektivnega praga revščine, je t. i. postopek SPL (*Subjective Poverty Line*). Tu se od respondenta zahteva odgovor na vprašanje tipa: »s kolikšnimi mesečnimi družinskimi dohodki naša družina ne bi mogla več normalno živeti (upoštevaje sedanje družinske razmere in zaposlitev)«. Nekoliko bolj razdelan je t. i. pristop CSP (*Center for Social Policy*, Antwerpen), ki zastavlja dodatno vprašanje o tem, v kolikšni meri gospodinjstva dejansko zadovoljujejo svoje gmotne potrebe. Za določitev subjektivnega praga revščine se izbira med tistimi gospodinjstvi, ki s težavo zadovoljujejo svoje materialne potrebe (Deleeck v Stanovnik 1997: 28). Tretji je t. i. leydenski koncept subjektivne revščine, ki od respondenta zahteva odgovore za celotno lestvico (vpisati mora velikost dohodka, ki je zanj 'zelo slab', 'slab', 'nezadosten', 'zadosten', 'dober' in 'zelo dober'). Tako izpolnjen vprašalnik omogoča postavitev individualne funkcije blaginje dohodka, ki kaže subjektivno raven blaginje v odvisnosti od dohodka (glej Stanovnik 1997: 27–28).

Subjektivni pristop določanja revščine ima številne pomanjkljivosti. Med drugim je velika verjetnost, da oseba, ki nima izkušenj z življenjem na določeni ravni blaginje, ne more pravilno oceniti ustreznega dohodka. Prav tako je dokazano, da so individualne ocene blaginje, ki jo zagotavlja določen dohodek, odvisne od dohodka gospodinjstva in njegovih nihanj, značilnosti posameznika (starost, izobrazba ipd.), značilnosti gospodinjstva ter porazdelitve dohodka v primerjalni skupini (skupini, kateri posameznik prilagaja svoja stališča) (glej Stropnik 1994: 496–497).

3.1.2. relativna revščina

»Revne so tiste osebe ali skupine oseb, katerih sredstva (materialna, socialna in kulturna) so tako omejena, da jim ne omogočajo minimalno sprejemljivega življenja v državi, kjer živijo«.

(Definicija revščine, ki jo uporablja Svet Evrope⁸ (sprejel jo je tudi Statistični urad RS (SURS)) v Poročilo o človekovem razvoju 2000: 100).

Relativne definicije revščine imajo za podlago koncept revščine kot stanje pomanjkanja in pravijo, da so reveži revni v primerjavi z drugimi člani družbe. Pri relativnem konceptu gre torej za revščino kot posledico razdelitve dohodka v družbi, zato jo lahko imenujemo tudi revščina zaradi neenakosti. Revščina se razume kot dinamičen in ne statičen pojav, pri čemer popolnoma relativni prag revščine narašča ali pada za isti odstotek kot povprečna življenjska raven (glej Stropnik 1994: 491).

Relativni pristop določa revna gospodinjstva bodisi kot fiksni odstotek vseh gospodinjstev bodisi kot tista gospodinjstva, ki imajo dohodek nižji od nekega odstotka (npr. 60 odstotkov) povprečnega dohodka gospodinjstva oziroma dohodka mediane (to je tisto gospodinjstvo, ki je na polovici, tj. polovica gospodinjstev ima višji dohodek, druga polovica pa nižjega). Pri obeh postopkih dohodek gospodinjstva predhodno normiramo (delimo s številom ekvivalentnih odraslih članov) in jih razdelimo glede na t. i. ekvivalentni dohodek. To je potrebno, ker isti dohodek omogoča različno raven blaginje za gospodinjstva različnih velikosti (glej Stanovnik 1997: 26). Večina držav določa revščino na podlagi povprečnega dohodka gospodinjstva, ki omogoča bogatejšo vsebino, ker upošteva tudi spremembe v porazdelitvi dohodka.

3.1.3. absolutna revščina

»Družine so revne, kadar njihovi dohodki ne zadostujejo za nakup minimalne količine točno določenih potrebščin za vzdrževanje fizične učinkovitosti (preživetje in zmožnost delat)«. (B. S. Rowntree v Stropnik 1994: 491).

Absolutna revščina je pogosto znana kot revščina sredstev za preživetje, saj temelji na oceni minimalnih zahtev po sredstvih za preživetje. Večina meril absolutne revščine ugotavlja osnovne (minimalne) potrebe posameznika po hrani, obleki, stanovanjskem prostoru ipd.

⁸ Ta definicija sicer upošteva tudi druge kazalce pomanjkanja, ne le denarni vidik.

oziroma tem potrebam ustrezen minimalni dohodek za preživetje (glej Stropnik 1994: 490). Za razliko od relativne revščine absolutna revščina ne prikazuje porazdelitve dohodka med prebivalstvom, ampak kaže delež tistih, ki živijo pod mejo pomanjkanja minimalnih življenjskih dobrin in storitev, ki so nujno potrebne za preživetje. Ta meja je fiksna in se ne spreminja zaradi sprememb dohodkovne ravni prebivalcev oziroma gospodinjstev (glej Poročilo o človekovem razvoju 2000: 102).

Absolutno revščino merimo tako, da ocenimo osnovne življenjske potrebščine, pri čemer glede na ceno določimo mejo revščine. Kot revne opredelimo tiste, ki so po svojih dohodkih pod to mejo. Kljub navideznemu determinizmu absolutni pristop dopušča različne metodološke prijeme oziroma postopke. Eden bolj znanih je postopek Mollie Orshansky⁹ (1969), ki sloni na določitvi prehranske košarice. Slednja je določena ne samo na podlagi mnenj izvedencev¹⁰ in dognanj o zdravi prehrani, temveč skuša vsaj delno upoštevati tudi resnične prehranske navade prebivalstva (glej Stanovnik 1997: 25–26). Za globalne ocene in primerjave revščine na absolutni ravni se najpogosteje uporablja meja revščine, ki jo uporablja Svetovna banka, in sicer en ameriški dolar oziroma dva ameriška dolarja na družinskega člana na dan (glej internetni vir 6).

3.2. VEČDOMENZIONALNI VIDIKI REVŠČINE

Merjenje revščine zgolj z monetarnega vidika v obliki višine razpoložljivega dohodka je sicer jasno in pregledno, vendar pomanjkljivo, saj je življenjska raven ljudi rezultat različnih in ne le denarnih virov (glej Novak 2004: 98). Revščine tako ne predstavlja zgolj materialno ali dohodkovno prikrajšanje, ampak moramo pri njeni opredelitvi in merjenju upoštevati tudi njene nematerialne vidike, med drugim pomanjkanje ustreznega bivališča, zadostne hrane, nepismenost, dostop do pitne vode, do osnovne zdravstvene oskrbe ter številnih drugih, med seboj povezanih dimenzij. Pri tem neuresničevanje ene dimenzije, vpliva na neuresničevanje druge (npr. glej Nowak 2005: 128).

⁹ Orshanskyeva je določila prag revščine v Združenih državah Amerike; ta metoda je bila razširjena tudi v nekdanjih socialističnih državah, pri nas jo je uporabil Šumi (1986) sredi 80-tih let.

¹⁰ Absolutni in relativni pristop pri merjenju revščine sta do neke mere 'subjektivna', ker raziskovalec postavlja kriterije za 'ločnico' med revnimi in ne-revnimi (tej ločnici rečemo prag revščine). V tem smislu se lahko strinjamo z ugotovitvijo Mollie Orshansky, ki pravi: »Pri definiciji revščine smo lahko le bolj ali manj subjektivni. Ne moremo biti nesubjektivni.« (Orshansky v Stanovnik 1997). Treba je poudariti, da gre pri absolutnem in relativnem pristopu za subjektivizem raziskovalca; nekaj povsem drugega je subjektivizem respondenta, ki je podlaga za računanje subjektivnih pragov revščine.

Takšnemu vidiku se približuje Stropnik (1994: 490), ki revščino opredeljuje kot *»večdimenzionalen, predvsem ekonomski in socialni problem, povezan z dohodki, zaposlitvijo, zdravjem, stanovanjem, izobrazbo in še številnimi drugimi dejavniki, ki določajo blaginjo posameznika in družine«*. Korak naprej s precej celovito definicijo revščine naredi Hanžek (Poročilo o človekovem razvoju 2000: 100), ki revščino opisuje kot *»... splet različnih pomanjkanj (prikrajšanj) in krnitev življenjskih priložnosti. Gre za pomanjkanje izobrazbe, slabo zdravstveno stanje, slabe stanovanjske razmere, brezposelnost, nizke dohodke ter nizko kulturno raven. Vse to revne izključuje iz socialnega življenja in onemogoča uresničevanje oziroma razvijanje njihovih sociatelanih in kulturnih zmožnosti. S tem so revnim ljudem kršene njihove osnovne pravice in okrnjeno je njihovo človeško dostojanstvo, zato so prizadevanja za zmanjševanje revščine in razvoj tudi prizadevanja za posameznikove ekonomske, socialne in kulturne pravice.«* S tem se že podaja na polje človekovih pravic.

Večdimenzionalni pogled, ki vse bolj izpodriva pojem revščine¹¹ in se uporablja v evropskem prostoru, je koncept socialne izključenosti. Na ravni EU je socialna izključenost definirana kot *»proces, s katerim so določeni posamezniki potisnjeni na rob družbe in jim je preprečeno polno sodelovanje bodisi na temelju njihove revščine bodisi zaradi pomanjkanja osnovnih sposobnosti in priložnosti vseživljenjskega učenja ali pa kot posledica diskriminacije. To jih oddaljuje od zaposlitve, pridobivanja dohodkov in izobraževalnih priložnosti, tako kot tudi od socialnih in skupnostnih mrež in aktivnosti. Imajo malo dostopa do moči in teles, ki sprejemajo odločitve, in se tako pogosto počutijo nemočne in nezmožne prevzeti kontrolo nad odločitvami, ki vplivajo na njihovo vsakdanje življenje«*.¹² (EC v Socialni razgledi 2006: 10). Na ravni EU se socialna izključenost razume v tesni povezavi z neustreznim dostopom do možnosti in institucij izobraževanja in usposabljanja, s slabim položajem na trgu delovne sile in z nizkim dohodkom. Osnovna predpostavka je, da brezposelnost in zmanjšani socialni izdatki ogrožajo družbeno participacijo in integracijo ter s tem socialno vključenost. Brezposelnost in pomanjkanje dohodkov povzročata kopičenje nadaljnjega pomanjkanja in prikrajšanosti na drugih življenjskih področjih. Zato ne preseneča velik poudarek na politikah

¹¹ Vzroki so tudi v tem, da je 'revščina' konceptualno ukoreninjena v anglosaksonski tradiciji, kar se je izkazalo kot politično nesprejemljivo za frankofonske države. Ker je bila 'izključenost' sprejemljiva za vse, je slednja začela izpodrivati pojem revščine (glej Mandič v Socialni razgledi 2006: 10).

¹² Koncept socialne izključenosti se prekriva s konceptom revščine, čeprav med njima obstajajo pomembne razlike. V primeru, da revščino razumemo v ožjem smislu, torej kot materialno pomanjkanje (v kontekstu razpoložljivih dohodkov, izdatkov ali življenjskega standarda), je socialna izključenost bistveno širši, večdimenzionalen ter dinamičen koncept od revščine. Če pa revščino definiramo širše, kot relativno prikrajšanost, je tudi revščina razumljena večdimenzionalno, saj so poleg materialnih poudarjeni tudi nematerialni vidiki ter posledice prikrajšanosti (kjer se torej revščina sreča s socialno izključenostjo).

zaposlovanja oziroma ponovnega vključevanja dolgotrajno brezposelnih in neaktivnih oseb v zaposlitev znotraj politik socialnega vključevanja držav EU (glej Socialni razgledi 2006: 10).

3.2.1. Večdimenzionalne meritve revščine

Z uvedbo večjega števila dejavnikov, ki vplivajo na revščino, kot je stopnja umrljivosti, stopnja pismenosti, dostop do čiste vode, sanitarij in elektrike, zdravstvenih storitev, stopnja podhranjenosti, enakost med spoloma itd., se nam odpre bogat pogled v to, zakaj določeni programi delujejo oziroma ne delujejo. Tak razširjen pristop lahko pokaže naravo groženj in ranljivosti, kako kulturni dejavniki in narodnostni sestav vplivajo eden na drugega in na revščino, kako revščina postavlja omejitve ljudem za sodelovanje pri razvoju in kako lahko odstranimo te omejitve (glej internetni vir 6).

Eden od zgodnjih poskusov merjenja več dimenzij revščine predstavlja indeks človeškega razvoja¹³ (*Human Development Index* – HDI), ki združuje tri področja: zdravje (pričakovano trajanje življenja ob rojstvu), dohodek oziroma dostop do virov, ki ljudem omogočajo dostojen življenjski standard (BDP na prebivalca po kupni moči), ter izobraženost in znanje (stopnja pismenosti in vpisa) (Poročilo o razvoju 2006: 170). Razvojni program pri OZN je razvil tudi indeks človekovega razvoja, prirejen po spolu, ki prikazuje razvitost posamezne države, upoštevajoč razlike v udeležbi moških in žensk. Za primerjavo obsega revščine v razvitih državah so v okviru programa UNDP (*United Nations Development Programme*) leta 1998 razvili indeks človekove revščine II (HPII), ki vsebuje štiri vrste pomanjkanj, in sicer: pomanjkanje v preživetju (z deležem ljudi, ki ne bo dočakalo 60 let starosti), v znanju (z deležem funkcionalno nepismenih), v dohodku (z deležem prebivalcev pod mejo revščine) in socialno izključenost (z deležem brezposelnih več kot 12 mesecev) (internetni vir 7). Po besedah Fakuda-Parr (glej 2006: 7–8) pa tako HDI kot HPII predstavljata nepopolni meri, saj ne zajemata številnih dimenzij življenja in vidikov človekovega razvoja, med drugim ne upoštevata družbenih razmer, možnosti posameznikovega sodelovanja, politične svobode in možnosti udejstvovanja v kulturnem življenju družbe.

Med večdimenzionalne meritve revščine štejemo tudi kazalnike socialne izključenosti in revščine, med njimi t. i. Laekenske kazalnike, ki jih je leta 2001 sprejel Evropski svet. Med

¹³ HDI pravzaprav predstavlja sintetično mero razvoja, ki dopolnjuje klasično ekonomsko mero BDP in ni neposreden indikator revščine.

njimi prevladujejo mere in kazalniki materialne (dohodkovne revščine) in dolgotrajne brezposelnosti, v manjši meri pa sta zastopani tudi področji izobrazbe in zdravja. Ostala področja in dimenzije izključevanja niso zajeti (npr. stanovanjsko področje) (glej Socialni razgledi 2006: 11).

4. REVŠČINA KOT KRŠITEV ČLOVEKOVIH PRAVIC

Vsakdo ima pravico do takšne življenjske ravni, ki zagotavlja njemu in njegovi družini zdravje in blaginjo, vključno s hrano, obleko, stanovanjem, zdravniško oskrbo in potrebnimi socialnimi storitvami; pravico do varstva v primeru brezposelnosti, bolezni, delovne nezmožnosti, vdovstva ter starosti ali druge nezmožnosti pridobivanja življenjskih sredstev zaradi okoliščin, neodvisnih od njegove volje (25. člen SDČP).

Države pogodbenice tega Pakta priznavajo vsakomur pravico do življenjskega standarda, ki zadostuje zanj samega in za njegovo družino, všteti ustrezno hrano, obleko in stanovanje in pravico do stalnega izboljševanja njegovih življenjskih razmer (11. člen MESKP).

Odbor za ekonomske, socialne in kulturne pravice pri OZN je v svoji Izjavi o revščini¹⁴ revščino opredelil kot »... človeško stanje, ki ga označuje nepretrgano ali kronično pomanjkanje virov, sredstev, možnosti, izbire, varnosti in vpliva, potrebnega za uživanje ustreznega življenjskega standarda in drugih državljanskih, kulturnih, političnih, ekonomskih in socialnih pravic.« (Dede 2006: 12).

Če želimo razumeti revščino kot kršitev človekovih pravic, moramo najprej nasloviti konceptualna vprašanja: kako lahko razmišljamo o revščini na način, ki je najbolj primeren za takšen pristop? Revščina je torej zanikanje človekovih pravic. Ali to pomeni, da je revščina enako kot zanikanje ali neuresničevanje človekovih pravic na splošno – tj., ali neuresničevanje katerekoli človekove pravice ustvarja revščino? Ali neuresničevanje samo določenih pravic šteje v kontekstu revščine? Če je tako, kako določimo, katere pravice so pomembne in katere ne?

Razumevanje revščine kot socialnega problema je tesno povezano s pomanjkanjem, ki ga povzročajo ekonomski pritiski. Te povezave ne moremo zanikati, zato potrebujemo

¹⁴ V najpomembnejših dokumentih s področja človekovih pravic pojem 'revščina' sicer ni izrecno uporabljen, vendar je Odbor ZN za ekonomske, socialne in kulturne pravice poudaril, da je revščina vedno predstavljala eno izmed osrednjih vprašanj njihovega delovanja. Odbor je prav tako potrdil, da imajo v MESKP zapisane pravice, med njimi pravica do dela, primerne življenjskega standarda, nastanitve, hrane, zdravja in izobrazbe, neposredno in takojšnjo povezavo z zmanjševanjem revščine (glej Sandoval Teran 2006: 21).

opredelitev revščine, ki se nanaša na neuresničevanje človekovih pravic, ne da bi izgubili povezavo z ekonomskimi viri.

Senov koncept omejenih možnosti (*basic capabilities failure*) predstavlja koncept revščine, ki zadovoljuje tem zahtevam. Ta pristop je odigral pomembno vlogo pri razširitvi razumevanja revščine od ozkega osredotočenja zgolj na dohodek k večdimenzionalnim pogledom na revščino. Številne aktualne razprave o revščini, tako v akademskih krogih kot tudi v mednarodnih organizacijah, kot so Svetovna banka in različne agencije Združenih narodov, se bodisi izrecno bodisi neizrecno nanašajo na ta pristop. Te razprave sicer ne vsebujejo jezika človekovih pravic, toda nakazujejo, da obstaja naravna povezava med možnostmi in pravicami (glej OHCHR 2004: 6-7).

4.1.KONCEPTUALNI OKVIR

Konceptualno podlago razumevanja revščine z vidika človekovih pravic torej predstavlja Senov koncept omejenih možnosti. Ta predstavlja most, ki povezuje revščino in človekove pravice, saj ima temeljno vlogo pri označevanju tako revščine kot človekovih pravic (glej OHCHR 2004: 6-7).

Sen definira blaginjo v dvodimenzionalnem prostoru kot možnosti (*capabilities*) in delovanje (*functioning*). Po njegovih besedah so »*možnosti predstave o svobodi v pozitivnem pomenu: kakšne realne možnosti imate v življenju, ki ga živite*«. Dejansko delovanje izraža eno od dosegljivih izbir; množica vseh dosegljivih izbir pa ni nič drugega kot izraz naših možnosti. Tako revščina predstavlja »... *odsotnost možnosti oziroma njihova omejenost. Možnosti so bistvenega pomena za posameznikovo svobodo. Ta je sestavljena iz vrste izbir, ki jih človek ima pri določanju življenja, kot ga želi živeti. Revščina tako pomeni omejevanje posameznikove svobode, da bi imel takšno življenje, kot ga posameznik želi in ceni*« (Sen v internetni vir 8, 9; glej Stanovnik 1997: 24).

Katere so te osnovne možnosti in kako so definirane, je odvisno tako od postavljenih prioritiet posamezne družbe kot tudi od ekonomskih sredstev, ki so na voljo (glej Kakwani 2006: 21). Glede na to, da se lahko prioritete v različnih družbah razlikujejo, se lahko tudi osnovne možnosti razlikujejo od skupnosti do skupnosti. Empirična opazovanja vseeno nakazujejo, da

obstaja skupno jedro možnosti, ki se dojemajo kot osnovne v večini družb (glej internetni vir 8). Pri tem Sen razlikuje med možnostmi, ki imajo instrumentalen, in tistimi, ki imajo konstitutiven pomen za revščino. Pomeni se med seboj tudi prekrivajo.

Dohodek oziroma nadzor nad ekonomskimi viri ima vlogo pri določanju revščine, vendar ne kot dimenzija revščine temveč kot sredstvo, ki pomaga razlikovati revščino od nizke ravni blaginje na splošno. Revščina predstavlja nizko raven blaginje, vendar ne moremo vsako nizko raven blaginje opredeliti kot revščino. Na primer: odsotnost možnosti živeti zdravo življenje predstavlja nizko raven blaginje, vendar določene primeri nizke ravni blaginje, npr. slabo zdravje kot posledica genske napake (za katero ne obstaja zdravila), ne morejo sami po sebi biti opredeljeni kot revščina. Za revščino pa gre, kadar je slabo zdravje posledica pomanjkanja dostopa do osnovnih sredstev zdravstvene oskrbe. O revščini torej govorimo, kadar igra pomanjkanje nadzora nad ekonomskimi sredstvi ključno vlogo v vzročni verigi, ki vodi do nizke ravni blaginje.

Pri povezovanju revščine z vidika človekovih pravic moramo upoštevati tudi naslednje tri vidike. Prvič, omejene možnosti so vsaj delno povezane s pomanjkanjem nadzora nad ekonomskimi sredstvi, pri čemer osebni dohodek predstavlja samo enega izmed možnih virov. Pomembni so tudi ostali viri, med drugim nezadosten nadzor nad javnimi dobrinami in storitvami, pomanjkljiv dostop do javnih sredstev, nezadosten nadzor nad viri, dostopnimi preko formalnih in neformalnih mrež medsebojne podpore itd.. Če posameznikovo pomanjkanje nadzora nad katerikoli od teh virov pomembno prispeva k neuresničevanju njegovih pravic (oz. omejitvi možnosti), ga štejemo kot revnega.

Drugič, kljub trajni ekonomski obarvanosti revščine ni nujno, da je ekonomski faktor prvenstveni povzročitelj revščine. Tako lahko na primer spolna ali etična diskriminacija oziroma diskriminacija na katerekoli druge okoliščine posamezniku onemogoči dostop do virov. Pogosta ključna dejavnika revščine sta socio-kulturna praksa in politično-pravni okvir, ki dopuščata diskriminacijo posameznih oseb in skupin. Pomanjkanje nadzora nad ekonomskimi sredstvi ima tako le posredno, vendar še vedno pomembno vlogo, predvsem pri razločevanju revščine od nizke stopnje blaginje na splošno.

Tretjič, upoštevati moramo, da se možnosti pretvorbe virov v osnovne možnosti lahko razlikujejo tako med posamezniki znotraj družbe kot med različnimi družbami. Biološke

razlike med ljudmi na primer vplivajo na različne prehrabene potrebe in ustrezno zdravstveno oskrbo posameznika za doseganje zdravja. Podobno potrebujejo posamezniki znotraj različnih kulturnih okolij različna oblačila, da so (oz. da imajo možnost biti) oblečeni v skladu s sprejemljivimi standardi določenega okolja. To pomeni, da stopnja nadzora nad ekonomskimi viri, ki je ustrezna določenemu posamezniku, ne ustreza vsem (glej OHCHR 2004: 7–9).

4.1.1. Človekove pravice in pomanjkanje možnosti

Senov koncept omejenih možnosti predstavlja konceptualno podlago razumevanja revščine z vidika človekovih pravic, ki upošteva njene številne, pogosto spregledane, med seboj povezane dimenzije, ki so ključne za doseganje dostojnega življenjskega standarda. Te dimenzije lahko poimenujemo omejene možnosti (po Senu) ali neuresničevanje oziroma kršitev človekovih pravic (kadar gledamo na revščino z vidika človekovih pravic). Pri tem je vsaka dimenzija povezana z določeno temeljno človekovo pravico (glej Dede 2006: 16).

Povedano drugače: revščina kot omejene možnosti predstavlja odsotnost ali nezadostno realizacijo določenih osnovnih svoboščin (kot je svoboda izogniti se lakoti, boleznim, nepismenosti itd.), ki so prepoznane kot osnovne vrednosti, potrebne za doseganje minimalnega dostojanstva človeka, in katerih (ne)uresničevanje je vsaj delno povezano s pomanjkanjem nadzora nad ekonomskimi sredstvi. Enaka osredotočenost na dostojanstvo človeka prav tako utemeljuje revščino z vidika človekovih pravic: ljudje imajo neodtujljive pravice do določenih osnovnih svoboščin, brez uresničevanja katerih dostojanstven obstoj človeka ni mogoč.

Če se nekomu ne uresničujejo osnovne svoboščine – torej, če je reven z vidika omejenih možnosti, potem se ne uresničuje tudi njegova pravica do teh svoboščin. Tako lahko revščino enakovredno opredelimo kot neuresničevanje osnovnih svoboščin (z vidika omejenih možnosti) ali neuresničevanje pravic do teh svoboščin (z vidika človekovih pravic). Revščina torej predstavlja neuresničevanje posameznikovih človekovih pravic, ki izhajajo iz vrste osnovnih možnosti (glej internetni vir 8).

Če osnovne možnosti prevedemo v jezik človekovih pravic, govorimo o **pravici do hrane, nastanitve, zdravja in izobraževanja** kot pravicah s konstitutivnim pomenom za revščino.

Ostale pravice imajo instrumentalen pomen – njihovo uživanje pripomore k uživanju konstitutivnih pravic. Mednje Sen uvršča npr. tako **pravico do dela** kot tudi **državlanske in politične pravice** (glej Nowak 2005: 127–128). Vse te pravice sestavljajo *elemente ustreznega življenjskega standarda*, zapisanega kot pravica v 25. členu SDČP in 11. členu MESKP (glej Dede 2006: 17).

4.2.DODANA VREDNOST OPREDELITVE REVŠČINE Z VIDIKA ČLOVEKOVIH PRAVIC

Norme in vrednote, eksplicitno ali implicitno, oblikujejo politike in institucije, vključno s strategijami za boj proti revščini. Če na boj proti revščini gledamo z vidika človekovih pravic, ta boj temelji na univerzalno sprejetih vrednotah in normah, vsebovanih v številnih mednarodnih ter regionalnih dokumentih s področja človekovih pravic kot tudi v nacionalnih ustavah številnih držav (o. p.) (glej internetni vir 8). Mednarodne dokumente so države prostovoljno sprejele, podpisale in ratificirale ter s tem priznale, da so vsi ljudje upravičeni do primernega življenjskega standarda, vključno z dostopom do hrane, obleke in bivališča, določene stopnje dohodkovne varnosti skozi življenje, do poštenih in pravičnih delovnih pogojev, izobrazbe, najvišje dosegljive ravni telesnega in duševnega zdravja, vključno z zaščito pred škodljivimi vplivi okolja itd.. Pri tem ne gre le za razvojne cilje, ampak za človekove pravice, tesno povezane s posameznikovo svobodo in dostojanstvom (glej UNDP 2000: 73–77).

V nadaljevanju so strnjene najpomembnejše značilnosti, ki jih prinaša vidik človekovih pravic v boju proti revščini.

4.2.1. Odgovornost

Mednarodni okvir človekovih pravic določa osnovne pravice in njim ustrezne dolžnosti. Koncept človekovih pravic izpostavlja predvsem države in jim nalaga obveznost, da storijo vse, kar je v njihovi moči, da ustvarijo pravično družbeno ureditev, sprejmejo učinkovite politike, ki vodijo k povečanju osnovnih možnosti za vse, ter zmanjšajo vpliv diskriminacije na njihovo omejevanje (in s tem tudi omejevanje posameznikove svobode) (glej internetni vir 9).

Boj proti revščini tako ne temelji več na dobroti in moralni obvezi, osredotočeni le na zadovoljevanje osnovnih potreb revnih, ampak postane pravna obveza, ki pravice povezuje z dolžnostmi. Takšen pristop spremeni status revnih posameznikov in skupin in vodi v njihovo opolnomočenje (glej Win 2006: 60). Nek aktivist je to dodano vrednost opredelil tako, da je razmejil med pravico in potrebo:¹⁵ »Pravica je nekaj, do česar smo upravičeni samo zato, ker smo ljudje. Je nekaj, kar omogoča posamezniku, da živi z dostojanstvom. Pravico lahko uveljavljamo pred vlado in nalaga obveznosti na del vlade, da jo spoštuje. Potreba je na drugi strani aspiracija, ki je lahko precej legitimna, vendar nujno ne nalaga obveznosti vladi, da jo zadovolji. Potrebe tako ne morem uveljaviti. Pravice se povezujejo z 'biti', medtem ko so potrebe povezane zgolj samo z 'obstajati' (internetni vir 9).

Pri tem je treba opozoriti na pogosto poenostavljene in nepoučene predstave o tem, kaj našteje človekove pravice pomenijo v smislu zakona in posameznih sektorskih politik, ki jih sprejmejo posamezne države. Naštete pravice ne nalagajo državi neposrednih dolžnosti, da mora vsakemu posamezniku na njegovo zahtevo ponuditi primerno stanovanje, hrano, delo, mu zagotoviti zdravje itd. Človekove pravice nalagajo državam, da morajo pri oblikovanju politik uporabiti '*maksimum razpoložljivih sredstev*' za '*vse večje uresničevanje*' naštetih pravic. V širšem smislu gre za postavljanje norm, ki naj bi jim sledile posamezne sektorske politike (glej Mandič 1999). Kot pravi Dworking (v UNDP 2000: 77), moramo razlikovati med 'konkretnimi' in 'abstraktnimi' pravicami, pri čemer je posameznik upravičen do 'konkretnih pravic', torej do ustreznih politik, in ne neposredno do hrane, stanovanja in ostalih t. i. abstraktnih pravic.

Države so dolžne razviti jasen načrt in s postopnimi koraki, vključno z zakonodajnimi ukrepi in finančnimi izdatki, težiti k doseganju polnega uresničevanja človekovih pravic. Zmanjševanje revščine ne zahteva samo ekonomske rasti in redistribucije, ampak tudi neposredno poseganje na številnih področjih, kot so širjenje šolstva in višanje stopnje izobrazbe, zmanjševanje diskriminacije in zagotavljanje socialnega varstva. Različni tipi pomanjkanja, s katerimi se srečujejo ljudje, so med seboj povezani in se medsebojno krepijo (glej Fukuda-Parr 2006: 7).

¹⁵ Gre za uveljavljanje koncepta pravic namesto potreb na posameznih področjih človekovih pravic. Tako ne govorimo več npr. o konceptu 'stanovanjskih potreb', ampak o 'stanovanjskih pravicah'.

4.2.2. Participacija in opolnomočenje revnih

Z vidika človekovih pravic postanejo revni nosilci pravic z zakonitimi zahtevami do države in ostalih nosilcev dolžnosti. Takšen položaj jim omogoča, da postanejo akterji lastnega razvoja. Revni imajo pravico, da premagajo revščino in živijo z dostojanstvom (glej internetni vir 1). Benedek in Nikolova (2003: 63) pravita, da revni ne morejo spremeniti svojega položaja, ker so jim zanikana sredstva, s katerimi bi ga spremenili. Revni trpijo zaradi pomanjkanja politične svobode, zaradi nezmožnosti sodelovanja pri postopkih sprejemanja odločitev, pomanjkanja dobrega upravljanja, pomanjkanja osebne varnosti, zaradi nezmožnosti sodelovanja v skupnosti družbe /.../. Revni ostajajo v revščini zaradi pomanjkanja ekonomskega, socialnega in političnega vpliva. Tudi Kallen (2003: 176) pravi, da se te skupine soočajo s pomanjkanjem vpliva, s katerim bi lahko spremenile svoj neugoden položaj.

Mandič (glej 1999: 38–39) govori o pomanjkljivih zmožnosti artikulacije problema in postavljanja zahtev po primernejših podpornih programih in njihovi večji dostopnosti /.../. Zaostanek na tem področju se imenuje tudi *demokratski primanjkljaj*. Kot povzema po ATD Quart Monde, ranljive in izključene opredeljuje to, da v družbi »govorijo o njih, ne pa z njimi«.

Okvir človekovih pravic tako daje revnim pravico do posvetovanja o odločitvah, ki vplivajo na njihova življenja. Postopki sprejemanja odločitev morajo biti transparentni in odprti za dialog, v katerem mora biti posebna pozornost usmerjena k upoštevanju revnih sektorjev prebivalstva. Država mora sprejeti odgovornosti za življenja ljudi, jih informirati o pomembnih odločitvah ter upoštevati in ustrezno odgovarjati na njihove predloge in zahteve. Prav tako mora zagotavljati njihovo obveščenost ter možnosti organiziranja in sodelovanja v političnem prostoru. Razširiti mora političen prostor in omogočiti glas revnim ljudem in njihovim zagovornikom, vključno z nevladnimi organizacijami, svobodnimi mediji in delavskimi združenji (glej UNDP 2000: 73–86). Gre za zagotavljanje t. i. instrumentalnih državljskih in političnih pravic revnim skupinam in posameznikom, ki imajo pomembno vlogo pri doseganju uresničevanja ekonomskih, socialnih in kulturnih pravic. Prizadevanja za državljske in politične pravice morajo biti vključena v vse strategije za boj proti revščini. Vsaka skupnost in posameznik morajo imeti možnost, da aktivno sodelujejo pri postopku sprejemanja odločitev in oblikovanju politik in programov, ki ga/jih zadevajo. Gre za ključno

vlogo načela nedeljivosti, medsebojne povezanosti in odvisnosti tako državljskih in političnih kot ekonomskih, socialnih in kulturnih pravic (glej internetni vir 11).

4.2.3. Načelo nediskriminacije

Revni so pogostejše socialno izključeni, živijo v osami, se soočajo z odtujitvijo, diskriminacijo in neenakostjo, ki jo lahko pogosto pripišemo kombinaciji ekonomskega pomanjkanja in socio-kulturnih dejavnikov, kot so etnična pripadnost, rasa, vera, družbena hierarhija ali spol.

Revščina ni le posledica pomanjkanja sredstev – prav tako je lahko posledica pomanjkanja dostopa do informacij, priložnosti, vpliva in mobilnosti. Kot je opredelil Odbor ZN za ekonomske, socialne in kulturne pravice: *»Revščina pogosto nastane, kadar ljudje nimajo dostopa do obstoječih sredstev, samo zaradi tega, kdor so, v kaj verjamejo in kje živijo. Diskriminacija lahko povzroča revščino in revščina lahko povzroča diskriminacijo«*.

Diskriminacija ima lahko številne oblike. Nastaja lahko tako zaradi pravnega statusa posameznikov ali skupin, ki vpliva na njihovo upravičenost do posameznih politik, storitev itd., kot tudi zaradi družbenih vrednot, ki oblikujejo razmerja med gospodinjstvi in skupnostjo (glej OHCHR 2004: 17–18). Načelo nediskriminacije se navezuje tako na posredno kot neposredno diskriminacijo. Neposredna diskriminacija obstaja, če je oseba zaradi katerekoli osebne okoliščine bila, je ali bi lahko bila v enakih ali podobnih situacijah obravnavana manj ugodno kot neka druga oseba. Posredna oblika diskriminacije obstaja, če navidez nevtralne določbe, merila ali ravnanje v enakih ali podobnih situacijah postavljajo osebo z določeno osebno okoliščino v manj ugoden položaj kot druge osebe, razen če te določbe, merila ali ravnanja objektivno upravičujejo legitimni namen in če so sredstva za doseganje tega cilja primerna in potrebna¹⁶ (Debelak 2006: 16).

Kot pravi Donnelly (2003: 46–47), je dolžnost države, da zaščiti tiste, ki so zaradi prirojene ali prostovoljne pripadnosti nepopularni skupini podvrženi socialni, politični ali ekonomski

¹⁶ Flander (2004: 71) v tem primeru govori o *de iure* in *de facto* diskriminaciji. *De iure* diskriminacija je npr. podana v primeru, ko posameznikom ali družbeni skupini v enakem oziroma bistveno podobnem položaju bodisi na abstraktni ravni (npr. z zakonom) bodisi pri uresničevanju prava s posamičnimi pravnimi akti niso zagotovljene enake pravice oziroma slednje niso zagotovljene v enakem obsegu. *De facto* diskriminacija je na drugi strani podana v primeru, če oz. ko so posameznikom ali družbenim skupinam formalno sicer zagotovljene enake pravice oz. enak obseg pravic, vendar so pri tem posamezniki v manj ugodnem dejanskem položaju v pogledu uresničevanja pravic oz. izpolnjevanja obveznosti.

diskriminaciji. Kallenova (2003: 41) vpelje izraz *kategorična diskriminacija*, ki se nanaša na drugačno in neenakopravno obravnavanje posameznikov zaradi njihove domnevne pripadnosti določeni družbeni skupini. Takšno diskriminatorno ravnanje zanemarja naravne razlike, prisotne v vseh človeških združbah, saj obravnava vse domnevne člane določene skupine enako. Ta diskriminacija ne temelji na enkratnih, individualnih značilnostih posameznika/ov, saj te značilnosti obravnava kot nepomembne. Tarča diskriminacije je celotna družbena skupina, kateri žrtev domnevno pripada. Kategorična diskriminacija tako popolnoma prezira številne razlike med posameznikovo osebnostjo, interesi, znanji, ki jih imajo člani skupine, ker se negativni predsodki, na katerih temeljijo dejanja diskriminacije, nanašajo na celotno populacijo.

Ob tem, da morajo države preprečevati vse oblike negativne diskriminacije, morajo biti tudi nosilke pozitivnih obveznosti za podporo in zaščito ranljivih skupin. Z zakonom morajo torej poleg splošnih pravic, ki gredo vsakomur, tem skupinam zagotoviti še posebne pravice. Gre za zagotovitev posebnega (dodatnega) varstva, ki je v teoriji prava poznano kot pozitivna diskriminacija in pomeni, da pri urejanju posebnega položaja in posebnih pravic takšnih skupnosti zakonodajalec ni omejen z načeli enakosti, ki mu pri urejanju človekovih pravic in temeljnih svoboščin prepoveduje vsako diskriminacijo, ki bi temeljila na narodnosti, rasi ali drugih okoliščinah (Šturm 2002). Pozitivna diskriminacija poleg pravne omogoča tudi ekonomsko in socialno enakost ranljivim posameznikom¹⁷. Pri tem je pomembno, da programi, oblikovani za podporo določeni skupini v neugodnem položaju, niso razumljeni kot diskriminacija posameznikov in skupin v sorazmerno ugodnejšem položaju (glej internetni vir 11).

Če povzamemo, človekove pravice k boju proti revščini prinašajo dodane vrednosti, saj zahtevajo:

- takojšnje sprejetje učinkovitih strategij za boj proti revščini na temelju človekovih pravic, ki predstavljajo pravno obveznost države;

¹⁷ O pomenu ekonomske in socialne enakosti govori tudi Rawls (v Rus, Toš 2005: 56), ki meni, da je pravičnost uveljavljena tedaj, ko je doseženo določeno ravnotežje med svobodo in enakostjo. Pravično družbo lahko oblikujemo le tako, da najprej zagotovimo vsem državljanom enako maksimalno svobodo, ki je omejena le z enako maksimalno svobodo drugih državljanov. Ta svoboda pa ostane le mrtva črka na papirju, če se ji ne pridruži še socialna in ekonomska enakost. Socialna enakost mora zagotavljati vsem državljanom enak dostop do vseh socialnih položajev (in zaposlitev), ekonomska pa mora zagotoviti, da razlike, ki nastanejo na trgu, ne poslabšajo položaja najnižjih in gmotno najbolj ogroženih slojev prebivalstva.

- oblikovanje strategij za zmanjševanje revščine, ki naslavlja tudi strukture diskriminacij, ki povzročajo in poglobljajo revščino;
- krepitev uresničevanja državljskih in političnih pravic (kot pravic z instrumentalno vlogo pri naslavljanju vzrokov revščine) kot tudi ekonomskih in socialnih pravic. Te niso prepoznane zgolj kot programske norme, ampak človekove pravice, iz katerih izhajajo mednarodno pravno zavezujoče obveznosti držav;
- prepoved nazadovanja dosežene ravni človekovih pravic in neizpolnjevanje minimalnih osnovnih obveznosti, ki izhajajo iz mednarodno priznanih človekovih pravic;
- upravičenost in podpora zahtevi po učinkovitem in pomembnem sodelovanju revnih v postopkih odločanja;
- vpeljavo novih ali krepitev že obstoječih institucij, s katerimi lahko pozovemo oblikovalce politik k odgovornosti za ukrepe, ki jih sprejemajo (glej OHCHR 2004; internetni viri 8, 10, 11) .

4.3.NAČELA STRATEGIJ ZA ZMANJŠEVANJE REVŠČINE Z VIDIKA ČLOVEKOVIH PRAVIC

V domeni nacionalnih držav je, da temeljne človekove pravice prevedejo in vključijo v svoj pravni red in instrumente politik, vključno s politikami in strategijami za boj proti revščini (glej internetni vir 10).

Številne obstoječe strategije že vsebuje značilnosti, ki odražajo mednarodne norme človekovih pravic (npr. poudarek na sodelovanju civilne družbe odraža pravico posameznika, da sodeluje pri upravljanju javnih zadev, vpeljava varnostnih socialnih mrež odraža težnjo k doseganju primerne življenjskega standarda, nastanitve, zdravstvenega varstva, izobrazbe in socialne varnosti /.../. Tako lahko premišljen in dosleden vnos človekovih pravic v obstoječe strategije pomembno okrepi njihove že obstoječe značilnosti – kot je opredelil Odbor ZN za ekonomske, socialne in kulturne pravice, so »*lahko strategije za zmanjševanje revščine bolj učinkovite, trajnostne, vključujoče, pravične in pomembne za tiste, ki živijo v revščini, če temeljijo na mednarodno priznanih človekovih pravicah.*« (glej OHCHR 2004: 1-3).

UNDP (glej 2000: 78–92) je v svojem Poročilu o človekovem razvoju izpostavil posamezne elemente, ki jih morajo vključevati in upoštevati politike in strategije boja proti revščini z vidika človekovih pravic. Poleg zagotavljanja participacije in odpravljanja diskriminacije kot dveh ključnih elementov strategij izpostavljajo še:

- prizadevanje za ekonomsko rast, ki krepi reven sektor prebivalstva

Ekonomska rast je sredstvo za doseganje človeške blaginje, omogoča večji nadzor na dobrinami in storitvami ter razširja prostor človeške svobode in posameznikovih možnosti (internetni vir 12). Vendar rast sama po sebi ni dovolj, saj so njene koristi in priložnosti zelo redko enakomerno porazdeljene med posamezniki. Država mora oblikovati politike, ki povezujejo pravice z ekonomsko rastjo ter omogočajo razvoj in uresničevanje človekovih pravic tudi najrevnejšim prebivalcem (glej UNDP 2000: 78–92).

- porazdelitev državnega proračuna

Izkoreninjanje revščine in varovanje temeljnih pravic morata imeti prednostno mesto pri razporejanju razpoložljivih sredstev države. Prednostne naloge morajo biti postavljene tako, da je ustrezna količina sredstev usmerjena v zadovoljevanje temeljnih človekovih pravic in odpravo diskriminacije.

- pravno zavarovanje človekovih pravic

Pravo in zakonodaja sta glavni vidik človekovih pravic. Države morajo razviti mehanizme za naslavljanje in popravilo kršitev oziroma njihovega neuresničevanja. Pravne obveznosti, ki jih ima država, se morajo odražati tudi v ekonomskih in ostalih politikah.

- zaščita okoljskih sredstev in socialnega kapitala revnih skupnosti

Naravno okolje in socialna omrežja so pogosto tista, skozi katera revni pridobivajo sredstva za preživetje in ki jim omogočajo, da se dvignejo iz revščine.

UNDP (2000: 92) nadalje pravi, da morajo vse strategije boja proti revščini z vidika človekovih pravic ustrezno odgovoriti na naslednja vprašanja:

- ali država spoštuje, varuje in uresničuje človekove pravice, ki predstavljajo temeljni okvir njenih obveznosti;

- ali so zagotovljena ključna načela pravic – ali se pravice uresničujejo brez diskriminacije, z ustreznim napredkom, sodelovanjem posameznikov in ali so razviti mehanizmi za naslavljanje in popravilo kršitev oziroma njihovega neuresničevanja;
- ali so norme, institucije, zakoni in ekonomsko okolje oblikovani tako, da omogočajo pretvarjanje rezultatov v uresničevane pravice;
- kateri so ključni nedržavnih akterjev, ki imajo vpliv na uresničevanje pravic, ter kakšna je moč njihovega vpliva?

4.4.MERJENJE REVŠČINE Z VIDIKA ČLOVEKOVIH PRAVIC

4.4.1. Statistični kazalniki

Statistični kazalniki predstavljajo močno orodje v prizadevanjih za človekove pravice.

Pomembno vlogo lahko igrajo kot orodje za:

- oblikovanje učinkovitejših politik in spremljanja njihovega napredka;
- opredelitve nenamernih vplivov zakonov, politik in praks;
- identificiranje akterjev, ki imajo vpliv na uresničevanje človekovih pravic;
- ugotavljanjem ali so obveznosti teh akterjev izpolnjene;
- zgodnje opozorilo o potencialnih kršitvah, s spodbujanjem preventivnih dejavnosti;
- izpostavljanje vprašanj, ki so bile zapostavljene ali zamolčane.

Statistike ne morejo nikoli celovito meriti pravic. Vprašanje človekovih pravic je veliko širše kot le tisto, ki ga lahko zajamemo s številkami. Zbiranje podatkov in njihovo analiziranje je zamuden postopek, ki zahteva natančnost in točnost /.../. Toda ko so podatki skrbno zbrani, analizirani in interpretirani, ko so najdbe izdane in pretvorjene v sporočila, postanejo pomembno sredstvo za promocijo človekovih pravic. V informacijski dobi medmrežij in lobiranja je oblikovanje in širjenje pravih informacij najhitrejši način pritegovanja pozornosti širšega kroga k določnemu problemu (glej UNDP 2000: 98–90).

4.4.2. Merjenje revščine z vidika človekovih pravic

Opredelitev revnih je sestavljena iz dveh korakov: opredelitev značilnosti, za katere domnevamo, da sestavljajo revščino, in opredelitev skupin v populaciji, za katere so značilne te značilnosti (glej internetni vir 13). Sen je v svojem konceptu opredelil osnovne možnosti

(oz. pravice), ki so z revščino povezane konstitutivno ali instrumentalno. Med konstitutivne pravice uvršča **pravico do hrane, zdravja, ustrezne nastanitve in izobraževanja**. Ostale človekove pravice imajo instrumentalni pomen za revščino, med njimi **pravica do dela ter državljske in politične pravice** (glej Dedé 2006: 17). Odbor ZN za ekonomske, socialne in kulturne pravice je v svoji Izjavi o revščini kot ključne pravice, ki sestavljajo revščino, opredelil pravico do dela, primernega življenjskega standarda, nastanitve, hrane, zdravja in izobraževanja (Sandoval Teran 2006: 21).

Vidik človekovih pravic pomeni, da na revne ne gledamo samo kot na ciljno populacijo politik za zmanjševanje revščine, ampak na posameznike s prirojenimi pravicami, ki so jim kršene. V posplošeni obliki takšen pristop pomeni opredelitev delov prebivalstva, ki se jim ne uresničujejo človekove pravice, pri čemer revščina ne predstavlja neuresničevanja vseh človekovih pravic, ampak samo tistih, ki se nanašajo na osnovne možnosti v neki družbi in katerih neuresničevanje je vzročno povezano s pomanjkanjem nadzora nad ekonomskim viri.

Operacionalizacija in merjenje revščine z vidika človekovih pravic zaradi večdimenzionalnosti in kompleksnosti pojava zahteva širok spekter kazalnikov (in ne samo en vsotni kazalnik, kot je npr. dohodek), zaradi česar je treba preoblikovati in nadgraditi obstoječe kazalnike in meritve in vpeljati tudi nove.

Zbrani podatki morajo razkrivati neuspeh pri izpolnjevanju dolžnosti in varovanju človekovih pravic. Pri tem mora biti dodatna pozornost usmerjena na podatke o marginaliziranih in ranljivih posameznikih in skupinah, ponavadi izključenih iz državnih statistik. Zbiranje podatkov na podlagi spola, etnične pripadnosti, ravni dohodka, regije prebivanja in ostalih kategorij nam pogosto pokaže bolj jasno sliko prikrajšanosti in diskriminacije posameznikov ali skupin za njihove ekonomske in socialne pravice ter opozori, da so ti posamezniki ali skupine bolj ranljivi za revščino. Uporaba ločenih kazalnikov predstavlja močno orodje pri odkrivanju predsodkov in *de facto* diskriminacije, katere se ljudje pogosto sploh ne zavedajo ali ne verjamemo v njen obstoj (glej Cabrera 2006: 26–29).

Podatke je treba pridobivati tudi z zbiranjem in preučevanjem alternativnih virov (UNDP 2000: 91, 106). Saj, kot pravi Culpit (v Socialni razgledi 2006: 8), *»... je vedno bolj jasna moč politike, da družbene pojave imenuje in razlaga na svoj način. Javne politike namreč razvijajo njim lastno 'blaginjsko retoriko', v kateri je pomembno ne le tisto, kar je*

izgovorjeno, ampak tudi tisto, 'kar je zamolčano in kar obkroža tišino'.« Uradne statistike so pomembne za vladni samonadzor in ocenjevanje, vendar je slika, ki jo prikazujejo, pogosto boljša – ali celo nasprotujoča – alternativnim/nevladnim virom.

4.4.3. Oblikovanje kazalnikov, ki se nanašajo na ekonomske, socialne in kulturne pravice

Številna telesa, ki delujejo na področju človekovih pravic, so objavila posamezne sezname kazalnikov, primernih za ocenjevanje in merjenje revščine z vidika človekovih pravic¹⁸ (glej UNDP 2000: 92). Oblikovanje primerne in celostnega sistema kazalnikov na tem področju se je izkazalo za težavno, predvsem zaradi specifičnih značilnosti, ki izhajajo iz ekonomskih, socialnih in kulturnih pravic. Te moramo, kot pravi Carbrera (glej 2006: 29), nujno upoštevati, če želimo oblikovati učinkovit sistem za spremljanje uresničevanja ekonomskih, socialnih in kulturnih pravic in skladnosti posameznih držav z obveznostmi, ki izhajajo iz njih. V nadaljevanju izpostavljam nekatere med njimi:

- postopno uresničevanje pravic

Mednarodno pravo človekovih pravic priznava, da je uresničitev posameznih človekovih pravic odvisna od sredstev, ki jih ima posamezna država na voljo, zato dovoljuje *postopno uresničevanje* človekovih pravic. Ta klavzula se nanaša predvsem na ekonomske, socialne in kulturne pravice. Tako se posamezne obveznosti, ki izhajajo iz človekovih pravic, razlikujejo v času in prostoru. Ideja postopnega uresničevanja ima dve strateški posledici. Prvič, dovoljuje časovno dimenzijo v strategiji uresničevanja človekovih pravic, tako da priznava, da je doseganje polne uresničitve človekovih pravic možno šele v daljšem časovnem obdobju. Drugič, dovoljuje postavljanje prioritet med posameznimi pravicami, če razpoložljivost sredstev ne omogoča uresničevanja vse pravic istočasno in z enako močjo (glej OHCHR 2004: 22–27).

¹⁸ Med njimi si Urad visokega komisarja za človekove pravice pri OZN prizadeva oblikovati globalno priznan seznam kazalnikov. Pomembna vodila za ugotavljanje uresničevanja pravic predstavljajo tudi sezname statističnih informacij, ki jih posamezni Odbori pri OZN zahtevajo v predloženih poročilih držav pogodbenic. Vlogo imajo tudi številne civilne organizacije – od *grass-roots* do raziskovalnih institucij, ki zbirajo in analizirajo lokalne podatke za razumevanje ovir v posamezni državi, regiji ali skupnosti.

- obveznosti države.

Kljub klavzuli postopnega uresničevanja ekonomskih, socialnih in kulturnih pravic te pravice nalagajo državi obveznosti, ki zahtevajo 'takojšen učinek'. Države morajo tako prepovedati in odpraviti vsakršno obliko diskriminacije, ki onemogoča uresničevanje posameznikovih pravic, zagotavljati morajo minimalne temeljne obveznosti in sprejeti postopne ukrepe za doseganje polnega uresničevanja ekonomskih, socialnih in kulturnih pravic. Z izrabo 'maksimuma razpoložljivih sredstev' je primarna naloga države spoštovati (vzdržati se vsakršnega delovanja, s katerim bi, neposredno ali posredno, posegla v uživanje katerekoli človekove pravice), varovati (preprečiti kršitve s strani tretje osebe) in uresničevati (sprejeti vse potrebne ukrepe za polno uresničitev pravic, med drugim tudi nadzor nad spremljanjem in doseganjem napredka pri uresničevanju človekovih pravic) (glej internetni vir 2, 3; glej OHCHR 2005).

- minimalni osnovni obseg in prag pravic

Mednarodno pravo človekovih pravic določa minimalni osnovni obseg pravic, ki ga morajo države uresničevati, ne glede na sredstva, ki jih imajo na voljo. Ta minimalna osnova je kvalitativno in univerzalno uporabna in pomembna pri opredeljevanju pravega pomena pravic. Minimalen prag pri določanju uresničevanja pravic predstavlja osnovno vodilo za oblikovanje politik in omogoča vzpostavljajanje kvantitativnih referenčnih točk, ciljev ali standardov v vseh državah za doseganje uresničevanja pravic.¹⁹ Doseganje minimalnega praga in obsega človekovih pravic pa predstavlja samo prvi korak in ne končni cilj uresničevanja ekonomskih, socialnih in kulturnih pravic.

- prepoved retrogresivnih ukrepov

Obveznosti, ki izhajajo iz postopnega uresničevanja ekonomskih, socialnih in kulturnih pravic, se nanašajo tudi na prepoved retrogresivnih ukrepov – ukrepov, ki posredno ali neposredno vplivajo na nazadovanje pri uresničevanju človekovih pravic. Prepoved se nanaša na vse namerno sprejete ukrepe ali njihovo opustitev, ki zmanjšujejo ekonomske, socialne in kulturne pravice, ne glede na to, ali je bil takšen učinek predviden ali ne. Od držav se pričakuje, da ravnajo s skrbjo in premislekom, ko sprejemajo ukrepe, ki lahko potencialno vplivajo na uresničevanje človekovih pravic. Tudi če država z določenim dejanjem ni

¹⁹ Odbor za ekonomske, socialne in kulturne pravice pri OZN je v splošnih komentarjih k posameznim pravicam opredelil ključne pravice in razjasnil njihovo vsebino. Prav tako ti splošni komentarji vsebujejo podrobnosti o obveznostih držav ter vodila o priporočenih ukrepih in dogovorih, ki pomagajo razumeti, kdaj prihaja do kršitve posamezne pravice.

nameravala zmanjšati obsega pravic, je dolžna, kadar nazadovanje postane očitno, takoj sprejeti ukrepe, ki bodo zmanjšali ali izničili negativne vplive posameznega ukrepa²⁰ (glej OHCHR 2005).

4.5.KLJUČNE EKONOMSKE, SOCIALNE IN KULTURNE PRAVICE IN NJIHOV POMEN ZA REVŠČINO

Kljub priznavanju medsebojne odvisnosti in povezanosti človekovih pravic ter pomena državljskih in političnih pravic pri zmanjševanju revščine v nadaljevanju izpostavljam predvsem ekonomske in socialne pravice kot pravice, katerih neuresničevanje pomembno vpliva na pojav revščine.

4.5.1. Pravica do dela (6., 7., 8., 9. členi MESKP; 8. člen MPDP)

Pomanjkanje zadostnih in zagotovljenih sredstev za preživetje je sestavni del revščine. Revni so pogosto brezposelni ali dolgotrajno brezposelni. Pogosteje opravljajo negotova občasna dela, imajo nizke plače in delajo v nevarnih delovnih razmerah. Pogosto so prisiljeni menjati svoje vire dohodkov in hrane. Zaradi omejenih možnosti številni opravljajo neprijazna, nevarna in nezakonita dela. Pravica do dela ima pomembno vlogo pri zmanjševanju revščine. Njeno uresničevanje je instrumentalnega pomena za uresničevanje ostalih pravic, med njimi pravic do hrane, zdravja, ustrezne nastanitve itd. (glej internetni vir 10).

- Obseg pravice do dela

Pravica do dostojnega dela vključuje pravico do produktivnega in ustreznega dela ustrezne kakovosti, ki prinaša primeren dohodek in vključuje primerno socialno zaščito. Ustrezno delo pomeni, da ima vsakdo dostop do možnosti ustvarjanja dohodka. Pravico do dostojnega dela sestavljajo tri dimenzije: pravica do dela, pravice na delu in pravice do primerne socialnega varstva. Pravica do ustreznega dela se ne nanaša samo na plačano zaposlitev, temveč tudi na samozaposlitev, delo na domu ter ostale dejavnosti, ki ustvarjajo dohodek. Pravica do dela zahteva ustvarjanje socialnega, ekonomskega in fizičnega okolja, v katerem imajo vsi ljudje

²⁰ Kršitev človekovih pravic med drugim predstavlja neutemeljeno zmanjševanje obsega javnih storitev; tržne politike, ki vodijo k nezaposlenosti ali vplivajo na negotovo oskrbo s hrano (npr. zaradi neuspeha pri distribuciji dobička); zakonodajni ukrepi ali razporeditev proračunskih sredstev, ki imajo negativen vpliv na socialnovarstveni sistem itd. (glej Sandoval Teran 2006; Grove 2006).

poštene in enake priložnosti za uspeh, na temelju njihovih lastnih prizadevanj in na način skladen z njihovim dostojanstvom. Tako pravica do ustreznega dela pomeni tudi odgovornost za zaščito osebnih možnosti in večanja priložnosti posameznikov za produktivno delo, ki jim omogoča pridobivanje dostojnih sredstev za preživetje. Pravica do dostojnega dela obsega tako dostopnost do zaposlitvenih priložnosti kot tudi ustvarjanje predpogojev, ki omogočajo ustvarjanje dohodka, med drugim možnost ugodnih kreditov, ugodno regulatorno okolje itd..

Pravice na delu vključujejo pravico vsakogar do poštenih in ugodnih delovnih razmer, vključno s poštenimi plačami, z enakimi nagradami za delo enake vrednosti, enakimi možnostmi, varnimi in zdravimi razmerami na delu in sprejemljivim delovnikom. Zagotovljena mora biti tudi pravica do združevanja in kolektivnih pogajanj. Prisilno delo in druge oblike suženjskega dela so prepovedane. Možnost zaposlovanja in aktivnosti, ki ustvarjajo dohodek, morajo biti sprejemljive kakovosti, tj., kulturno ustrezne in skladne z dostojanstvom posameznika. Pravica do dostojnega dela prav tako zahteva dobro oblikovane in zadostne mehanizme socialne varnosti (glej internetni vir 10).

4.5.2. Pravica do zdravja (12. člen MESKP)

Slabo zdravje vpliva na posameznikove možnosti za lastno preživljanje, zmanjšuje produktivnost dela, znižuje uspehe izobraževanja, omejuje posameznikove možnosti ter tako povzroča revščino oziroma k njej prispeva. Revščina na drugi strani otežuje dostop do zdravstvene oskrbe, povečuje izpostavljenost okoljskim nevarnostim in podhranjenosti ter tako vpliva na slabo zdravje. Bolni ljudje pogosteje postanejo revni in revni so bolj verjetno izpostavljeni boleznim in invalidnosti. Slabo zdravje je tako vzrok kot posledica revščine. Dobro zdravje je osrednjega pomena za ustvarjanje in ohranjanje možnosti, ki jih revni ljudje potrebujejo, da uidejo revščini, saj prispeva tudi k večji ekonomski varnosti. Slabo zdravje je konstitutivnega pomena za revščino, če pomanjkanje nadzora nad ekonomskimi sredstvi igra ključno vlogo pri njenem nastanku. Uresničevanje pravice do zdravja je instrumentalnega pomena pri zavarovanju ostalih pravic, kot je pravice do izobrazbe in dela (glej internetni vir 10).

- Obseg pravice do zdravja

Pravico do zdravja ne smemo razumeti kot pravico biti zdrav. Država ne more zagotoviti varstva pred vsemi možnimi vzroki, ki lahko vplivajo na slabo zdravje, vendar pa pravica do

zdravja obsega pravico do uživanja in dostopa do različne infrastrukture, dobrin, storitev in razmer, potrebnih za doseganje najvišjega dosegljivega standarda zdravja. Obseg pravice do zdravja se nanaša tako na zdravstveno varstvo kot ostale pomembne determinante zdravja, vključno z dostopom do pitne vode, primerne in varne hrane, primernih sanitarij in nastanitve, zdravimi delovnimi in okoljskimi razmerami in dostopom do informacij ter izobraževanja, povezanega z zdravjem. Pravica do zdravja nadalje vsebuje tudi pravico posameznika, da odloča o svojem telesu, vključno s pravico do reproduktivnega zdravja, in pravico do zaščite pred poseganjem, kot sta svoboda pred mučenjem in zdravljenja brez privolitve (glej internetni vir 10). Odbor ZN za ekonomske, socialne in kulturne pravice je v svojem Splošnem komentarju št. 14 določil štiri osnovne standarde, ključne za uresničevanje pravice do zdravja, in sicer: **razpoložljivost** (države morajo vzpostaviti javno zdravstvo, vključno s potrebno zdravstveno infrastrukturo, opremljeno z vodo, elektriko, usposobljenim osebjem in osnovnimi zdravili); **dostopnost** (javno zdravstvo mora biti dostopno brez diskriminacije na kakršnikoli podlagi; gre tako za fizično kot ekonomsko dostopnost do najvišje dosegljive ravni zdravstvenih storitev ne glede na posameznikov dohodek, prav tako sem spada tudi dostop do informacij, povezanih z zdravjem in zdravstvenimi storitvami); **primernost** (vse storitve in infrastruktura morajo biti osnovane na zdravstveni etiki ter biti v skladu s kulturo in običaji skupnosti, kateri služijo) in **kakovost** (zdravstvena infrastruktura mora biti ustrezno podprta tako s strani znanosti kot zdravstva; opremljena mora biti z vso potrebno opremo in osebjem, vključno s tekočo vodo in sanitarijami) (glej internetni vir 13).

4.5.3. Pravica do ustrezne nastanitve (11. člen MESKP)

Revni ljudje se pogosteje znajdejo v neugodnem položaju in izpostavljenosti nevarnostim, ki izhajajo iz življenjskega prostora in razmer, v katerih živijo. Pogosteje se soočajo z negotovostjo stalnega bivališča, prenaseljenostjo v prostoru, v katerem živijo, in umazanijo ter onesnaženostjo okolja. Bolj dojemljivi so za sezonske spremembe in se pogosteje soočajo z negotovostjo, odročnostjo ter življenjem v nevarnih bivališčih in bivališčih brez urejenih sanitarij ali pitne vode. Prav tako imajo redko zavarovano lastnino. Brezdomstvo predstavlja skrajno obliko zanikanja pravice do ustrezne nastanitve.

Neuresničevanje pravice do ustrezne nastanitve prispeva k večji stigmatizaciji revnih, saj neustrezna nastanitev odraža revščino ter jo pogloblja. Uresničevanje pravice do ustrezne

nastanitve ima tudi instrumentalen pomen za zavarovanje ostalih pravic, kot je pravica do zdravja (glej internetni vir 10).

- Obseg pravice do ustrezne nastanitve

Primerno, cenovno dosegljivo in dostopno stanovanje je splošno priznано kot temeljna sestavina življenja v miru, dostojanstvu in varnosti kot treh temeljnih človekovih pravicah. Zato ima vsakdo neodtujljivo pravico do prostora, v katerem bo lahko te tri pravice uresničeval, torej živel v miru (nemoteno), v dostojanstvu in varno (glej Mandič 1999: 28). Pravico do ustrezne nastanitve tako ne smemo razumeti ozko kot pravico do strehe nad glavo (Nowak 2005: 139).

Pravica do ustrezne nastanitve vključuje številne komponente.

Pravna varnost uporabe (uživanje, posesti) stanovanja: ne glede na obliko posesti (najem, zakup, lastnina) morajo imeti vse osebe določeno stopnjo varstva posesti, ki jim zagotavlja zakonsko zaščito pred samovoljno in prisilno izselitvijo, vznemirjanjem in grožnjami.

Dostopnost storitev, materialov in infrastrukture: primerno stanovanje mora vsebovati pritikline, bistvene za zdravje, varnost, udobje in prehrano. Vsi koristniki pravice do primerne stanovanja morajo imeti dostop do naravnih in javnih dobrin, pitne vode, energije za kuhanje, ogrevanje in razsvetljavo, do sanitarij in opreme za umivanje, do shrambe za hrano, odlagališče smeti in storitev v primeru nesreče.

Cenovna dosegljivost: strošek osebe ali gospodinjstva naj bo na taki ravni, da ne bo ogrozil zadovoljevanja drugih osnovnih potreb. Zato naj bo strošek za stanovanje sorazmeren dohodkom, država pa naj zagotavlja subvencije. Najemniki naj bodo zaščiteni pred nerazumno visokimi najemnini.

Primernost za bivanje: stanovanje mora dajati stanovalcem primerno površino, zaščito pred mrazom, vročino, vlago, dežjem ali drugimi grožnjami za zdravje. Zagotavljati mora fizično varnost stanovalcev.

Dostopnost: primerno stanovanje mora biti dostopno ljudem, ki so do njega upravičeni. Zlasti prikrajšane skupine /.../ naj imajo zagotovljeno določeno prednost pri stanovanjski oskrbi. Stanovanjski zakon in stanovanjska politika morata upoštevati potrebe teh ljudi, ki jim je treba zagotoviti prostor, kjer bodo živeli v miru in dostojanstvu. Prav tako mora biti stanovanje na lokacijah, ki dopuščajo dostop do zaposlitvenih možnosti in zdravstvenih, izobraževalnih, otroško-varstvenih in drugih storitev.

Kulturna primernost: način gradnje stanovanja, material in politika, ki podpira te vidike, morajo dopuščati, da se primerno izrazi kulturna identiteta in raznolikost, in to tudi v primeru modernizacije stanovanj (glej Mandič 1999: 29–33).

4.5.4. Pravica do izobraževanja (13., 14. člen MESKP)

Izobrazba je temeljnega pomena za izhod revnih otrok in odraslih iz revščine. Uresničevanje pravice do izobraževanja je instrumentalnega pomena za uživanje celotnega spektra človekovih pravic, tako ostalih ekonomskih, socialnih in kulturnih kot državljskih in političnih pravic. Pomanjkanje izobrazbe, ki se v posamezni družbi najbolj odraža v visoki stopnji nepismenosti in nizki stopnji vpisa v primarno izobraževanje, predstavlja temeljno razsežnost revščine (glej internetni vir 10). Mladi brez ali z nizko stopnjo izobrazbe so v primerjavi z višje izobraženimi posamezniki bolj izpostavljeni brezposelnosti, revščini in socialni izključenosti (Kazalniki razvoja Slovenije 2007: 104).

- Obseg pravice do izobraževanja

Pravica do izobrazbe pomeni poleg zagotavljanja brezplačnega in obveznega primarnega izobraževanja tudi obveznost države, da postopno vpeljuje brezplačno sekundarno izobraževanje (vključno s poklicnim usposabljanjem) ter za vse enak dostop do brezplačnega višjega izobraževanja na temelju posameznikovih sposobnosti. Prav tako morajo države omogočiti osnovno izobraževanje tistim nepismenim odraslim, ki nimajo zadovoljenih osnovnih potreb po izobrazbi. Enakopravnost in nediskriminacija sta pomembna vidika pravice do izobrazbe. Država mora posebej ranljivim skupinam, kot so invalidi, manjšine in begunski otroci, omogočiti enakopraven dostop do izobraževanja. Kakovost izobraževanja mora biti usmerjena v razvoj otrokove osebnosti, njegovih talentov in sposobnosti. Posameznika mora pripraviti za odgovorno življenje v svobodni družbi, s poudarkom na razvijanju strpnosti in spoštovanju človekovih pravic, naravnega okolja, staršev, lastne kulturne identitete ter civilizacije, drugačne od njegove. Oblika in vsebina izobraževanja, vključno z učnimi načrti in metodami, morata biti sprejemljivi (na primer ustrezni, kulturno sprejemljivi in kakovostni). Uresničevanje teh pravic lahko države omogočijo z vzpostavljanjem tako zasebnih kot javnih izobraževalnih ustanov. Glede na to, da zasebne izobraževalne ustanove večinoma ne zagotavljajo brezplačnega šolanja na primarni ravni za vse, morajo države ustanoviti zadostno število javnih šol s kvalificiranim osebjem ter preskrbeti kakovostno izobraževanje, ki sledi načelom mednarodnega prava človekovih

pravic. Poleg pozitivnih obveznosti morajo države spoštovati svobodo staršev, da lahko ustanovijo in vodijo svoje lastne izobraževalne institucije, vpišejo otroka v zasebno šolo in zagotovijo versko in moralno izobrazbo svojih otrok v skladu z lastnimi prepričanji (glej internetni vir 10).

5. OVIRE URESNIČEVANJU ČLOVEKOVIH PRAVIC IN ZMANJŠEVANJU REVŠČINE

Normativni okvir človekovih pravic ima velik potencial za politizacijo razvoja in mobilizacijo učinkovitih gibanj, ki bi oporekale neprekinjeni nepravičnosti, neenakosti in revščini. Vendar se vse prevečkrat zgodi, da je pisana beseda v različnih dokumentih s tega področja precej različna od stvarnosti in vsakodnevnih dogodkov, ki pretresajo civilizacijo 21. stoletja.

Neenakosti in revščina se povečujeta in poglobljata v številnih pogledih, tako v razvijajočem kot v razvitem svetu.²¹ Skupaj z novimi grožnjami zaradi tranzicije, konfliktov, ksenofobije, trgovanja z ljudmi in verskega fundamentalizma predstavljata eno najširše zakoreninjenih in 'tihih' kršitev človekovih pravic (UNDP 2000: 42). Vendar, kot pravi Farmer (2005: 7), kršitve človekovih pravic niso slučaj; njihova razširjenost in posledice pa ne naključja. Prej so 'patološki simptomi moči', tesno povezani z družbeno ureditvijo, ki določa, kdo bo trpel za zlorabami in kdo bo pred njimi zaščiten.

Izziv, da bi človekove pravice, predvsem ekonomske, socialne in kulturne, postale realnost za vse, ostaja ogromen. Vzrokov za to ne moremo iskati le v delovanju posamezne sile, politike ali razmer, ampak moramo upoštevati preplet številnih med seboj povezanih dejavnikov (glej internetni vir 3). Ti imajo skupno ideološko podlago – vsi so značilnost in produkt neoliberalne ideologije.

5.1.VPLIV NEOLIBERALNE IDEOLOGIJE

Neoliberalizem je najpogosteje opredeljen kot sklop ekonomskih politik, ki so se razširile zlasti v obdobju *teacherizma* in *reganizma* (Martinez in Garcia v Podnar, Golob 2002: 953). Osrednja vrednota neoliberalizma je ideja o konkurenci (George, Steiger v Podnar, Golob 2002: 953) oz. pravilo prostega trga. Poleg te osnovne značilnosti, ki za t. i. kapitalistični

²¹ V svetu v razvoju več kot 1,2 milijarde ljudi živi v dohodkovni revščini, več kot milijarda odraslih je nepismenih in brez pitne vode, več kot 790 milijonov nima zadostne prehrane. V državah OECD v dohodkovni revščini živi več kot 130 milijonov ljudi, vsaka peta oseba je funkcionalno nepismena, ne glede na povprečno pričakovano življenjsko dobo 76 let se za več kot 10 odstotkov oseb ne pričakuje da bodo dočakali 60 let (UNDP 2000: 30).

sektor (Carpi v Podnar Golob 2002: 953)) /.../ pomeni popolno nevmešavanje države, je neoliberalizem mogoče označiti še s pojmi, kot so deregulacija, privatizacija, zmanjševanje javnih izdatkov za socialo in izničenje koncepta 'skupnosti' (Martinez in Garcia Podnar, Golob 2002: 953). Vsi ti imajo velike posledice za uresničevanje človekovih pravic in večanje revščine. Med njimi jih nekaj izpostavljam v nadaljevanju.

5.1.1. Prost trg in ekonomska rast kot generatorja blaginje za vse

Neoliberalizem označuje prosti trg kot »edini pravični in pošteni razporejevalec resursov, investicij in bogastva« (glej Arruga v Podnar, Golob 2002: 953), a pod pogojem, da se države ne vmešavajo v njihove mehanizme samourejanja, kar se udejanja v denacionalizacijskih in privatizacijskih politikah po svetu, prostotrgovinskih sporazumih, nastanku nadnacionalnih regulatornih organizacij ipd..

Neoliberalna paradigma povečuje prosti trg kot najučinkovitejši in najbolj primeren instrument za pospeševanje ekonomske rasti in garanta ekonomskih, socialnih in kulturnih pravic. Trg sicer pospešuje učinkovitost, toda ne pospešuje družbene enakosti ali uživanja individualnih pravic za vse; prav tako ne zagotavlja enakega obravnavanja in spoštovanja vseh posameznikov, ampak sistematično postavlja določene posameznike v slabši položaj. Ekonomska rast in učinkoviti trgi sicer predstavljajo ogromno izboljšanje za nekatere – idealno celo za številne – za ceno (relativnega ali absolutnega) prikrajšanja ostalih, ki se koncentrira med družbeno najbolj ranljivimi posamezniki. Tržna distribucija ni enaka, zato mora država s svojimi pozitivnimi posegi nasprotovati njeni nepravčnosti, vsaj do točke, do katere je vsem zagotovljen minimalen delež, ki omogoča uresničevanje ekonomskih in socialnih pravic (Donnelly 2003). Treba je povezati rast z uresničevanjem pravic vseh ljudi, za kar je potrebno vmešavanje države tudi v ekonomijo (glej internetni vir 3). To je v nasprotju z vlogo države, ki je po neoliberalni logiki zreducirana zgolj na vlogo blažilca in zatiralca socialnih nemirov, garanta svobodnega trga, vira subvencij za zasebni sektor in zakonitega dejavnika podrejene globalizacije manj razvitih gospodarstev (glej Arruga v Podnar, Golob 2002: 953).

5.1.2. Privatizacija človekovih pravic

Poudarek na trgu kot ultimativni rešitev za vse 'bolezni družbe' tako pospešuje procese denacionalizacije in privatizacije, zaradi katerih se skrb za ekonomske, socialne in kulturne pravice vedno bolj prenaša v roke muhavosti zasebnega sektorja. Ta sicer lahko pozitivno vpliva na uresničevanje posameznih vidikov pravic in pospešuje lastne razvojne pobude, vendar prepušča uresničevanje številnih ostalih na tržne sile. Vse večja vključenost zasebnega sektorja na področjih, kot so zdravstvo, izobrazba, dostop do vode ipd. , postavlja nova vprašanja in ovire ter vpliva na zmanjševanje doseženega obsega pravic. Številne brezplačne storitve postajajo plačniške, kar vpliva na enake začetne možnosti prebivalcev. Na drugi strani se zmanjšuje državno poseganje na področjih, kjer trg ne deluje. Državne pomoči so zreducirane na pomoč, namenjeno samo najbolj revnim med revnimi. Pri tem so revne skupine, ki se ne soočajo z absolutno revščino, ali nižji srednji razred znajdejo v težavah, saj imajo omejen dostop do za njih pomembnih storitev, ki jih zagotavlja država blaginje. Ozko osredotočene oblike pomoči lahko zelo redko, če sploh, nadomestijo širok razpon upravičenj, ki izhajajo iz ekonomskih, socialnih in kulturnih pravic (glej internetni vir 3).

5.1.3. Neenakomerna porazdelitev dohodka

Hegemonistični model gospodarskega razvoja, ki ima svoje korenine v globalizaciji kapitalizma, prinaša vedno bolj neobvladljive posledice, ki se kažejo v kopičenju kapitala v rokah nekaterih posameznikov na eni strani ter visokih stopnjah nezaposlenosti in hude revščine na drugi, kar vodi v nestabilnost (glej Rugina, Arruda v Podner, Golob 2002: 953). Porazdelitev dohodka, tako znotraj posamezne države kot med državami, ostaja izredno nepravilna ter negativno vpliva na uresničevanje človekovih pravic. V industrializiranih državah, kjer so vpeljane norme postopnega obdavčevanja in visoke stopnje ekonomskega razvoja in potrošnje norme, najbogatejših 20 odstotkov prebivalcev prejema skoraj sedemkrat večje dohodke kot najrevnejših 20 odstotkov. Razmere v državah v razvoju so še slabše - najbogatejših 20 odstotkov poseduje več kot 50 odstotkov nacionalnega dohodka, ponekod celo 60 odstotkov, medtem ko najrevnejših 20 odstotkov poseduje samo štiri odstotke.

Naraščajoče razlike v dohodku ne ogrožajo le uresničevanja ekonomskih, socialnih in kulturnih pravic, ampak tudi vzpostavljajo polarizacijo med 'tistimi, ki imajo' in 'tistimi, ki nimajo', kar ne prispeva le k negotovi in nestabilni družbeni ureditvi, temveč je tudi nevarna podlaga za omejevanje državljskih in političnih pravic ter slabšanje odnosov znotraj civilne

družbe. Porazdelitev dohodka je prav tako pomembna zaradi povezave, ki jo ima z demokracijo, saj so polarizirane družbe, v katerih je vse več ljudi osiromašenih, močno ovirane v svojem iskanju demokracije (glej internetni vir 3).

5.1.4. Individualizem in poudarjanje posameznikove svobode

Neoliberalizem ni samo ekonomski model, ampak predstavlja ideološki projekt, ki koncipira ljudi kot avtonomne, samodoločujoče posameznike, katerih ključen pogoj za razvoj je svoboda pred vmešavanjem držav. 'Svoboda' je v neoliberalistični miselnosti zreducirana na raven svobodnega individualizma, ki vidi dobrobit družbe v realizaciji zasebnih posameznikov in njihovih lastnih interesov znotraj okvirja abstraktnih pravnih pravil (glej O'Brien, Penna 1998: 212).

Ideja posameznika, ločenega od družbene realnosti in skupinskega konteksta, se ujema z idejo, da je revščina posameznikov neuspeh, ki ne vključuje družbene odgovornosti, ampak se mora z njo soočati in boriti vsak posameznik sam (glej internetni vir 11). Po prepričanju neoliberalistov vmešavanje države spodbuja odvisnost in spodkopava samozadostnost ter tako samo še povečuje problem revščine. Države s svojimi spodbudami, namenjenimi pomoči revnim (davčno politiko, socialnimi transferji, rasnimi kvotami ...), ne spodbujajo revnih k delu; prej obratno, zmanjšujejo posameznikov trud, da bi dosegel stabilno ekonomsko samozadostnost ter ustvarjajo odvisnost revnih (glej Schiller 2001: 4). Z zmanjševanjem podpore in obsega države blaginje bi države spodbudile ljudi, da se sami bolj potrudijo. Kot pravi Murray (glej Schiller 2001: 4), bi popolna odprava blaginjskih programov vodila tako k spremembi kulture kot obnašanja revnih na način, da bi pospešila njihovo finančno neodvisnost. Revni /.../ so prikazani kot pomilovanja vredni (v najboljšem primeru) ali celo kot leni in nezaslužni.

Nadaljnje vidik atomiziranega posameznika ustvarja številne ovire, ki preprečujejo prepoznavanje diskriminacije kot ključnega povzročitelja revščine. Nepriznavanje vpliva družbenega konteksta ali pripadnosti določeni skupini na posameznikovo svobodo in zanikanje, da se s prikrajšanostjo velikokrat srečujejo posamezne skupine in da lahko pripadnost določeni skupini zmanjšuje posameznikovo svobodo izbire, velikokrat omejujejo zakoreninjene oblike diskriminacije. Ne-priznavanje skupinske dimenzije revščine in slabšega položaja posameznih skupin pa zmanjšuje uspešnost posameznih politik za boj proti revščini.

Popolnoma individualistične in spolno, rasno ipd. nevtralne razlage revščine poenostavljajo stvarnost in izpostavljajo posameznika in njegovo lastno odgovornost (glej internetni vir 11).

5.2.SISTEM ČLOVEKOVIH PRAVIC

Poudarjanje individualne svobode in zahteve po minimalnem vmešavanju države se povezujejo z razmejevanjem med dvema kategorijama človekovih pravic – državljskih in političnih ter ekonomskih, socialnih in kulturnih (Donnelly 2003: 27).

Široko zakoreninjena pravna in politična percepcija, da so zgolj državljske in politične pravice 'prave' pravice, ekonomske, socialne in kulturne pa zgolj zahteve, razporejene glede na politične prioritete, je pomagala okrepiti razumevanje revščine kot kategorije zunaj področja človekovih pravic, izročeno domeni tržnih sil, razvoja ali usode (glej internetni vir 5). Razpravlja se, da struktura in vsebina mednarodnih pogodb človekovih pravic poudarja takšen vidik. Državljske in politične ter ekonomske in socialne pravice so v različnih dokumentih. Po tej razmejitvi so se pogosto zgledovali tudi pisci ustav. V številnih ustavah so državljske in politične pravice priznane kot *temeljne* pravice; ekonomske, socialne in kulturne pravice pa le kot usmerjevalna načela (programske norme) državnih politik.

Za obe kategoriji pravic so sicer značilni šibki mehanizmi uveljavljanja²², zaradi katerih ima mednarodna skupnost omejena pooblastila za uveljavljanje skladnosti notranje ureditve držav z vsebino, ki jo predpisujejo dokumenti s področja človekovih pravic. Vzroke za to lahko pripišemo tako notranjim interesom posameznih držav kot tudi mednarodnih teles (glej De Feyter 2005). Sporno je tudi dejstvo, da sistem človekovih pravic ZN ne dovoljuje individualnih pritožb zaradi kršitev pravic zapisanih v MESKP. To je presenetljivo glede na podatek, da imajo znotraj ZN to možnost štiri od sedmih glavnih dokumentov²³ (glej internetni vir 21).

²² Na ravni ZN Svet za človekove pravice kot glavno telo na področju človekovih pravic sprejema zgolj ne zavezujoče resolucije. Poseben poročevalec in posamezni strokovnjaki za posamezne države in področja uporabljajo strategije izpostavljanja in sramotenja. Njihov uspeh je odvisen od ranljivosti vpletene države. Priporočila odborov posameznih dokumentov so samo priporočilne narave, četudi uživajo upoštevanja vreden mednarodni ugled. Njihova priporočila ne zavezujejo kot sodne odločitve, prav tako ne predvidevajo odškodnin/kompenzacij za žrtve kršitev ali sankcij za državo kršiteljico.

²³ Komisija OZN za človekove pravice (junija 2006 preimenovana v Svet za človekove pravice) je leta 2003 ustanovila delovno skupino, ki proučuje možnosti oblikovanja fakultativnega protokola k MESKP. Protokol naj

5.3.SOCIO-KULTURNE RAZMERE

Kakšna je praksa institucij in obseg človekovih pravic (o.p.) v posameznih državah, je odvisno tudi od stališč in vrednot prebivalcev, ki naj bi v demokratični družbi pomembno vplivali na njihov razvoj, seveda pod pogojem, da demokracijo razumemo kot visoko odzivnost politične elite na stališča in vrednote prebivalstva (glej Boguslaw v Rus, Toš 2005: 71).

Odnos do človekovih pravic in vprašanje, ali je revščina priznana kot kršitev človekovih pravic, je tako tesno povezan z vrednotami posamezne družbe: vrednote spoštovanja človekovega dostojanstva; zaveza k socialni pravičnosti in enakosti; zahteva po takšnem delovanju družbe, ki vsem ljudem omogoča dostop do hrane, oblačil, strehe nad glavo, socialnih storitev, izobraževanja, zdravja in ustvarja pravične ter ugodne delovne razmere (glej internetni vir 11). Vse te so v neoliberalni ideologiji, ki poudarja tradicionalne družbene vrednote in tradicionalen narod ter odločno odklanja multikulturalizem in vsakršen egalitarizem, postavljene v ozadje.

bi omogočil oblikovanje posebnega odbora, ki bi obravnaval individualne pritožbe v zvezi s kršenjem ekonomskih, socialnih in kulturnih pravic.

6. ČLOVEKOVE PRAVICE V SLOVENIJI

6.1.SLOVENSKA USTAVNOPRAVNA UREDITEV TEMELJNIH ČLOVEKOVIH PRAVIC

Slovenska ustava²⁴ kot prva demokratično sprejeta ustava predstavlja dokončno uveljavitev človekovih pravic na Slovenskem. V njej so, kot pravi Zajc (1998: 130), obsežne in izčrpne določbe o temeljnih pravicah in svoboščinah posameznika smiselno povzete iz mednarodnih pravnih listin in predstavljajo splošne civilizacijske norme in standarde varovanja pravic. /.../. Ustava odraža težnje vseh modernih in učinkovitih ustav, to je živih ustav, saj izhaja iz pravic in svoboščin državljanov in šele na tej osnovi in skladno z njo opredeljuje strukturo in naloge (funkcije) političnega sistema (Zajc 1998: 134).

Pogačnik (1997: 34) slovensko ustavo opredeljuje kot moderno ustavo, ki sledi trendom v sodobni mednarodni skupnosti in je z vidika doseženih standardov mednarodnega prava bogata ustava. Pri tem še posebej opozarja na varstvo človekovih pravic, kjer je v 5. členu ustave zapisano, da *»država na svojem ozemlju varuje človekove pravice in temeljne svoboščine«*. Te predstavljajo izhodišče in osrednje prvine ustavne ureditve ter *»pravne in socialne države«* (2. člen URS).

Pri sprejemanju slovenske ustave v letu 1991 se je v strokovnih krogih zastavljalo vprašanje, v kakšnem obsegu naj bodo socialne in ekonomske pravice vključene in zavarovane v ustavi (Srdoč Majer 2004: 76). Kot je zapisano v 17. številki Poročevalca Skupščine RS (1990) (v Zalar 2003: 10), naj bi država varovala tako negativne kot tudi pozitivne pravice: *»Ni obnovljena liberalistična država. Upoštevane so izkušnje moderne države v njeni aktivni vlogi pri zagotavljanju dejanskih možnosti posameznika za njegovo samouresničitev v okviru njegovih političnih, ekonomskih, socialnih in kulturnih pravic, pa tudi v aktivni vlogi pri ustvarjanju družbene blaginje«*.

Slovenska ustava uvršča pravice v dve različni poglavji, kar ima pomembne pravne posledice, in sicer v II. poglavje z naslov **Človekove pravice in temeljne svoboščine**, ki naj bi urejalo

²⁴ Ustava Republike Slovenije (URS) (Ur.l. RS, št. 33I/1991-I, 42/1997, 66/2000, 24/2003, 69/2004, 69/2004, 69/2004, 68/2006).

iztožljive pravice, ter III. poglavje **Gospodarska in socialna razmerja**, ki naj bi urejalo programske norme. Vendar pa ta sistematika ni izpeljana dosledno.

Socialne in ekonomske pravice, ki imajo v ustavi naravo človekovih pravic, uživajo enak ustavnopravni položaj in z ustavo določeno varstvo kot druge temeljne ustavne človekove pravice in temeljne svoboščine in se uresničujejo neposredno na podlagi ustave. Pravice, zapisane v III. poglavju, naj bi z ostalimi tvorile zaokroženo celoto, na drugi strani pa naj ne bi bile tako razvite, da bi jih bilo mogoče v celoti zavarovati pred sodiščem, kakor je to mogoče pri vseh pravicah in svoboščinah, uvrščenih v II. poglavju. Ustavne določbe v tem poglavju vsebujejo nekatere pojme, ki jih ni mogoče natančneje opredeliti, ki predstavljajo pravne standarde, vendar naj bi njihovo vsebino oziroma določenost opredelila šele sodna in upravna praksa (glej Zajc 1998: 133).

Ustava v drugem odstavku 15. člena dodaja, da je z zakonom mogoče predpisati način uresničevanja človekovih pravic, kadar tako določa ustava ali če je to nujno zaradi same narave pravic (URS). Na podlagi tega bi lahko sklepali, da so ekonomske in socialne pravice obvezujoče na tistih področjih, na katerih je zakonodajalec sprejel posebne zakone in iztožljive zakonske določbe (pravice): zdravstveno varstvo, pokojninsko varstvo, socialno varstvo, invalidsko varstvo, varstvo brezposelnosti. Same programske norme pa niso obvezujoče. Na katerih področjih bodo iztožljive zakonske pravice, je torej odvisno od volje parlamenta (glej Zalar 2003: 12).

Ustava v II. poglavju varuje ključni načeli človekovih pravic, načelo nediskriminacije in enakosti pred zakonom, ki sta zavarovani s 14. členom ustave. Ta določa, da so v »*Sloveniji vsakomur zagotovljene enake človekove pravice in temeljne svoboščine, ne glede na narodnost, raso, spol, jezik, vero, politično ali drugo prepričanje, gmotno stanje, rojstvo, izobrazbo, družbeni položaj ali katerokoli drugo osebno okoliščino*«. V 63. členu ustava prepoveduje tudi vsakršno spodbujanje k narodni, rasni, verski ali drugi neenakopravnosti ter razpihovanje narodnega, rasnega, verskega ali drugega sovraštva in nestrpnosti.

Ustavno je zagotovljeno sodno varstvo človekovih pravic in temeljnih svoboščin ter pravica do odprave posledic njihove kršitve (15. člen). Vsakomur je zagotovljeno, da se o njegovi pravici odloča pred neodvisnim, nepristranskim in z zakonom ustanovljenim sodiščem (23. člen).

6.1.1. Ekonomske in socialne pravice v slovenski ustavi

Poleg izpostavljenih ekonomskih in socialnih pravic, neposredno povezanih s pojavom revščine, torej pravice do dela, zdravja, ustrezne nastanitve in izobraževanja, ustava v 34. členu vsakomur priznava **pravico do osebnega dostojanstva in varnosti** (URS). Srdoč Majerjeva (2004: 77) pravi, da je to pravico treba razlagati tako, da poleg pravice posameznika do fizične in duhovne integritete vsebuje tudi pravico do socialne integritete, zlasti pravico pred lakoto in pravico do življenjskega standarda, ki je primeren človekovemu dostojanstvu.

Pravica do dela, kot je zapisana v SDČP, v slovenski ustavi ni posebej določena. Ustava sicer govori o svobodi dela, vendar je ta svoboščina ohlapna in pravno težko razpoznavna, ker dopušča možnosti različnih interpretacij. V okviru svobode dela (49. člen) je splošno deklarirano, da je ta zagotovljena, da je prisilno delo prepovedano, da vsakdo prosto izbira zaposlitev in da je vsakomur dostopno delo pod enakimi pogoji. Posamezni odstavki se nanašajo na sprejete razlage mednarodnih aktov in teoretične opredelitve, medtem ko pravica do dela ni definirana. V III. poglavju ustava govori o varstvu dela, pri čemer zgolj navaja, da država ustvarja možnosti za zaposlovanje in za delo ter zagotavlja njuno zakonsko varstvo (66. člen). S pravico do dela so povezani tudi 75. člen (soodločanje), 76. člen (sindikalna svoboda) in 77. člen (pravica do stavke). Ti dajejo pravico delavcem, da sodelujejo pri upravljanju v gospodarskih organizacijah in zavodih na način in pod pogoji, ki jih določa zakon; zagotovljeno je svobodno ustanavljanje in delovanje sindikatov ter včlanjevanje vanje in pravica delavcev do stavke, ki pa se lahko, če to zahteva javna korist, ob upoštevanju vrste in narave dejavnosti, z zakonom omeji (URS).

V slovenski ustavi ni določb, ki bi urejale dolžnosti vsakogar, da z delom ustvarja sredstva za svoje preživetje²⁵ (glej spletni vir 14). S pravico do dela in revščino je neposredno povezan tudi 50. člen ustave, ki državljanom zagotavlja **pravico do socialne varnosti** ter državi nalaga

²⁵ Iz primerov ostalih evropskih ustav, npr. italijanske, je razvidna bolj (neo)liberalistična usmeritev opredelitve pravice do dela, ki je veliko bolj konkretizirana. Jasno je določeno temeljno načelo, da je za delovno zmožne osebe delo primarni način aktivnosti za ustvarjanje sredstev za preživetje in da so pravice do socialnih dajatev na drugem mestu. V nekaterih evropskih ustavah je izrecno določena dolžnost vsakogar, da dela oziroma prispeva k razvoju družbe; tako je npr. v ustavah Italije, Španije, Portugalske, Francije. Pravno in vsebinsko je, ob upoštevanju drugih temeljnih državljanskih pravic, v isti normi določeno, da država priznava vsakomur pravico do dela in ustvarja pogoje za uresničevanje pravice in da je vsak državljan, v skladu s svojimi sposobnostmi in po svoji izbiri, dolžan opravljati delavnost ali funkcijo, ki prispeva k materialnemu ali duhovnemu napredku družbe.

obveznost, da ureja obvezno zdravstveno, pokojninsko, invalidsko in drugo socialno zavarovanje ter skrbi za njihovo delovanje.

Ustava tudi ne določa **pravice do zdravja** kot take, temveč iz njenih določb izhaja obveznost države, da zagotovi – glede na dane pogoje – ustrezne možnosti zdravljenja, ki so usmerjene k zdravju posameznika. 51. člen ustave zagotavlja pravico do zdravstvenega varstva vsakomur pod pogoji, ki jih določa zakon. Zakonska izpeljava te pravice ne sme biti takšna, da bi komurkoli odvzela to pravico, onemogočila njeno izvrševanje, jo izpraznila. V nasprotju s pravico do socialne varnosti človekova pravica iz 51. člena ni omejena na državljanstvo. Vsem osebam na ozemlju Slovenije je zagotovljeno vsaj nujno zdravstveno varstvo (Kresal v Srdoč Majer 2004: 91). 51. člen varuje tudi vsakogar pred prisilnim zdravljenjem, razen v primerih, ki jih določa zakon (URS).

V 78. členu (primerno stanovanje) III. poglavja ustave je določena **pravica do ustrezne nastanitve**. Ta državo zavezuje, da ustvarja možnosti državljanov, da si pridobijo primerno stanovanje. S pravico do ustrezne nastanitve sta povezana tudi 36. člen, v katerem je zagotovljena nedotakljivost stanovanja, ter 72. člen, povezan z življenjskim okoljem. Ta poudarja pravico vsakogar (v skladu z zakonom) do zdravega življenjskega okolja, za katerega skrbi država. V ta namen zakon določa pogoje in načine za opravljanje gospodarskih in drugih dejavnosti.

Na pravico do izobraževanja se navezuje 57. člen (izobrazba in šolanje) II. poglavja ustave, ki zagotavlja, da je izobraževanje svobodno, da je osnovnošolsko izobraževanje obvezno in financirano iz javnih sredstev. Ta člen nalaga državi, da mora ustvarjati možnosti, da si državljani lahko pridobijo ustrezno izobrazbo. 54. člen zagotavlja staršem pravico in dolžnost vzdrževati, izobraževati in vzgajati svoje otroke. Ta pravica in dolžnost se staršem lahko odvzame ali omeji samo iz razlogov, ki jih zaradi varovanja otrokovih koristi določa zakon. S pravico do izobraževanja je povezan tudi 52. člen, ki zagotavlja, da je invalidom v skladu z zakonom zagotovljeno varstvo ter usposabljanje za delo ter da imajo otroci z motnjami v telesnem ali duševnem razvoju ter druge huje prizadete osebe pravico do izobraževanja in usposabljanja za dejavno življenje v družbi, ki se financira iz javnih sredstev (URS).

6.2.STATUS MEDNARODNIH POGOD V SLOVENIJI

Postopek sklepanja mednarodnih pogodb v Sloveniji opredeljujejo določila V. poglavja Zakona o zunanjih zadevah²⁶ z naslovom Mednarodne pogodbe, ki temelji na načelih Dunajske konvencije o pogodbenem pravu. Proceduralne določbe vsebuje tudi Poslovnik Državnega zbora v IV. poglavju pod naslovom Ratifikacija mednarodnih pogodb (196. člen) (uporaba določb v hitrem postopku). Osnovo za status mednarodnih pogodb v Sloveniji pa predstavljajo določila ustave RS, ki v 8. členu določajo, da morajo biti *»zakoni in drugi predpisi v skladu s splošno veljavnimi načeli mednarodnega prava in z mednarodnimi pogodbami, ki obvezujejo Slovenijo. Ratificirane in objavljene mednarodne pogodbe se uporabljajo neposredno²⁷«*. To v splošnem pomeni, da naj bi bila notranja zakonodaja v skladu z mednarodnimi pogodbami.

Pri tem je treba upoštevati dejstvo, da je velika večina določil mednarodnih pogodb precej splošnega značaja in niso dovolj konkretizirana, da bi bila lahko neposredno uporabna v posameznem konkretnem primeru, zato je pri določenih splošnih določilih potrebna še izvedbena zakonodaja RS oziroma podzakonski akti, ki izvedejo določeno pravico (glej Pogačnik 1997: 34–36).

Če govorimo o vseh človekovih pravicah, se je treba zavedati, da v Sloveniji to niso le tiste, ki so vsebovane v ustavi, in tudi ne le v obsegu, kakršen bi izhajal zgolj iz ustave. Gre za vse tiste človekove pravice in v takšnem obsegu (kadar je ta večji), ki in kot so vsebovane v ustavi ali kateremkoli drugem pravnem aktu, ki velja v Sloveniji.

6.3.RATIFICIRANI MEDNARODNI DOKUMENTI V SLOVENIJI

Slovenija je podpisala in ratificirala vse pomembnejše dokumente s področja človekovih pravic. V okviru OZN so to:²⁸

- Mednarodni pakt o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah;²⁹

²⁶ Uradni list RS 113/03 str. 15445

²⁷ Neposredna uporaba mednarodno objavljenih pogodb pomeni, da lahko vsakdo poda pritožbo na pravico, vsebovano v teh pogodbah, četudi takšna pravica ni izrecno vsebovana v slovenski zakonodaji.

²⁸ Vse našteje je Republika Slovenija prevzela z Aktom o nasledstvu dne 1. julija 1992, na podlagi katerega so za Slovenijo začele veljati z dnem osamosvojitve 25. junija 1991.

- Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah;³⁰
- Mednarodna konvencija o prepovedi vseh oblik rasne diskriminacije;³¹
- Konvencija o opravi vseh oblik diskriminacije žensk;³²
- Konvencija o pravicah otroka.³³

Na regionalni ravni je RS leta 1999 ratificirala Evropsko socialno listino (spremenjeno).³⁴ Z zakonom o njeni ratifikaciji je sprejela obveznosti iz vseh enaintridesetih členov listine, izvzema le tri odstavke v dveh členih.³⁵ Slovenija se tako uvršča med tiste države, ki so sprejele največ obveznosti na področju uveljavljanja navedenih pravic, čeprav so nekatere načelne in zahtevajo zakonsko ureditev (Srdoč Majer 2004: 60–61). RS je prav tako ratificirala Evropsko konvencijo o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin³⁶ ter številne konvencije Mednarodne organizacije dela, med drugim Konvencijo št. 102 o minimalnih normah socialne varnosti, na kateri temelji tudi Evropski kodeks o socialni varnosti (glej internetni vir 15).

²⁹ Ur. l. SFRJ, št. 7/71; Ur.l.RS, št. 35/92 - MP, št. 9/92

³⁰ Ur. l. SFRJ, št. 7/71; Ur. l. RS, št. 35/92 - MP, št. 9/92

³¹ Ur. l. SFRJ; MP št. 6/67

³² Ur. l. SFRJ; MP št. 11/81

³³ Ur. l. SFRJ; MP št. 15/90

³⁴ Uradni list RS, št. 24/1999, - MP, št. 7/99

³⁵ ESL daje državam članicam možnost, da izberejo določbe, ki so jih pripravljene sprejeti. Izbira je omejena z obveznostjo sprejeti vsaj šest od devetih pravic, ki predstavljajo jedro spremenjene ESL. Prav tako morajo izmed preostalih 22 pravic sprejeti 16 pravic ali 36 členov odstavkov, ki določajo posamezne pravice. Slovenija izvzema prvi in četrti odstavek 13. člena drugega dela listine, ki določa pravico do socialne pomoči tujcem, in sicer v enaki meri kot za državljane. Ratifikacija teh določb bi namreč zahtevala spremembo sistema socialnega varstva v smislu širjenja upravičenosti do socialno varstvenih storitev in denarnih dajatev tudi za tujce, ki so zakonito na območju naše države. Izvzet je tudi drugi odstavek 18. člena listine, s katero se države pogodbenice zavezujejo, da bodo poenostavile obstoječe formalnosti in zmanjšale ali ukinile sodne takse in druge stroške, ki jih plačujejo tuji delavci in njihovi delodajalci.

³⁶ Ur.l. RS, MP, št. 7-41/1994 (RS 33/1994)

7. DOHODKOVNA REVŠČINA V SLOVENIJI

V Sloveniji smo se s problematiko revščine začeli intenzivneje ukvarjati v drugi polovici devetdesetih let 20. stoletja. Od takrat podlago za razumevanje in ukrepanje predstavljajo raziskave slovenskih družboslovcev, raziskave slovenskega javnega mnenja (SJM), evropske družboslovne raziskave (ESS) (o.p.) in merjenja revščine, ki jih opravlja Statistični urad Republike Slovenije (SURS) (glej Poročilo o človekovem razvoju 2000: 101). Ocene revščine, ki jih je objavljala SURS, so temeljile predvsem na anketnih podatkih o dohodkovnem položaju slovenskih gospodinjstev, pridobljenih z Anketo o porabi v gospodinjstvih (APG).³⁷ Od leta 2003 ocene temeljijo na evropski statistiki o dohodkih in življenjskih razmerah (EU-SILC); takrat smo jih poskusno uvedli v Sloveniji.³⁸ Te statistike omogočajo mednarodne primerjave.

Med priznanimi večdimenzionalnimi indeksi revščine v Sloveniji sta indeks človeškega razvoja ter Leakensovi kazalniki, ki merijo revščino in socialno izključenost. Te bom, za preverjanje postavljenih tez, združila z ostalimi kazalci, med drugimi tudi s komponentami nedohodkovne revščine, zbranimi z raziskavo EU-SILC, kot tudi zbirkami podatkov, ki jih za posamezna področja zbirajo posamezne institucije.

Povsod, kjer razpoložljivo gradivo dopušča, bom uresničevanje posameznih pravic opazovala tudi glede na starost, spol, etnično pripadnost, status zaposlenosti, izobrazbo ter ostale kazalce, ki razkrivajo slabši dostop do posamezne pravice.

³⁷ Stopnja revščine je bila v Sloveniji prvič izračunana za leto 1993 na osnovi ankete o porabi v gospodinjstvih. Kljub temu, da je Slovenija imela že pred osamosvojitvijo leta 1991 veliko mehanizmov, s katerimi je regulirala socialno varnost državljanov, pa niti konceptualno niti operativno ni priznavala revščine in pomanjkanja kot relevantnega družbenega pojava in s tem primarnega izvora svojih posegov v družbeno strukturo. Namesto pojma revščine oziroma meje in pomanjkanja so bili v uporabi pojmi, kot so 'eksistenčni minimum', 'povprečni ali minimalni življenjski stroški' ali pa 'dogovorjena raven socialne varnosti državljanov'. Tudi danes pojem revščine vse bolj nadomeščajo kompleksni pojmi, kot so 'socialna izključenost', 'socialna kohezija' itd..

³⁸ Slovenija je anketo o življenjskih razmerah prvič izvedla v letu 2005, izračunani kazalniki pa so se nanašali na leto 2004, kar so tudi zadnji dosegljivi podatki o tveganju revščine.

7.1.SUBJEKTIVNA REVŠČINA

Vprašanja, ki bi neposredno prikazovala subjektivno revščino na osnovi izpostavljenih SPL, CSP pristopov in t. i. leydenskega koncepta subjektivne revščine, v aktualnih raziskavah v Sloveniji nisem zasledila, zato bom subjektivno revščino ocenjevala z odgovori na vprašanja, ki se približajo tem pristopom. Najbližje leydenskemu konceptu subjektivne revščine so odgovori, zbrani z APG anketo, na vprašanje, kako gospodinjstvo shaja z dohodki, ter vprašanja, ki se nanašajo na zadovoljstvo prebivalcem z dohodkovnim položajem, zbranim s SJM³⁹ in ESS raziskavama.

Po podatkih ankete APG⁴⁰ za leto 2004 je z dohodkom s težavami shajalo v povprečju 31,9 odstotka oseb, največ v nižjem dohodkovnem razredu⁴¹ (72,8 odstotka). Njihov delež je tudi edini, ki je od leta 1998 nekoliko zrasel. Na drugi strani je delež oseb, ki s svojim dohodkom shajajo z lahkoto, ('lahko' in 'zelo lahko'), nizek in se v obdobju 1998–2002 ni bistveno spremenil. Skupni odstotek repondentov, ki menijo, da so s svojim dohodkovnim položajem shajali 's težavo' in 'z nekaj težavami', je kar 77 odstotkov (odstotek ima sicer trend upadanja, leta 1998 je znašal 80 odstotkov). Pričakovano z dohodki s težavo shaja največ oseb nižjega dohodkovnega razreda, največ oseb iz spodnjega in zgornjega srednjega razreda pa z dohodki shaja 'z nekaj težavami'. Deleži oseb, ki s težavo shajajo s svojim dohodkom, padajo od nižjega do višjega dohodkovnega razreda in se, razen v nižjem dohodkovnem razredu, koncentrirajo pri oceni 'z nekaj težavami'.

Podatki SJM in ESS, s katerimi spremljamo zadovoljstvo ljudi z njihovim dohodkovnim položajem (gmotnim stanjem), kažejo na precejšnje izboljšanje zadovoljstva ljudi z njihovim položajem v obdobju 1995–2005. Leta 1998 z dohodkovnim položajem ni bilo zadovoljnih 30,5 odstotka ljudi, medtem ko je bila s položajem zadovoljna le petina prebivalcev (20 odstotkov). Leta 2005 je odstotek zadovoljnih narasel na 50,3 odstotka, število nezadovoljnih

³⁹ Anketa SJM se izvaja v obliki osebnega intervjuja. Vzorec je narejen po slučajnem izboru iz Registra prebivalcev s stalnim bivališčem v Sloveniji za prebivalstvo Slovenije od vključno 18. leta starosti naprej. Velikost vzorca se giblje med 1.000 in 1.100 realiziranih enot.

⁴⁰ Podatki ankete o porabi v gospodinjstvih temeljijo na združenem vzorcu treh zaporednih let (2003–2005) in so preračunani na srednje leto (2004), ki se uporablja kot referenčno leto. Podatki izražajo letno povprečje.

⁴¹ Gospodinjstva so glede na ekvivalentne dohodke porazdeljena v štiri dohodkovne razrede (premoženje gospodinjstev pri tem ni upoštevano), in sicer nižji razred (ekvivalentni dohodki pod zneskom v višini 0,6 mediane ekvivalentnih dohodkov oseb v Sloveniji, tj. pod pragom revščine), spodnji srednji (ekvivalentni dohodki v znesku nad 0,6 in 1,2), zgornji srednji (med 1,2 in 2 medianama) ter višji (nad 2 medianama ekvivalentnih dohodkov).

pa se je zmanjšalo na 14,8 odstotka. Pozitiven premik kaže tudi primerjava odgovorov o potrebnosti varčevanja oziroma omejevanja porabe v obdobju 1995–2002. V tem obdobju je znatno padel delež tistih, ki se omejujejo pri obleki, hrani, osnovnih dobrinah, ali menijo, da živijo v revščini, narasel pa je delež tistih, ki menijo, da jim ničesar ne primanjkuje ali pa se omejujejo zgolj pri luksuzu (glej Socialni razgledi 2006: 48–50).

Pozitivna ocena materialnih razmer v gospodinjstvu prevladuje tudi po podatkih Politbarometra,⁴² v katerem je po anketi, izvedeni marca 2007, 59 odstotkov vprašanih izrazilo zadovoljstvo, kar 37 odstotkov pa nezadovoljstvo s svojim materialnim položajem. Spremljanje izsledkov anket te raziskave potrjuje pozitivno tendenco v izražanju zadovoljstva z materialnimi razmerami oz. v razmerju med izraženim zadovoljstvom in nezadovoljstvom v zadnjih desetih letih (internetni vir 16).

7.2.RELATIVNA REVŠČINA

Stopnja tveganja revščine kaže odstotek oseb, ki živijo v gospodinjstvih, katerih mesečni dohodki so pod pragom tveganja revščine, definiranim kot 60 odstotkov mediane ekvivalentnega razpoložljivega dohodka vseh gospodinjstev.⁴³ Leta 2004 je prag tveganja revščine za posameznika znašal 440 EUR mesečno (457 EUR ob upoštevanju dohodka v naravi), za štiričlansko družino z dvema vzdrževanima otrokoma pa 924 EUR mesečno (965 EUR z dohodkom v naravi). Družina ali posameznik z nižjimi dohodki so bili izpostavljeni tveganju revščine. Opozoriti je treba, da pojem 'prag revščine' ne pomeni čisto prave ločnice med dejanskimi revnimi in ne-revnimi, ampak le najbližjo oceno stanja.

Po zadnjih dosegljivih podatkih za leto 2004, izračunanih na osnovi ankete o življenjskih pogojih (EU-SILC), ki nadomešča dosedanje nacionalne vire in predstavlja uskladitev metodologije v EU,⁴⁴ stopnja tveganja revščine znaša 12,1 odstotka (oziroma 11,4 odstotka,

⁴² Politbarometer je redna mesečna raziskava javnega mnenja, ki jo Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij na Inštitutu za družbene vede FDV v Ljubljani opravlja od leta 1995. Raziskava zajema 900 do 1000 polnoletnih oseb, državljanov Slovenije, s katerimi izšolani anketarji izvedejo telefonski intervju.

⁴³ Ob upoštevanju prilagojene ekvivalenčne lestvice OECD.

⁴⁴ Anketa o življenjskih pogojih zagotavlja boljše pokritje dohodkov, na osnovi katerih izračunamo kazalnike dohodka in revščine, saj temelji tudi na administrativnih virih. V prejšnjih letih so bili osnova za izračun revščine v Slovenije podatki iz ankete o porabi gospodinjstev. Podatke, pridobljene z novo metodologijo, lahko tako uporabljamo le ločeno in z vsemi metodološkimi zadržki.

če upoštevamo še dohodke v naravi⁴⁵). To pomeni, da 12,1 odstotka prebivalcev Slovenije živi pod pragom revščine. Delež revnih je sicer nižji od povprečja EU, kjer je stopnja znašala 16 odstotkov. Primerjava z ostalimi državami je pokazala, da so imele nižji delež revnih le Češka republika, Nizozemska in Švedska. Primerjava pragov tveganja revščine, preračunanih v pariteto kupne moči, pa je pokazala, da so revni v Sloveniji živeli na nižji življenjski ravni kot na Nizozemskem in Švedskem, vendar na višji ravni kot na Češkem.

Stopnja tveganja revščine je višja, če v dohodek ne štejemo socialnih transferjev; v tem primeru znaša 25,8 odstotka (24,8 odstotka). Če bi od dohodka poleg socialnih transferjev odšteli še starostne in družinske pokojnine, bi se stopnja tveganja revščine še zvišala pri vseh starostnih skupinah, in sicer na 30 do 45 odstotkov, najvišja pa bi bila pri osebah, starejših od 65 let, kjer bi presegla 80 odstotkov.

Natančnejše analize relativne revščine kažejo, da revščina najbolj ogroža ženske, starejše od 65 let (26 odstotkov), enočlanska gospodinjstva (44,1 odstotka), sledijo jim brezposelne osebe (25,1 odstotka) in najemniki stanovanj (25,7 odstotka). Visoko tveganje za revščino izkazujejo tudi enostarševska gospodinjstva z vsaj enim vzdrževanim otrokom (24,8 odstotka). Najmanj revščina ogroža zaposlene osebe, katerih stopnja revščine je 4 odstotke, osebe stare od 25 do 49 let (9,3 odstotka) ter družine z enim vzdrževanim otrokom (9,1 odstotka) (glej internetni vir 20).

Kako revni so tisti, ki padejo pod prag revščine, nam pokaže relativna vrzel tveganja revščine. Ta kaže razliko med pragom tveganja revščine in mediano ekvivalentnega dohodka oseb pod pragom tveganja revščine in je izražena kot odstotek od praga tveganja revščine (Kobal in drugi 2005: 20). Relativna vrzel revščine je leta 2004 znašala 19,8 odstotka (19,4 odstotka). To pomeni, da je posamezniku v povprečju manjkalo 19,8 odstotka, da bi dosegel prag revščine oziroma 87 EUR. Reven posameznik v Sloveniji tako povprečno živi s 353 EUR (glej internetni vir 20).

Vpogled, kako revna so gospodinjstva pod pragom tveganja revščine, nam omogočajo tudi podatki, zbrani z anketo EU-SILC o omejevanju gospodinjstev pri nekaterih dobrinah. Ta vprašanja se nanašajo na letne počitnice, zmožnost kriti izredne dohodke, omejevanje pri

⁴⁵ V nadaljevanju uporabljam predvsem stopnjo tveganja revščine brez upoštevanja dohodkov v naravi. Stopnjo tveganja revščine z upoštevanjem dohodkov v naravi v posameznih primerih zapisujem ob njej v oklepaju.

hrani ter posedovanje različnih dobrin, med njimi telefon, barvni TV, pralni stroj, avtomobil in osebni računalnik. Izsledki so sledeči:

Dohodkovni položaj omogoča 39 odstotkom revnih gospodinjstev, da si enkrat letno privoščijo enotedenske počitnice (med vsemi anketiranci je takšnih 68 odstotkov gospodinjstev), 16 odstotkov prebivalcev pod pragom revščine se omejuje pri nakupu hrane, ustrezno hrano si lahko privošči le 84 odstotkov gospodinjstev. Glede na tip gospodinjstev pri omejevanju s hrano izstopajo enočlanska gospodinjstva, med katerimi si jih 19 odstotkov ne more privoščiti ustrezne hrane. Nepričakovane izdatke iz lastnih sredstev v višini 85.000 SIT (355 EUR) lahko pokrije le 34 odstotkov revnih gospodinjstev (in 60 odstotkov vseh gospodinjstev).

Slabši dohodkovni položaj se odraža tudi na stanovanjskem področju, saj kar 26 odstotkov posameznikov pod pragom revščine ocenjuje svoje stanovanje kot stanovanje v slabem stanju, 9 odstotkov poroča o premalo svetlobe v stanovanju in 18 odstotkov o težavah s hrupom in onesnaženosti okolja. Devet odstotkov poroča o prisotnosti kriminala. Primerno ogrevana stanovanja jih ima 95 odstotkov.

Med revnimi gospodinjstvi si večina lahko privošči telefon (fiksne ali mobilne) (97 odstotkov), barvni TV (98 odstotkov) ter pralni stroj (99 odstotkov). Dražje dobrine, kot sta avtomobil in osebni računalnik, si ne more privoščiti 9 odstotkov (avtomobil) in 15 odstotkov (osebni računalnik). 77 odstotkov najrevnejših gospodinjstev ima osebni računalnik.

Zaradi spremenjene metodologije statistike revščine iz prejšnjih let in leta 2004 niso neposredno primerljive. SURS je za leto 2004 izračunal kazalnike iz obeh virov, tako APG ankete, na osnovi katerih je bila revščina v Sloveniji določena do sedaj, kot EU-SILC ankete. Na podlagi izračuna iz podatkov APG⁴⁶ je stopnja tveganja revščine v letu 2004 znašala 11,8 odstotka (brez dohodkov v naravi) in se je povečala za 0,1 odstotka glede na preteklo leto 2003 (11,3 odstotka) oziroma 10,4 odstotka (z dohodki v naravi), kar predstavlja odstotno povečanje v primerjavi z letom 2003, ko je znašala (10 odstotkov). Revščina, izračunana na osnovi APG, se je v obdobju 1998-2003 zmanjšala, in sicer za 2 odstotka brez upoštevanja dohodkov v naravi oziroma za 1,8 odstotka z dohodki v naravi. Podatki za leto 2004, kljub

⁴⁶ Prag tveganja revščine je znašal 385 EUR na mesec (413 EUR z dohodki v naravi).

majhni razliki, kažejo na zaustavitev trenda zmanjševanja revščine oziroma lahko govorimo o trendu povečevanja revščine v Sloveniji (glej internetni vir 17).

7.3.ABSOLUTNA REVŠČINA

V Sloveniji v dosedanjih analizah meje absolutne revščine uradno še nismo določili. Glede na opisane bistvene značilnosti bi lahko sklepali, da gre za tisti obseg revščine, ki je uradno priznan kot stanje razpolaganja z viri, ki so pod družbeno sprejemljivim minimumom. V Sloveniji se ta meja imenuje *najnujnejše življenjske potrebščine* in je oznaka za tisto višino razpoložljivega dohodka, s katerim se lahko pokrijejo te potrebščine. Oblika pomoči, ki zagotavlja ta dohodek, se imenuje denarna socialna pomoč (DSP)⁴⁷ (glej Kobal in drugi 2005: 26).

DSP⁴⁸ je osnovni ukrep za zagotavljanje socialne varnosti tistemu delu prebivalstva, ki si sam iz objektivnih razlogov ne more zagotoviti zadovoljevanja minimalnih življenjskih potreb (glej internetni vir 12). Do denarne socialne pomoči so upravičene osebe, ki nimajo dohodkov ali pa so ti pod mejo, določeno kot minimalni zagotovljeni dohodek. Če osebe dohodkov sploh nimajo, prejmejo navedeni znesek v celoti, sicer pa v višini razlike med lastnimi dohodki in navedenimi zneski. Poleg tega cenzusa je pri presoji upravičenosti pomembno, ali ima posameznik oziroma družina premoženje, s katerim bi se lahko preživljala, ali je uveljavljala vse druge pravice (socialna pomoč je namreč zadnja v sistemu vseh pravic, ko so že bile izčrpane vse druge možnosti za preživetje), in ali je oseba sama aktivna pri reševanju svojega problema. Slednje je pomembno zlasti za vse, ki lahko delajo in morajo biti zato prijavljeni na Zavodu RS za zaposlovanje, se vključevati v ponujene programe aktivne politike zaposlovanja ter biti tudi sami aktivni pri iskanju zaposlitve (glej internetni vir 18).

⁴⁷ Za določanje absolutne revščine so avtorji (npr. Kobal in drugi (2005) pred letom 2006 upoštevali tudi število posameznikov, upravičenih do denarne pomoči iz zavarovanja za brezposelnost, ki pa so jo z zadnjo novelo Zakona o zaposlovanju in zavarovanju za primer brezposelnosti (ZZZPB) preprosto ukinili oziroma jo združili s splošno denarno socialno pomočjo.

⁴⁸ DSP so sredstva za zadovoljevanje minimalnih življenjskih potreb v višini, ki omogoča preživetje. Preživetje pa je omogočeno, če so upravičencu zagotovljeni dohodki, s katerimi razpolaga po plačilu davkov in obveznih prispevkov za socialno varnost, v višini minimalnega dohodka, določenega z Zakonom o socialnem varstvu (internetni vir 18). Stropnikova (internetni vir 12) jo poleg zaposlitve, torej dohodka iz dela in pokojnine kot posledice zaposlitve, opredeli kot enega izmed osnovnih pogojev oziroma načinov zagotavljanja socialne varnosti prebivalstva.

Pri tem je treba upoštevati, da je število posameznikov, ki padejo pod mero zagotovljenega minimalnega dohodka, določenega s DSP in opredeljenega kot meja absolutne revščine, le približek števila revnih ki živijo v absolutni revščini. Da meje minimalnega zagotovljenega dohodka ne moremo enačiti z mejo absolutne revščine, je opozorila tudi Stropnikova, ki pravi da mora socialnovarstvena politika ob minimalnih življenjskih stroških upoštevati tudi položaj na trgu dela, ekonomsko moč države in sistem vrednot prebivalstva. Poleg tega je treba upoštevati dejavnike, da je za socialnovarstveno pomoč treba zaprositi, možno pa je tudi izkoriščanje sistema /.../ (glej internetni vir 12).

Statistike v Sloveniji sicer nakazujejo pozitivne trende v smeri zmanjševanja absolutne revščine, določene s številom prejemnikov DSP, vendar moramo pri interpretaciji rezultatov upoštevati spremembe na zakonodajnem področju, zaradi katerih prihaja do zmanjševanja upravičencev do DSP in brisanja števila brezposelnih iz registrov brezposelnosti, kar vpliva tudi na število upravičencev do DSP.

Izpostavila bi septembra 2006 sprejete spremembe in dopolnitve Zakona o socialnem varstvu (ZSV)⁴⁹ in Zakona o zaposlovanju in zavarovanju za primer brezposelnosti (ZZZPB).⁵⁰ Z zadnjo novelo ZSV se je poslabšal pravni položaj vseh oseb, ki nimajo zadostnih sredstev za preživetje. Prag revščine se po noveli določa upoštevajoč minimalen dohodek in ne več minimalno plačo, saj so do DSP lahko upravičene (brezposelne) osebe, ki še niso imele stika s trgom dela. S to spremembo merila so se zaostрили pogoji za pridobitev DSP. Samska oseba ali družina mora imeti manj dohodka in premoženja, da je upravičena do denarne socialne pomoči⁵¹ (glej Strban 2006: ii), prav tako pa se v skladu z vse večjim poudarkom na aktivnih ukrepih, prejemanje DSP pogojuje z obveznostmi sprejemanja ponujene zaposlitve ter obveznost izvajanja take zaposlitve. Morebitna neupravičena odklonitev ponujene zaposlitve ali dela⁵² ima za posledico ukinitve denarnih socialnih pomoči (glej spletni vir 19). Število

⁴⁹ Ur. l. RS, št. 136/04 – UPB1 in 105/06.

⁵⁰ Ur. l. RS, št. 107/06 – UPB1.

⁵¹ Gre za spremembo 23. člena ZSV. Pred zadnjo novelo ZSV prihranki ali premoženje upravičencev niso smeli presežati 24 minimalnih plač (12.311 EUR), po njej pa ne smejo presežati 60 osnovnih zneskov minimalnega dohodka (12.060 EUR). Prav tako kot premoženje pred novelo ni bilo upoštevano osebno vozilo v vrednosti 18 minimalnih plač (9.210 EUR), zdaj se ne upošteva, če ne presega 35 osnovnih zneskov minimalnega dohodka (7.020 EUR).

⁵² ZSV je uvedel posebno poglavje z naslovom Delovne obveznosti prejemnika denarne socialne pomoči, po kateri je prejemnik dolžan sprejeti vsako zaposlitev in odplačno delo po podjemni ali avtorski pogodbi. Po treh mesecih prejemanja mora sprejeti tudi primerno začasno ali občasno humanitarno delo ali podobno delo, na katero je prijavljen v okviru aktivne politike zaposlovanja (glej spremenjeni 24. člen in novi 36. člen ZSV). Pri

prejemnikov DSP se tako zmanjšuje zaradi prisilno povečane zaposlenost in zmanjševanja brezposelnost, četudi na račun dekvifikacije in neprostovoljne zaposlenosti posameznikov.

Zaostreni pogoji za upravičenost do DSP se povezujejo s povečanjem števila krivdnih upravičencev, ki zaradi krivdnega razloga, *ne glede na pomanjkanje sredstev za preživljanje, niso upravičeni do denarne socialne pomoči*.⁵³ Njihovo število se je od konca leta 2006 do aprila 2007, ko imamo zadnje dostopne podatke, povečalo iz 2.281 na 5.864. Sem spadajo posamezniki, ki ne presegajo minimalnega zagotovljenega dohodka, torej padejo pod mejo absolutne revščine, vendar niso upravičeni do DSP.⁵⁴

V prvih štirih mesecih leta 2007 je bilo do denarne socialne pomoči v povprečju upravičenih 77.326 posameznikov, kar predstavlja slabih 3,9 odstotka slovenskega prebivalstva. Njihovo število se je v obdobju od januarja 2007, ko je DSP prejemale 80.372 prebivalcev, zmanjšalo na 72.800 (podatki za april 2007). To je najnižje število od leta 2003. Zmanjšanje števila upravičencev do DSP se kaže tudi v primerjavi z letom 2006, takrat je bilo upravičenih v povprečju 87.756 prebivalcev.

Leta 2004 je bilo upravičencev več, in sicer jih je bilo v povprečju 89.969. Od več kot 12 odstotkov prebivalcev, ki so se soočali z relativno revščino, je bilo do denarne socialne pomoči upravičenih zgolj 4,5 odstotka prebivalcev Slovenije. Podatek potrjuje, da so na mestu opozorila Stropnikove (glej internetni vir 12) na okornost meril za upravičenost do različnih transferjev, ki ima za posledico nepravilnost do tistih, katerih dohodki neznatno presegajo vstopni cenzus za pravico do nekega transferja ali subvencije. Stropnikova nadalje pravi, da je vsaka ostra meja že po definiciji krivična, posledice pa se potencirajo, če gre hkrati za dostop do večjega števila pravic. Tako obstaja ena ostra meja, in še ta na ravni zagotovljenega minimalnega dohodka. To je vzrok za neutemeljeno in krivično pozitivno razliko med

tem se lahko postavlja resno vprašanje, ali tovrstna obveznost prejemnika denarne socialne pomoči ne pomeni mednarodno in ustavno prepovedano prisilno delo.

⁵³ Krivdni razlog pomeni, da do denarne socialne pomoči ni upravičena oseba, ki ne dosega minimalnega dohodka iz razlogov, na katere je mogla vplivati oziroma lahko vpliva, ali ki brez utemeljenih razlogov zavrača, se izogiba ali opušča aktivnosti, ki bi lahko oziroma lahko privedejo do zaposlitve ali do drugega načina izboljšanja socialnega položaja zanjo oziroma njene družinske člane.

⁵⁴ Na število upravičenost do DSP vpliva tudi nov Zakon o zaposlovanju in zavarovanju za primer brezposelnosti. Zakon je npr. med drugim izenačil status rednega in izrednega študenta in s tem izbrisal izredne študente iz registra brezposelnosti. Ti tako niso več vodeni v evidenci brezposelnosti in hkrati ne morejo biti upravičeni do denarne socialne pomoči.

celotnim dohodkom družine, ki prejema socialnovarstveno pomoč, in družine, ki sama ustvari le nekoliko višji dohodek.

V Sloveniji je v letu 2007 (s 1. januarjem) osnovni znesek minimalnega dohodka znašal 205,57 EUR. Vrednost zagotovljenega minimalnega dohodka se je v primerjavi z letom 2002, ko je znašal 169,53 EUR in leta 2003 s 181,63 EUR, povečal. Zneski izplačil se povišujejo od leta 2001, tako je npr. povprečni mesečni izplačan znesek denarne pomoči leta 2000 znašal okoli 100 EUR, leta 2002 pa je povprečni mesečni izplačani znesek denarne socialne pomoči znašal okoli 155 EUR, torej lahko govorimo o več kot 50-odstotnem povečanju (glej Stanovnik 2006: 11). Povprečni znesek socialnovarstvene pomoči se je povečeval tudi v obdobju 2002–2006. Povprečen izplačan znesek DSP leta 2006 je znašal okoli 198 EUR. Ti podatki kažejo, da so bili prejemniki pomoči vse bolj revni, v zadnjih letih tudi več kot dve tretjini nima nobenega drugega vira dohodka (ta odstotek se je sicer od decembra 2002, ko je znašal 70,69 odstotka upravičencev, zmanjšal na 65,99 odstotka upravičencev).

Struktura prejemnikov DSP (podatki za december 2006) kaže naslednjo sestavo upravičencev. Glede na **izobrazbo** vidimo, da ima največ prejemnikov osnovno šolsko izobrazbo (32,6 odstotka), sledijo jim tisti s srednjo (28,8 odstotka) in poklicno (23,45 odstotka) izobrazbo. Glede na spol je kar 56,16 odstotka prejemnic ženskega spola in 43,86 odstotka prejemnikov moškega spola. Upokojenih prejemnikov je 3,21 odstotka, starejših oseb/trajno nezmožnih za delo 3,26 odstotka, nezmožnih/nezaposljivih oseb pa 5,41 odstotka. 4,04 odstotka prejemnikov je vključenih v izobraževanje. Glede na **socialni status** je največ prejemnikov brezposelnih/brez dohodka (73,81 odstotka).

Po **starostni strukturi** s 39,07 odstotka prevladujejo stari med 27 in 45 letom, 21,86 odstotka je prejemnikov med 46. in 59. letom starosti, 22,15 odstotka je posameznikov med 22. in 26. letom starosti, 11,73 odstotka je starih od 18 do 21 let. Podatki o visokem številu prejemnikov med mladimi so zaskrbljujoči, saj skupen odstotek prejemnikov, starih od 18 do 26 let znaša kar 33,88 odstotka, torej tretjino vseh prejemnikov DSP (glej internetni vir 18). Pri tem Stanovnik (2006: 12) opozarja na mogoče zlorabe sistema, tako na strani socialnih prejemkov kot na strani pravic /.../, saj lahko sklepamo, da ima dobršen del teh mladih verjetno starše s solidnimi dohodki, ki pa 'formalno' niso dolžni skrbeti za svoje polnoletne otroke.

8. NEURESNIČEVANJE ČLOVEKOVIH PRAVIC V SLOVENIJI

V skladu z večdimenzionalnim konceptom revščine ter medsebojno povezanostjo človekovih pravic in vpliva njihovega uresničevanja na revščino v nadaljevanju podajam pregled uresničevanja nedohodkovnih dimenzij revščine oziroma izpostavljenih človekovih pravic. Gre predvsem za pravice, ki imajo po Senu konstitutivni pomen za zmanjševanje revščine, ter instrumentalna pravica do dela. Kazalnike uresničevanja človekovih pravic delno črpam iz priporočil Urada visokega komisarja za človekove pravice pri OZN.⁵⁵ Osredotočam se predvsem na tiste, za katere ocenjujem, da najbolj prikazujejo raven uresničevanja pravic, oziroma tiste, pri katerih je zaznati največje spremembe in v katerih Slovenija najbolj odstopa od evropskega povprečja. Posebno pozornost namenjam spremljanju postopnega uresničevanja in višanja/nizanja dosežene ravni pravic, s čimer želim preveriti svojo prvo hipotezo.

8.1. PRAVICA DO ZDRAVJA

8.1.1. Splošna raven uresničevanja pravice do zdravja

Zadovoljstvo z zdravjem je kazalnik, ki (na splošni ravni) označuje in prikazuje zmožnost ljudi za opravljanje družbenih vlog ter pomembno vpliva na njihovo zadovoljstvo z življenjem. Pri tem igra ključno vlogo **samoocena zdravja**. Slovenci svoje zdravje ocenjujejo pozitivno (podatki ankete EU-SILC za leto 2004) – več kot polovica (54 odstotkov) ga ocenjuje z 'zelo dobro' in 'dobro', medtem ko svoje zdravje ocenjuje 'slabo' ali 'zelo' slabo 16 odstotkov prebivalcev (glej internetni vir 21). Na drugi strani prebivalci slabše ocenjujejo zdravstven sistem, ki so mu na lestvici od 0 do 10 prisodili oceno 4,75 (glej Socialni razgledi 2006: 3). Drugi pomemben kazalnik zdravja v posamezni državi je **pričakovana življenjska doba**, ki v Sloveniji za moške znaša 74,1 leta in za ženske 81,3 leta. Samo v zadnjih desetih letih se je pričakovano trajanje življenja moškega zvišalo za 3,8 leta (oziroma za 0,59 leta v obdobju 2003-2004), pričakovano trajanje življenja ženske pa za 3,5 leta (0,22 leta v obdobju

⁵⁵ Kazalniki so dostopni v angleškem jeziku na spletnem naslovu <http://www.unhcr.ch/development/povertyfinal.html#added>.

2003–2004). Kljub podaljševanju dobe se Slovenija še vedno uvršča pod povprečje držav EU⁵⁶.

Znižuje se tudi **prezgodnja umrljivost** v Sloveniji. V obdobju od 1997 do 2005 je bilo med vsemi umrlimi 26,4 odstotka mlajših od 64 let (med njimi 70,6 odstotka moških in 29,4 odstotka žensk). V devetletnem obdobju se je število prezgodnjih smrti znižalo za 17,4 odstotka. Vodilni vzroki prezgodnje smrti so bili maligne neoplazme (rak), bolezni obtočil ter zunanji vzroki obolevnosti in umrljivosti. Povprečna starost prezgodaj umrlih oseb je bila 50,7 leta (internetni vir 25).

Višanje ravni uresničevanja pravice do zdravja kaže tudi **število umrlih dojenčkov na 1000 živorojenih**⁵⁷. Njihovo število se je v letu 2005 v primerjavi z letom prej sicer povečalo (4,1), vendar še vedno ostaja med najnižjimi v Evropi⁵⁸ in nižje kot leta 1999, ko je znašalo 4,5 (glej Internetni vir 25). Na drugi strani to sliko spodbija skrb vzbujajoča **stopnja umrljivosti mater** (število mater, umrlih zaradi zapletov v nosečnosti in po porodu na 100.000 živih rojstev), ki je zanesljiv kazalnik stopnje razvoja družbe in sprememb organizacije zdravstvenih storitev ter najbolj občutljiv in učinkovit kazalnik kakovosti zdravstvenega varstva za ženske v reproduktivni dobi. Stopnja umrljivosti mater v Sloveniji se med leti precej razlikuje. Leta 1995 je znašala 5,3 smrti na 100.000 živih rojstev, medtem ko je bila leta 2001 17,2 smrti na 100.000 živih rojstev. V tem obdobju je stopnja v povprečju znašala več kot 10 smrti na 100.000 prebivalcev in se je v obdobju zadnjih petih let povečevala, kar Slovenijo postavlja na konec lestvice evropskih držav (glej internetni vir 19).

V Sloveniji je še vedno relativno malo **okuženih z virusom HIV** in sicer manj kot eden na 1000 prebivalcev. Verjetno govorimo le o nekaj sto okuženih.⁵⁹ Najbolj prizadeta je še vedno skupina moških, ki imajo spolne odnose z moškimi, vendar delež okuženih ostaja pod pet odstotkov (glej internetni vir 27). Nizka je tudi **razširjenost** ostalih **nalezljivih bolezni**, kar

⁵⁶ Indeks pričakovanega trajanja življenja kot eden izmed indikatorjev sintetične mere razvoja HDI ostaja vse od leta 1992 najnižji med tremi pod indeksi v Sloveniji. Če upoštevamo samo ta indeks, se Slovenija med 177 sodelujočimi državami uvršča šele na 35. mesto. V skupnem seštevku vseh treh pod indeksov pa na 17. mesto (Poročilo o razvoju 2007: 94).

⁵⁷ Umrljivost dojenčkov nam pokaže, koliko neka družba skrbi za otroke, matere in človeka nasploh. Na smrtnost dojenčkov vplivajo predvsem socialno-ekonomski dejavniki.

⁵⁸ Leta 2005 je bila nižja je le v dveh skandinavskih državah (na Švedskem 3,1 in na Finskem 3,3) ter v Španiji in na Cipru (3,5).

⁵⁹ Leta 2006 je bilo do 20. novembra prijavljenih 28 novo prepoznanih okužb s HIV, v enakem obdobju leta 2005 pa 31. Kar zadeva v letu 2007 prijavljene okužbe s HIV, se je 21 moških okužilo pri spolnih odnosih z moškimi.

priča o pozitivnih vplivih sistematičnega cepljenja v Sloveniji. Tako od leta 2005 nismo registrirali neonatalnega tetanusa, v tem letu prav tako ni bilo zaznane nobene prijave rdečk. Od leta 1967 nismo zabeležili nobenega primera davice, v zadnjih šestih letih nismo imeli prijavljenega primera ošpic. Število prijavljenih primerov mumpsu je bilo v letu 2005 najnižje v zadnjih letih in skoraj dvakrat nižje kot v letu 2004.⁶⁰ Ocenjeni delež cepljenih obveznikov proti mumpsu (95,4 odstotka) je enak kot pri cepljenju proti ošpicam, saj so otroci praviloma cepljeni s kombiniranim cepivom proti ošpicam, mumpsu in rdečkam. V letu 2005 je bil ocenjeni delež cepljenih proti otroški paralizi 95,4 odstotka. V letu 2005 je prišlo do opustitve neselektivnega cepljenja otrok proti tuberkulozi, saj Slovenija izpolnjuje vse pogoje za njegovo ukinitve. Po ocenah v sedanjih epidemioloških razmerah, ko število bolnikov s tuberkulozo še naprej upada, cepljenje namreč ni več smiselno. Povečuje se število prijavljenih primerov oslovskega kašlja, za katerega je tudi značilen nižji delež cepljenja, ki se je v zadnjih šestih letih (do 2007) gibal med 91,5 in 95,4 odstotka (glej Kraigher in drugi 2007: 3, 15–18).

8.1.2. Dostop do zdravstvenega varstva

Dostop do osnovnih zdravstvenih storitev v Sloveniji v največji meri opredeljuje visoka vključenost prebivalstva v sistem obveznega zdravstvenega zavarovanja. V obvezno zavarovanje je vključenega 98,9 odstotka slovenskega prebivalstva (po stanju 31. 12. 2004) (glej Socialni razgledi 2006: 27). V letu 2007 se je število zavarovanih oseb glede na preteklo leto povečalo še za 0,4 odstotka (Poročilo o razvoju 2007: 51). Izjema je ožja skupina ljudi (v tej skupini je bilo 22.536 prebivalcev, tj. 1,1 odstotka slovenskega prebivalstva), med njimi so predvsem ljudje brez dohodkov, brez stalnega prebivališča in brez slovenskega državljanstva, ki v zavarovanje ne morejo biti vključeni. Zdravstveno zavarovanje je sicer obvezno za vse državljane in prebivalce s stalnim prebivališčem v Sloveniji. Če slovenski državljan nima nobene podlage za zavarovanje, nikogar, ki bi ga bil dolžan preživljati, niti nobenih lastnih sredstev, ga mora zavarovati občina, kjer stalno prebiva.

Večina prebivalstva je vključena tudi v prostovoljno dopolnilno zavarovanje (po stanju 31. 12. 2004 je bilo vključenih 70,6 odstotka prebivalstva), ki je bilo vpeljano z reformo leta 1992. Takrat se je *de facto* del pravic iz obveznega sistema zdravstvenega zavarovanja prenesel v prostovoljni sistem. Obvezni sistem se je spremenil tako, da se sedaj le malo pravic

⁶⁰ Prijavljenih je bilo 13 bolnikov, od tega 7 otrok mlajših od 14 let.

v celoti financira iz obveznega sistema, prostovoljno (dopolnilno) zdravstveno zavarovanje pa večinoma krije razliko do polne cene (glej Stropnik 2006: 8). V to zavarovanje ni vključenih 29,4 odstotka posameznikov; nekateri zato, ker za to ni potrebe (npr. otroci),⁶¹ nekateri, ker so se tako odločili in v primeru uporabe storitev te doplačujejo, nekateri pa zato, ker zaradi nizkih dohodkov niso zmožni plačevati premije (glej Socialni razgledi 2006: 27).

Na dostop do pravice do zdravja vplivajo tudi **kazalniki preskrbljenosti z zdravstvenim osebjem in drugimi zdravstvenimi zmogljivostmi**, ki kažejo na zmogljivost zdravstvenega varstva. Slovenija še vedno zaostaja za evropskim povprečjem, vendar se zdravstvene zmogljivosti povečujejo. V letu 2004 smo imeli na 100.000 prebivalcev 229,8 zdravnika (v leta 2003 224,6, ko je bilo povprečje 25 držav EU 314). Višje je bilo število medicinskih sester in zdravstvenih tehnikov (745 na 100.000 prebivalcev), vendar ima le četrtnina višjo ali visoko izobrazbo (v Sloveniji jih je bilo leta 2003 736,4, kar je sicer višje od povprečja EU, ki je 720) (glej Poročilo o razvoju 2007: 52). Tudi primerjava Slovenije po številu bolniških postelj kaže manjše kapacitete zdravstvenega sistema; v letu 2005 je bilo število bolniških postelj na 100.000 prebivalcev⁶² 483. V letih 2000–2005 se je število postelj na 100.000 prebivalcev zmanjšalo kar za 10,5 odstotka⁶³ (v letu 2004 je bilo postelj 479,9, povprečje v EU je znašalo 584,6) (Kazalniki razvoja Slovenije 2007: 100). Dolge so tudi čakalne dobe (najdaljše so v primeru operacije sive mreže, ortopedskih operacij, operacij na odprtem srcu, preiskav z magnetno resonanco in srčno-žilnih posegov). Te povzročajo neenakosti med zavarovanimi osebami, saj si jih poskušajo premožnejši zagotoviti s plačilom iz lastnih sredstev, drugi pa tega ne zmorejo ali pa se jim zaradi storitev, ki jih drugi plačajo iz lastnih sredstev, čakalna doba podaljšuje.

Izdatki, ki jih Slovenija namenja **za zdravstvo**, so sicer višji kot v povprečju držav EU, preračunano na prebivalca pa Slovenija močno zaostaja. V letu 2004 je bilo nominalno povečanje vrednosti celotnih izdatkov glede na njihovo vrednost v preteklem letu nižje (za 5 odstotkov) od povečanja BDP (7,9 odstotka), kar se je odrazilo v zmanjšanju deleža celotnih

⁶¹ Otroka do dopolnjenega 15. leta starosti oziroma do dopolnjenega 18. leta (če ni sam zavarovanec) ali starejšega od 18 let, ki se redno šola, ni treba vključiti v prostovoljno zdravstveno zavarovanje.

⁶² Podatki se nanašajo na število vseh postelj v bolnišnicah (ne le akutnih); v podatkih za leti 2004 in 2005 sta vključena tudi Diagnostični center Bled in MC Medicor.

⁶³ Število postelj na 100.000 prebivalcev se je v državah EU v letih 2000–2005 v povprečju zmanjšalo za 7,5 odstotka. Trend zmanjševanja števila bolniških postelj je sicer že vrsto let povezan s skrajševanjem povprečne ležalne dobe v bolnišnicah in vse bolj tudi z uveljavljanjem dnevne bolnišnice. Hkrati se povečuje povpraševanje po posteljah, namenjenih dolgotrajni oskrbi starejših, invalidov ali kronično bolnih.

izdatkov v BDP (od 8,7 odstotka v letu 2003 na 8,5 odstotka v letu 2004). Osnovni nosilec financiranja zdravstva so skladi socialne varnosti, ki so v letu 2004 pokrili 73 odstotkov vseh izdatkov za zdravstvo. V strukturi celotnih izdatkov za zdravstvo se je v obdobju 1997–2003 zmanjšal delež javnih izdatkov (z 79,2 odstotka v letu 1997 na 76 odstotkov leta 2003 in na 73 odstotkov v letu 2004). Povečal pa se je delež zasebnih izdatkov, in sicer z 20,8 odstotka v letu 1997 na 24 odstotkov ter še za dodatnih 0,6 odstotka v letu 2004. Kljub temu so zasebni izdatki v Sloveniji v primerjavi z drugimi državami EU še vedno nizki; v strukturi zasebnih izdatkov je skoraj 60 odstotkov izdatkov kritih iz naslova prostovoljnih zdravstvenih zavarovanj (glej internetni vir 28, Socialni razgledi 2006: 3, 9).

Izdatki za zdravstvo se bodo v prihodnje povečevali predvsem na račun staranja prebivalcev, pri čemer se že sedaj v Sloveniji kažejo premajhne zmogljivosti institucionalne oskrbe ter neskladnost med povpraševanjem in ponudbo dolgotrajne oskrbe. Po podatkih za leto 2005 je bilo v domovih za starejše samo 4,4 mesta (skupaj z mesti v posebnih socialnovarstvenih zavodih pa 5,3. mesta) na 100 prebivalcev, starejših od 65 let. Število se je v obdobju 2000–2005 povečalo za 14,6 odstotka. Pri tem ne odstopamo bistveno od bolj razvitih evropskih držav. Zaostajamo pa po obsegu oskrbe na domu in drugih neinstitucionalnih oblikah pomoči, saj je vanje vključenih manj kot dva odstotka prebivalcev, starejših od 65 let (glej Socialni razgledi 2006: 31; Poročilo o razvoju 2007: 68).

8.2.PRAVICA DO USTREZNE NASTANITVE⁶⁴

8.2.1. Splošna raven uresničevanja pravice do ustrezne nastanitve

Stanovanjsko področje je tisto, na katerem v Sloveniji zaostajamo, na stanovanjsko raven pa močno vpliva tudi stanovanjski status. Slovenija spada med evropske države z najnižjim odstotkom najemnih stanovanj⁶⁵ ter med tranzicijske države z najbolj radikalno privatizacijo in denacionalizacijo stanovanj. V popisu leta 2002 je bilo v Sloveniji 83,7 odstotka lastniških gospodinjstev, 6,6 odstotka uporabnikov stanovanj brez plačila najemnine, status najemnika je imelo 9,1 odstotka prebivalcev (glej Socialni razgledi 2006: 37). Podoben podatek kaže

⁶⁴ O stanovanjskem področju v Sloveniji ne obstaja veliko raziskav; zbrane podatke črпам iz Stanovanjske ankete 2005 (Mandič 2005), ankete EU-SILC in Popisa prebivalstva 2002.

⁶⁵ V večini starih držav EU (15) je najemnih stanovanj od četrtine pa do polovice celotnega stanovanjskega fonda; večinoma pa imajo več najemnih stanovanj tudi nove članice EU.

Stanovanjska anketa,⁶⁶ po kateri je imelo status najemnika 9,2 odstotka gospodinjstev (Mandič 2006).

Glede na doseženo **stanovanjsko raven** se uvrščamo slabše kot stare in boljše kot nove članice EU. Slovenska gospodinjstva, najemniki nekoliko bolj kot lastniki, se najpogosteje soočajo s previsokimi obratovalni stroški stanovanj, pomanjkanjem prostora in slabim stanjem stanovanj. Po podatkih stanovanjske ankete živi več kot četrtna prebivalcev (28 odstotkov) slovenskih gospodinjstev v neprimernih stanovanjskih razmerah. Poleg pomanjkanja prostora to pomeni, da imajo težave vsaj z nečim od naštetega: nimajo stranišča na izplakovanje (1,9 odstotka), imajo težave z dotrajano napeljavo (9,2 odstotka), zvočno izolacija (hrup sosedov) (7,1 odstotka), veliko vlago (7,9 odstotka) ali pomanjkanjem dnevne svetlobe (5,8 odstotka) (glej Mandič 2006: 90). Nekoliko boljšo sliko dajejo podatki ankete EU-SILC, po katerih v stanovanjih, ki so v slabem stanju (težave z vlažnimi stenami/temelji/tlemi, s trhlimi okenskimi okviri ali trhlimi tlemi) živi 18 odstotkov, šest odstotkov stanovanj ima premalo svetlobe, 19 odstotkov težave s hrupom ter onesnaženostjo, 10 odstotkov poroča o prisotnosti kriminala, primerno ogrevanje pa ima 98 odstotkov stanovanj. Pri tem opazimo, da čim nižji je skupni razpoložljivi dohodek v gospodinjstvu, toliko večja je verjetnost, da ima gospodinjstvo težave s stanjem stanovanja (glej internetni vir 17). Ob popisu 2002 je bil delež vseh stanovanj brez osnovnih napeljav višji, takrat je v stanovanjih brez centralnega ogrevanja prebivalo 16,4 odstotka vseh gospodinjstev (med najemniki kar 30 odstotkov), brez kopalnice 5,2 odstotka, brez stranišča pa 4,8 odstotka. V slabše opremljenih stanovanjih so zlasti gospodinjstva v nemestnih naseljih, glede na lastništvo pa najemniki in podnajemniki (glej Socialni razgledi 2006: 37).

Še nekoliko slabše so **površinske razmere**. Glede na objektivne prostorske pogoje oziroma gostoto poselitve znaša v Sloveniji povprečna stanovanjska površina na osebo 32,98 kvadratnega metra, povprečno pa imajo prebivalci 1,19 sobe na osebo, kar nas uvršča v zadnjo četrtno evropskih držav. Podatki Stanovanjske ankete nam z 1,2 sobe na osebo potrjujejo ugotovljene stanovanjske pogoje. Poleg tega ima 39 odstotkov gospodinjstev manj kot sobo na osebo, kar je po evropskih merilih znak za prenaseljenost (glej Mandič 2006: 10-11; Poročilo o razvoju 2007: 53-54).

⁶⁶ Stanovanjska anketa iz leta 2005 daje posnetek stanja in gibanja na področju stanovanjske oskrbe gospodinjstev v Sloveniji. Opravljenih je bilo 4009 anket, vzorec je na podlagi seznama vseh fiksnih telefonskih števil iz telefonskega imenika.

8.2.2. Dostop do ustrezne nastanitve

Število stanovanj se nekoliko povečuje: v letu 2005 je bilo zgrajenih več stanovanj kot v povprečju v zadnjih petih letih, stanovanjski sklad pa je obsegal 805.203 stanovanj (štiri odstotke več kot ob popisu 2002) (Poročilo o razvoju 2007). Država naj bi dostop do stanovanj socialno šibkejšim skupinam zagotavljala z mrežo **neprofitnih stanovanj**,⁶⁷ z možnostjo pridobitve **subvencije za plačilo najemnine**⁶⁸ in z možnostjo **dodelitvečasne bivalne enote**.⁶⁹

Obseg izgradnje neprofitnih stanovanj je vse od leta 1995 zelo skromen in daleč pod potrebami in vsakoletnimi načrti. Ob popisu leta 2002 je bilo neprofitnih stanovanj samo pet odstotkov (43.504 neprofitnih in socialnih stanovanj, kar predstavlja 6,6 odstotka naseljenih stanovanj). V obdobju 1995–2004 se je število pridobljenih neprofitnih stanovanj znižalo za 55 odstotkov. Ta podatek, kot pravi Mandič (2006: iv), kaže na šibko socialno funkcijo stanovanj po letu 1991. Ta je veliko šibkejša, kot je bila napovedana in v družbeni razpravi o stanovanjski reformi tudi podprta. Podatki, prikazani v Poročilu o razvoju Slovenije (2007: 53–54), sicer kažejo, da se je število neprofitnih stanovanj povečalo v obdobju 2001–2006, predvsem v zadnjih dveh letih⁷⁰. Potrebe po stanovanjih se kažejo tudi v velikem številu prijavljenih na redke razpise za oddajanje socialnih in neprofitnih stanovanj v zadnjem desetletju in dostopu do ugodnih stanovanjskih posojil (glej Mandič 1999: 25–26).

Neprofitna stanovanja dodeljujejo v najem občine. Znotraj razpisa, ki ga objavijo za dodelitev teh stanovanj, lahko (glede na število in kakovost stanovanj, ki jih bodo dale v najem) oblikujejo dve listi (lista A za najemnike z nižjimi dohodki in lista B za najemnike z višjimi dohodki). Odločitev o tem, koliko stanovanj bo občina dodelila v najem po posamezni listi, je

⁶⁷ Do leta 2003 je obstajala delitev na neprofitna in socialna stanovanja, z uveljavitvijo novega stanovanjskega zakona sta se prej ločeni kategoriji stanovanj združili v kategorijo 'neprofitna najemna stanovanja'.

⁶⁸ Najemniki stanovanj, ki so v slabšem gmotnem položaju, imajo pravico do subvencije najemnine, ki jo dodeljujejo in izplačujejo občine. Izjemoma lahko občina dodeli subvencijo tudi najemniku stanovanja, ki ni opredeljeno kot neprofitno.

⁶⁹ Zčasne bivalne enote so bile kot način pomoči uvedene z zakonom leta 2003. Namenjene so socialno ogroženim osebam, ki nimajo kje prebivati, ker so stanovanje izgubile iz različnih razlogov, ali osebam, ki že dalj časa čakajo na pridobitev neprofitnega stanovanja. Gre torej za obliko reševanja akutnih stanovanjskih stisk, zato se takšna bivalna enota dodeli za določen čas. V obdobju 2004–2006 je bilo zagotovljenih 551 bivalnih enot, kar naj bi po oceni pristojnega ministrstva zadostovalo za nujne potrebe (Socialni razgledi 2006: 39).

⁷⁰ V obdobju 2001–2005 je bilo zgrajenih 35.067 stanovanj, največ v letu 2005 (7.516). V istem obdobju je bilo pridobljenih 2.181 neprofitnih stanovanj. Samo v letih 2005 in 2006 je bilo pridobljenih več kot 1000 neprofitnih stanovanj, v letu 2005 524, v letu 2006 pa 550.

prepuščeno občinski politiki. Občine, katerim je država skoraj v celoti prepustila stanovanjsko oskrbo, pa, kot opozarja Hanžek (2005), niso zainteresirane za dodeljevanje stanovanj najemnikom z nižjimi dohodki, saj morajo zanje prispevati več svojih sredstev, kar tem posameznikom dodatno otežuje dostop do stanovanj.

Pomemben kazalec uspešnosti stanovanjske politike je **mera dosegljivosti stanovanja**, ki primerja stanovanjske stroške z dohodkom gospodinjstva. Za pokrivanje **stanovanjskih stroškov** so slovenska gospodinjstva v letu 2005 namenila 19,6 odstotka svojih dohodkov, v letu 2004 pa 19,3 odstotka (v letu 1995 18,8 odstotka). Tako se je delež dohodka, namenjenega pokrivanju stanovanjskih stroškov, v obdobju 2000–2005 nekoliko zvišal, a ostaja po povprečjem EU (25), ki za stroške namenja 22,3 odstotka dohodka (glej Socialni razgledi 2006: 38). Drugačna je slika v gospodinjstvem neprofitnem sektorju, v katerem so osredotočena gospodinjstva nižjega dohodkovnega razreda. Neprofitna najemnina jim relativno nizko obremenjuje dohodek, vendar so pri neprofitnih najemnikih zaskrbljujoči visoki obratovalni stroški, ki izrazito izstopajo tudi v primerjavi z ostalimi najemnimi skupinami.⁷¹ Mednarodno uveljavljeno merilo pri ocenjevanju dosegljivosti stanovanja je, da naj stanovanjski stroški ne bi presegali meje 30 odstotkov razpoložljivega dohodka gospodinjstva. Po rezultatih Stanovanjske ankete v neprofitnem najemnem sektorju to mero v Sloveniji presega kar 67 odstotkov gospodinjstev, 39 odstotkov v službenih oziroma kadrovskih stanovanjih in 54 odstotkov v zasebnih najemnih stanovanjih (Mandič 2006: 44). Najemniki neprofitnih stanovanj, ki so v slabšem gmotnem položaju, imajo pravico do subvencije najemnine, ki jo dodeljujejo in izplačujejo občine, a so te subvencije vedno težje dosegljive.

Posebno stanje, ki kaže najhujšo obliko kršitve pravice do ustrezne nastanitve, je **brezdomstvo**.⁷² Brezdomstvo, ugotovljeno kot stanje, v katerem posamezniki nimajo strehe nad glavo, se v Sloveniji povečuje, vendar ostaja nižje kot v povprečju EU (glej Poročilo o razvoju 2007: 50). Leta 2003 naj bi bilo število brezdomcev med 800 in 1000, med njimi naj

⁷¹ Najemnik neprofitnega stanovanja plačuje lastniku najemnino, ki je nadomestilo za uporabo stanovanja. Neprofitna najemnina naj bi pokrila vse stroške v najširšem pomenu besede, ki jo ima lastnik s stanovanjem, vendar pa naj ne bi prinašala dobička, kar je značilno za tržno najemnino. Neprofitna najemnina pokriva stroške vzdrževanja (sem sodijo vsi stroški, ki jih ima lastnik s stanovanjem, da ta ostaja uporaben ves čas bivanja, vključno z ukrepi, ki preprečujejo prezgodnjo obrabo, in zavarovanja stanovanja in skupnih delov, stroške upravljanja upravnih storitev, amortizacijo in stroške financiranja, ki so bili vloženi v stanovanja (internetni vir 23).

⁷² Kobal brezdomstvo (v Kobal in drugi 2005) v analizi Spremljanje učinkov izvajanja Nacionalnega programa socialnega varstva uvrsti med kazalnike absolutne revščine.

bi na centrih za socialni varstvo letno prišli v stik s 400 brezdomci (glej Kobal in drugi 2005: 26). Po novejših ocenah Ministrstva RS za delo, družino in socialne zadeve naj bi se njihovo število gibalo med 1000 in 1300 (glej internetni vir 29). Poleg t. i. vidnih brezdomcev obstajajo tudi prikriti, kamor spadajo skupine ljudi, ki iz različnih razlogov nimajo lastnega bivališča in zato živijo pri sorodnikih in prijateljih (Kobal in drugi 2005: 26). Na večanje brezdomstva je opozoril tudi Varuh človekovih pravic (glej internetni vir 29; Hanžek 2005).

8.3.PRAVICA DO DELA

8.3.1. Splošna reven uresničevanja pravice do dela.

Stopnja zaposlenosti prebivalstva v starosti od 15 do 64 let se je v letu 2005 povečala, trend povečevanja zadnjih dveh let pa se je nadaljeval tudi v letu 2006, ko je stopnja zaposlenosti znašala 66,6 odstotka. **Stopnja anketne brezposelnosti** se je v obdobju 2000–2005 gibala med šestimi in sedmimi odstotki, leta 2006 pa je znašala šest odstotkov, kar nas uvršča pod povprečje EU (podatki za 27 držav članic).⁷³ Po zadnjih podatkih za leto 2005 je bila v EU-27 stopnja brezposelnosti 8,7 odstotka, v Sloveniji pa je bila istega leta 6,5 odstotka (glej Poročilo o razvoju 2007: 47). Ni dvoma, da je ta stopnja v Sloveniji nizka tudi zaradi ostrih pogojev, ki jih mora izpolnjevati oseba, da je 'razglašena' za brezposelno osebo.⁷⁴ Kar potrjuje tudi višja stopnja registrirane brezposelnosti,⁷⁵ ki je leta 2006 znašala 9,4 odstotka (glej Internetni vir 30, 47). Podobno kot pri številu upravičencev do denarne socialne pomoči je treba tudi tukaj opozoriti, da so vzroki za zmanjševanje brezposelnosti tudi v zaostrenih kriterijih za prejemanje DSP ter nekaterih ukrepih, ki so vplivali na izbris posameznikov iz registra brezposelnih, kar je vplivalo na 'kozmetično' nižanje stopnje brezposelnosti.

Velik problem v Sloveniji ostaja dolgotrajna brezposelnost, ki še povečuje ranljivost za revščino. Kljub postopnemu zmanjševanju (s 4,1 odstotka v letu 2000 na 3,2 odstotka v letu

⁷³ Najnižja stopnja brezposelnosti je bila po podatkih za leto 2006 zabeležena na Norveškem (3,4 odstotka), najvišja pa na Poljskem (13,8 odstotka).

⁷⁴ Ti trije pogoji so: da v tednu pred anketiranjem niso delale (tj. niso bile zaposlene ali samozaposlene in niso opravile nikakršnega dela za plačilo), da aktivno iščejo delo (v zadnjih štirih tednih pred anketiranjem so se javile na zavodu za zaposlovanje, vložile prošnjo za zaposlitev) in da so v dveh tednih pripravljene sprejeti delo.

⁷⁵ Stopnjo anketne brezposelnosti merimo z anketo o delovni sili. Registrirano brezposelnost merimo kot stopnjo prijavljenih oseb med aktivnim prebivalstvom. Število registriranih brezposelnih je višje, ker vključuje tudi tiste brezposelne, ki so sicer registrirani kot brezposelni, a občasno delajo ali iz različnih razlogov ne iščejo dela.

2004 in 3,1 odstotka leta 2005) delež dolgotrajno brezposelnih⁷⁶ ostaja problematično visok. V letu 2005 je po podatkih Eurostata znašal 47,3 odstotka vseh brezposelnih na podlagi ankete o delovni sili, podoben odstotek dolgotrajno brezposelnih pa kažejo tudi podatki o registrirani brezposelnosti. V drugem četrtletju 2006 je znašal 53,1 odstotka in je bil celo nekoliko višji kot v drugem četrtletju 1996 (49,8 odstotka).

Z znižanjem brezposelnosti se je znižal tudi delež odraslih (10–56 let), ki živijo v gospodinjstvih brez delovno aktivnih članov. V takšnih gospodinjstvih je leta 2006 živel 7,2 odstotka prebivalstva. Delež otrok, ki živijo v gospodinjstvih brez delovno aktivnih članov, je bil 3,6 odstotka in se je v primerjavi z letom 1996 (8,8 odstotka) znižal. V primerjavi z EU-25 v obdobju 2001–2006 je v Sloveniji delež vseskozi za približno dva odstotka nižji (glej Kazalniki razvoja Slovenije 2007: 83–98).

Država je za socialne prejemke za področje brezposelnosti leta 2004 namenila 0,7 odstotka BDP, kar Slovenijo uvršča pod povprečje 25 držav Evropske unije, kjer je ta delež v istem letu znašal 1,7 odstotka (internetni vir 30). Stanovnik (2006: 9) zavarovanja za brezposelnost ocenjuje kot verjetno najšibkejši člen v celotnem sistemu socialne zaščite, delno tudi zaradi zanemarjanja 'pasivnih' ukrepov (tj. denarnih prejemkov) in večjega poudarka aktivnih ukrepov, v skladu z doktrino o aktivni politiki zaposlovanja.⁷⁷

Socialnovarstvene pomoči so oblika 'gašenja požara', to je odpravljanje obstoječe revščine. Velik del potencialne revščine lahko preprečimo s tem, da vsem, ki so se zmožni sami preživljati, to tudi omogočimo. Pri tem je poleg zagotavljanja ustreznih plač med drugim odločilnega pomena tudi višina plače, zlasti **minimalne plače** (internetni vir 12). Minimalna plača je v Sloveniji v obdobju 2000–2006 rasla realno za 2,8 odstotka povprečno letno, kar je več kot rast povprečne plače na zaposlenega. Njena raven se je v primerjavi s povprečno bruto plačo povečala z okoli 43,2 odstotka v letu 2005 na 45,3 odstotka v letu 2006. Delež prejemnikov minimalne plače se je v primerjavi z vsemi prejemniki plače povečeval do leta 2003, ko je dosegel tri odstotke, od takrat pa njihov delež upada in je bil leta 2006 2,4

⁷⁶ Stopnja dolgotrajne brezposelnosti predstavlja razmerje med številom dolgotrajno brezposelnih (osebe brezposelne več kot eno leto) in številom aktivnih prebivalcev. Spada med Laekenske kazalnike socialne izključenosti.

⁷⁷ Z novelo ZZZPB je bila ukinjena oziroma združena s splošno denarno socialno pomoč denarna pomoč iz zavarovanja za primer brezposelnosti. Argumenti za združitev so neprepričljivi, in sicer da se dajatve podvajajo in povzročajo nepotrebne stroške, da je denarna socialna pomoč za brezposelne nižja od denarne socialne pomoči, zaradi česar upravičenci uveljavljajo dve pravici, da je treba preprečiti kopičenje socialnih pravic iz več virov itd. (glej Strban 2007: III).

odstotka prejemnikov plač (internetni vir 24). Po podatkih za september 2006 (tj. opazovano obdobje letnega raziskovanja) je minimalno bruto plačo, ki je tedaj znašala 521,83 EUR (kar nas po višini uvršča v sredino evropskih držav),⁷⁸ prejelo 2,5 odstotka zaposlenih oseb, plačo, nižjo od povprečne (1.199,95 EUR), pa sta prejeli kar dve tretjini (tj. 63,7 odstotka) vseh zaposlenih oseb (internetni vir 31). Med prejemniki DSP je bilo decembra 2006 tudi 5,78 odstotka takšnih, ki prejemajo plačo (t. i. delovni revni) (internetni vir 14). Institut minimalne plače uživa visoko podporo pri ljudeh, saj jih kar 58,7 odstotka meni, da je odprava spodnje meje minimalne plače 'nesprejemljiva', dodatnih 27,4 odstotka pa, da je 'v glavnem nesprejemljiva' (SJM 2006).

Po podatkih t. i. Četrte raziskave o delovnih pogojih, izvedene med državami članicami EU (in nekaterimi nečlanicami), podatki za Slovenijo kažejo, da dve tretjini zaposlenih menita, da delo vpliva na njihovo zdravje, medtem ko povprečje v 27 državah Evropske unije kaže, da tako misli dobra tretjina. Najpogostejše težave z zdravjem, ki so posledica dela, so bolečine v hrbtu, ramenih in vratu ter utrujenost in stres.

V Sloveniji prevladuje zaposlitev za nedoločen čas in delo za polni delovni čas, za **določen čas** je bilo leta 2006 zaposlenih slabih 15 odstotkov zaposlenih prebivalcev (glej internetni vir 30). Delež začasnih zaposlitev se je v obdobju 1999–2006 podvojil in je nad evropskim povprečjem (glej Poročilo o razvoju 2007: 51). V zvezi z varno zaposlitvijo podatki Politbarometra kažejo, da je v populaciji zaposlenih slaba petina vseh, ki so glede varnosti zaposlitve resno zaskrbljeni (jih "*skrbi, da bi lahko izgubili svoje delovno mesto*"), kar brez dvoma predstavlja veliko subjektivno breme za tiste, ki čutijo ogroženost svoje zaposlitve. Prav tako ista raziskava kritično ocenjuje današnji položaj delavcev, kjer izrazito prevladuje ocena "*danes slabše*", ki postopno narašča (junij 2006: 51 odstotkov; marec 2007: 57 odstotkov) (internetni vir 16). Prav tako po odgovorih ankete SJM 36,7 odstotka vprašanih meni, da se socialni položaj delavcev danes slabša, 48,1 odstotka jih meni, da je država neuspešna oziroma zelo neuspešna v boju proti brezposelnosti, 45 odstotkov pa, da je država neuspešna tudi pri zaščiti osnovnih pravic delavcev in zaposlenih (SJM 2006).

⁷⁸ Institut minimalne plače imajo vzpostavljen v osemnajstih državah EU in treh državah kandidatkah, Slovenija se po višini plače uvršča v drugo skupino, skupaj z Malto, s Portugalsko, Španijo in z Grčijo.

8.4.PRAVICA DO IZOBRAŽEVANJA

8.4.1. Splošna raven uresničevanja pravice do izobraževanja

Stopnja pismenosti prebivalstva za Slovenijo ni več statistično značilen kazalnik uresničevanje pravice do izobraževanja, poleg tega je osnovnošolsko izobraževanje že več desetletij obvezno. Zadnji dostopni podatki o stopnji nepismenosti so iz leta 1991⁷⁹ (glej internetni vir 32).

Pomemben kazalnik uresničevanja pravice do izobraževanja je gibanje **ne vključenosti v izobraževanje**, ki ga lahko spremljamo s kazalcem zgodnje opustitve izobraževanja oziroma deležem prebivalstva v starosti 18–24 let s končano ali nedokončano osnovno šolo ali brez šolske izobrazbe, ki niso vključeni v izobraževanje ali usposabljanje. Leta 2006 je ta delež znašal 5,2 odstotka, kar je bistveno manj od povprečja EU (v EU-25 je znašal 15,1 odstotka) in najmanj v primerjavi z ostalimi državami članicami EU (podatki za 25 članic). Omenjeni delež se je v primerjavi z letom 2005 povečal (4,3 odstotka) (glej Kazalniki razvoja Slovenije 2007: 104). Leta 2004 je bilo v izobraževanje vključenih 67,6 odstotka prebivalstva v starosti 15–24 let (EU-25: 60,5 odstotka). V šolskem letu 2004/2005 je bilo v srednje šole vpisane že okrog 80 odstotkov generacije v starosti 15–19 let. Leta 2004 je srednje šole za mladino končalo 95,5 odstotka generacije (v šolskem letu 1994/1995 67,2 odstotka). Raven izobrazbe prebivalcev se dviguje (Poročilo o razvoju 2007: 46). Na visoko vrednost kazalnika vključenost v izobraževanje v Sloveniji vpliva tudi visoka vključenost mladih v terciarno izobraževanje. Število vključenih se je v študijskem letu 2005/2006 povečalo za 2,3 odstotka in je doseglo 114.794; to pomeni nadaljevanje pozitivnega gibanja, ki je značilno za celotno obdobje 2000–2005, v katerem se je število vključenih povečalo za 25,5 odstotka.

Vključenost v vseživljenjsko učenje je v Sloveniji višja od povprečja EU-25, razlike pa se kažejo glede na spol, starost in doseženo izobrazbo. Stopnja vključenosti v vseživljenjsko učenje je večja pri ženskah (leta 2005 17,2 odstotka; moški: 13,6 odstotka), stopnja vključenosti odraslega prebivalstva pa se znižuje s starostjo in sicer hitreje kot v povprečju

⁷⁹ Med vprašanimi prebivalci, starimi 15 ali več let, ki niso imeli nobene šolske izobrazbe ali pa so končali od enega do tri razrede osnovne šole, je bilo 7234 nepismenih oziroma 0,46 odstotka. Med prebivalci brez izobrazbe jih je bilo nepismenih 7 odstotkov.

držav EU-25. V manjši meri se v izobraževanje vključujejo tudi slabše izobraženi.⁸⁰ Število odraslih⁸¹ v srednjih šolah se je v obdobju 1999–2005 zmanjšalo (glej internetni vir 33).

8.4.2. Dostop do izobraževanja

Razmerje med številom **učencev in pedagoškim osebjem** se uporablja kot kazalnik kakovosti izobraževanja. V osnovnih šolah je v povprečju 12 učencev na enega učitelja (12 v šolah z rednim programom, štirje učenci na učitelja v šolah s prilagojenim programom) (glej internetni vir 33). Zmanjšuje se število osnovnih šol, v šolskem letu 2004/2005 je bilo 799 šol, v 2000/2001 pa 817. Zaradi zmanjševanja velikosti generacij lahko pričakujemo nadaljevanje trenda zmanjševanja, predvsem manjših podružničnih šol, kar bi lahko zaostriło problem prostorske dostopnosti osnovnega izobraževanja (Socialni razgledi 2006: 33).

Javni izdatki za izobraževanje so v letu 2004 znašali 5,96 odstotka BDP (tj. za 0,06 odstotne točke manj kot v prejšnjem letu in 0,9 odstotne točke več kot leta 1995). Največ sredstev je bilo v letu 2004 namenjenih za osnovnošolsko izobraževanje (45,7 odstotka vseh javnih izdatkov); tem so sledila sredstva za srednješolsko izobraževanje (23,3 odstotka), terciarno izobraževanje (22,7 odstotka) ter predšolsko izobraževanje (8,3 odstotka). Največji delež od **celotnih javnih izdatkov za izobraževanje** je obsegala neposredna poraba za izobraževalne ustanove (90 odstotkov); transferji, plačila gospodinjstvom in drugim zasebnim entitetam pa so obsegali 10 odstotkov celotnih javnih izdatkov.

Osnovnošolsko izobraževanje je v Sloveniji po ustavi in zakonu obvezno in brezplačno, vendar podatki kažejo, da je delež **zasebnih izdatkov** za šolanje (šola v naravi, prehrana ipd.) visok, kljub manjšemu znižanju v obdobju 1995–2003. V letu 2003 je znašal 0,9 odstotka BDP (0,8 odstotka v letu 2002; povprečje EU leta 2002 je znašalo 0,6 odstotka). Razmerje med javnimi in zasebnimi izdatki za izobraževalne ustanove je v letu 2003 znašalo 86,1 : 13,9. Glede na raven izobraževanja so najvišji zasebni izdatki v terciarnem izobraževanju (0,3 odstotka BDP; povprečje EU-15 0,2 odstotka BDP), tam je bilo razmerje leta 2003 75:25. Finančno dostopnost izobraževanja za mladino država povečuje s **transferji posameznikom** (štipendije in otroški dodatki) ter **subvencijami** za prevoz, hrano in nastanitev (glej Socialni

⁸⁰ Število odraslih (osebe vključene v formalno srednješolsko izobraževanje odraslih po prekinjenem rednem izobraževanju) v srednjih šolah se je v obdobju 1999–2005 zmanjšalo; v šolskem letu 2004/2005 jih je bilo 18.942, kar je za 2,6 odstotka manj kot v šolskem letu 1999/2000 in tudi manj kot v šolskem letu 2003/2004.

⁸¹ Osebe vključene v formalno srednješolsko izobraževanje odraslih po prekinjenem rednem izobraževanju.

razgledi 2006: 10, 33, 35, 45). V obdobju september-december 2003 je imelo 23 odstotkov osnovnošolskih otrok subvencionirano šolsko prehrano, v letu 2004 se je ta delež povečal na 34 odstotkov otrok (glej internetni vir 36). Na dostopnost terciarnega izobraževanja skuša država vplivati tudi z različnimi oblikami pomoči študentom, med njimi z republiško štipendijo, ki jo je leta 2005 prejelo 23.208 študentov, kar predstavlja 17,2 odstotka redno vpisanih študentov (Poročilo o razvoju 2007: 51).

9. ZA REVŠČINO NAJBOLJ RANLJIVE SKUPINE V SLOVENIJI

V nadaljevanju opredeljujem posamezne najbolj ranljive skupine za revščino z večdimenzionalnega vidika človekovih pravic. Z zbiranje in ločevanjem podatkov glede na spol, etnično pripadnost, državljanstvo in ostale značilnosti dokazujem, da so revščini in kršitvami človekovih pravic bolj izpostavljene posamezne skupine prebivalcev, za kar lahko iščemo vzroke tako v posredni kot neposredni diskriminaciji. Tako preverjam svojo drugo hipotezo. V nadaljevanju prav tako jasno prikažem prepletenost človekovih pravic oziroma, če se sklicujem na Sena, omejenih možnosti revnih na številnih med seboj povezanih področjih, ki se medsebojno poglobljajo in vodijo v začaran krog revščine. Pri tem igra pomembno vlogo neuresničevanje pravice do dela, čemur namenjam posebno pozornost zaradi preverjanja tretje hipoteze. V nadaljevanju torej podajam skupine, ranljive za revščino.⁸²

9.1.ŽENSKE

Ženske v Sloveniji se pogosteje soočajo tako z relativno kot absolutno revščino. Po podatkih ankete EU–SILC je bila leta 2004 **relativna revščina** za ženske tri odstotke višja kot za moške – v revščini je živelo 13,6 odstotka žensk (13,2 odstotka, če upoštevamo še dohodke v naravi) in 10,6 odstotka moških (9,6 odstotka z dohodki v naravi). Med vsemi ženskami so najbolj ogrožene ženske, starejše od 65 let (stopnja tveganja revščine za njih je 26,2 odstotka), ženske, ki živijo v enočlanskih gospodinjstvih (48,5 odstotka), in brezposelne ženske (26,1 odstotka)⁸³ (glej internetni vir 20, 35).

Tudi med prejemnicami socialne podpore kot približnega kazalnika **absolutne revščine** je večji delež žensk (56,16 odstotka) (december 2006) (glej internetni vir 18). Na revščino žensk

⁸² Iz analize so tudi zaradi pomanjkanja podatkov o njihovem položaju izključene naslednje skupine, prav tako ranljive za revščino: med njimi nekatere skupine invalidov (brez statusa, s težjimi okvarami, brezposelni), brezposelni mladi (iskalci prve zaposlitve), otroci (pri katerih je zaradi revščine ogrožen njihov telesni, duševni/čustveni in socialni razvoj), mladostniki s težavami v odraščanju, žrtve nasilja, odvisniki, osebe s težavami v duševnem zdravju, osebe v postpenalni obravnavi itd..

⁸³ Po izračunih APG ankete, katere rezultati zaradi metodoloških razlik sicer niso neposredno primerljivi z rezultati EU-SILC ankete (pa vendar nakazujejo določene trende), se je razlika v tveganju revščine med moškimi in ženskami na račun slednjih v obdobju 1998–2003 še povečala. Leta 1998 je znašala 1,8 odstotka, leta 2003 pa se je zvišala na 2,8 odstotka (Socialni razgledi 2006: 44).

vpliva slabši dostop do trga delovne sile in ostale diskriminacije na tem področju. Stopnja anketne brezposelnosti žensk se je, kljub trendu zmanjševanja brezposelnosti na splošni ravni, v letu 2006 povečala. Znašala je 7,3 odstotka (v letu 2005 7,1 odstotka). Znižuje se stopnja **registrirane brezposelnosti** žensk, ki kljub temu ostaja višja od povprečja in je leta 2006 znašala 11,7 odstotka. Razlika v brezposelnosti med moškimi in ženskami v primerjavi z EU sicer ni velika, vendar se je v zadnjih petih letih povečala (glej Internetni vir 37). Podobno, kot v večini držav EU-25, je v Sloveniji višja tudi stopnja dolgotrajne brezposelnosti žensk, ki je leta 2005 znašala 3,3 odstotka (za moške 2,9 odstotka, v EU-25 je v letu 2005 za ženske znašala 4,5 odstotka, v primeru moških pa 3,5 odstotka) (Kazalniki razvoja Slovenije 2007: 81, internetni vir 20).

Stopnja zaposlenosti žensk je v letu 2005 znašala 61,3 odstotka, stopnja zaposlenosti moških je bila 70,4 odstotka.⁸⁴ Med zaposlenimi ženskami v Sloveniji prevladuje zaposlitev s polnim delovnim časom (89 odstotkov), kar ni praksa v drugih državah EU (internetni vir 36). V primerjavi z moškimi se povečuje delež žensk z začasno zaposlitvijo (Kazalniki razvoja Slovenije, 2006: 79, 85). Povprečne plače žensk so nižje od povprečnih plač moških. Po zadnjih dosegljivih podatkih za leto 2004 je ženska v povprečju zaslužila 93 odstotkov plače moškega oziroma 84 EUR manj od moškega. Razlika je sicer v primerjavi z ostalimi evropskimi državami majhna⁸⁵. Moški glede na število opravljenih ur v povprečju opravijo za sedem ur dela več na mesec kot ženske, vendar pa ženske v povprečju več časa namenijo skrbi za družino in gospodinjstvo. Tako ženske za gospodinjstva opravila v povprečju porabijo uro in 20 minut na dan več kot moški, skrbi za družino pa posvetijo slabe pol ure na dan več kot moški (glej internetni vir 30). Večja revščina žensk se tako odraža tudi v neplačanem skrbstvenem delu.

Na drugi strani, podobno kot v drugih državah EU-25, je **vključenost žensk v izobraževanje** višja od vključenosti moških. Tako smo s 73 odstotki žensk, starih 15-24 let, vključenih v vse ravni izobraževanja, vodilna država v EU (podatki za 25 držav članic). Delež moških, vključenih v izobraževanje v isti starosti, je precej nižji in je leta 2004 znašal 62,9 odstotka, kar nas uvršča na osmo mesto med državami EU-25 (Poročilo o razvoju 2007: 104). Kljub temu je imelo v Sloveniji končano samo osnovno 27,6 odstotka žensk, srednjo strokovno

⁸⁴ Kljub temu je stopnja zaposljivosti žensk višja kot v povprečju v EU, stopnja zaposlenosti moških pa je precej nižja.

⁸⁵ Podatki za povprečje 25 evropskih držav namreč kažejo, da ženske zaslužijo v povprečju 25 odstotkov manj od moških.

izobrazbo je imelo končano 24,7 odstotka ter nižjo in srednjo poklicno izobrazbo 18,2 odstotka. V vseh treh omenjenih izobrazbenih skupinah, razen pri osnovni izobrazbi, so ženske zaostajale za moškimi. Več žensk kot moških je imelo srednjo splošno izobrazbo (7 odstotkov žensk in 4,5 odstotka moških), višjo izobrazbo (5,6 odstotka žensk ter 4,8 odstotka moških) in visoko strokovno (2,4 odstotka žensk in 2,3 odstotka moških) ter visoko univerzitetno izobrazbo (7,4 odstotka žensk in 6,3 odstotka moških). Višji pa je delež moških s specialistično post-visokošolsko izobrazbo, magisterijem in doktoratom (žensk je bilo 0,9 odstotka, moških pa 1,3 odstotka).

Ženske slabše ocenjujejo svoj zdravstven položaj. Kot 'zelo slabo' ali 'slabo' ga ocenjuje 19 odstotkov žensk ter 16 odstotkov moških (glej internetni vir 17).

9.2.STAREJŠI

Starejši so med najbolj ranljivimi skupinami za revščino. Med osebami, starimi 65 let in več, je bila **stopnja tveganja revščine** 20,4 odstotka (19,2 odstotkov z dohodki v naravi), kar je skoraj dvakrat višje kot med celotnim prebivalstvom (glej internetni vir 20).

Zaposlenost posredno zagotavlja socialno varnost tudi v post-aktivnem obdobju in sicer skozi **pravico do pokojnine**. Brez pokojnine in socialnih transferjev bi bila v tej starostni skupini stopnja revščine kar 83,3 odstotka (oziroma 82,1 odstotka brez dohodkov v naravi). V Sloveniji je vpeljan institut minimalne pokojnine. To je socialnovarstvena kategorija, ki mora - tako kot minimalni dohodek - temeljiti na minimalnih potrebah (internetni vir 12). Od 1. januarja 2007 znaša najnižja pokojninska osnova 467,20 EUR (kar je komaj 27 EUR višje od praga revščine). Višina najnižje pokojninske osnove se spreminja ob vsakokratni uskladitvi pokojnin za toliko, kolikor se spremeni višina novih pokojnin (internetni vir 26). Ker vsi upokojenci nimajo polne zavarovalne dobe in posledično tudi ne prejemajo polne pokojnine, jim pokojnina ne zagotavlja zadostnih dohodkov (internetni vir 12). Stopnja tveganja revščine med upokojenci znaša 20,2 odstotka, med prejemniki DSP, pa je 4,33 odstotka upokojencev (glej internetni vir 17, 20). V Sloveniji se podaljšuje povprečna starost novih prejemnikov starostnih pokojnin; leta 1992 je bil povprečen upokojenec ob prejetju prve pokojnine star 54 let in 3 mesece, leta 2005 pa že 59 let in 10 mesecev.

Rezultati *ad hoc* modela, izvedenega v drugem četrtletju 2006, so pokazali, da se večina tistih, ki že izpolnjujejo pogoje za prejemanje starostne pokojnine, namerava upokojiti pred doseženim 65. letom starosti, malo manj kot 20 odstotkov pa po njem (internetni vir 37). Glede na to, da je **stopnja delovne aktivnosti** v starosti 50 do 69 let problematično nizka (v drugem četrtletju 2006 je znašala 42,2 odstotka in sicer skoraj 50 odstotkov za moške in precej manj, 35 odstotkov, za ženske), po stopnji delovne aktivnosti med starejšimi Slovenija spada med države z najnižjimi stopnjami v EU. Lahko sklepamo, da je večina prebivalcev v tej starosti odvisna od socialnih transferjev (predvsem socialne pomoči in pokojnine). **Stopnja anketne brezposelnosti** v starostni skupini 55-64 let je sicer 2,6 odstotka, vendar predvsem zaradi neizpolnjevanja kriterijev (večina prebivalcev v tej starosti ni več aktivnih iskalcev zaposlitve) (glej internetni vir 36).

Pomembna komponenta, ki vpliva na kakovost življenja starejših in njihovo ranljivost za revščino, je zdravje. Po podatkih ankete EU – SILC ima 'zelo dobro' ali 'dobro' zdravje zgolj 19 odstotkov starih ljudi, kot 'slabo' ali 'zelo slabo' pa ga ocenjuje 40 odstotkov (internetni vir 17).

Slabše zdravje potrjujejo podatki, da so leta 2004 obiski oseb, starih 65 let in več, predstavljali 20,5 odstotka vseh obiskov na primarni ravni zdravstvenega varstva. Tudi stopnja hospitalizacije zaradi bolezni je pri starih pričakovano višja kot pri drugih starostnih skupinah, v obdobju 1998–2004 je bila dva-krat višja od povprečja (znašala je okoli 300 hospitalizacij na 1000 prebivalcev v tej starosti). Vzrok pogostejših hospitalnih obravnav starih je večja pogostost kroničnih bolezni. Bolnišnična obravnava starih je praviloma tudi dolgotrajnejša, okrevanje pa počasnejše. Pri osebah, starejših od 65 let, so poškodbe pogostejše kot med ostalim prebivalstvom, 38 odstotkov vseh izdanih zdravil leta 2004 pa je bilo predpisanih starim, kar predstavlja 44 odstotkov vrednosti izdanih zdravil. V Sloveniji oseba (zavarovanec) v starosti 65 let in več porabi za zdravila povprečno 6,5-krat več sredstev kot oseba v starosti 20–40 let, v skupini oseb nad 85 let je to razmerje že 1:8,5 (glej Socialni razgledi 2006: 95-99). Pričakujemo lahko, da se bodo s staranjem prebivalstva močno povečali socialno varstveni izdatki.

O **stanovanjskih pogojih** starih v Sloveniji sistematično ne zbiramo podatkov. Sliko o obstoječih razmerah in potrebah si lahko ustvarimo iz ankete, ki sta jo za potrebe

Nepremičninskega sklada pokojninskega in invalidskega zavarovanja v letu 2002 izvedla Fakulteta za družbene vede in Urbanistični inštitut RS82. Rezultati so sledeči: 48,2 odstotka v raziskavo vključenih oseb živi samih, 31,5 odstotka pa v dvočlanskih gospodinjstvih. Le redki živijo v številčnejših gospodinjstvih (v 5- ali veččlanskih le štirje odstotki vseh), zaradi tega so njihova stanovanja najpogosteje majhna. 51,5 odstotka vprašanih živi v stanovanjih do 50 kvadratnih metrov, velikost nad 100 kvadratnih metrov je med starimi redkost. Večina jih je s stanovanjskimi pogoji zadovoljna (glej Socialni razgledi 2006: 100).

Ogroženost z revščino se povečuje, kadar stara oseba živi sama - v letu 2004 je bilo pod mejo revščine kar 44,8 odstotka samskih starih. Stare ženske pogosteje kot moški živijo same; samski stan je tako eden pomembnih vzrokov višje stopnje tveganja revščine žensk (glej internetni vir 20). Glede na celotno slovensko populacijo bistveno manj starih živi v lastniških stanovanjih; v lastni hiši ali stanovanju živi 51,9 odstotka starih, 41 odstotkov jih živi v najetem stanovanju ali hiši, 3,8 odstotka v oskrbovanem stanovanju in 3,3 odstotka na kakšen drug način (Socialni razgledi 2006: 100). Tveganje revščine v skupini prebivalcev v starosti 65 let in več je višje med tistimi, ki niso lastniki stanovanj (so bodisi najemniki bodisi uporabniki stanovanj); pod mejo revščine je leta 2004 živel 29,5 odstotka najemnikov, starejših od 65 let, in 19,8 odstotka lastnikov oziroma uporabnikov stanovanj, ki ne plačujejo najemnine, starejših od 65 let (glej internetni vir 20).

9.3.NAJEMNIKI

Podatek, da je leta 2004 pod pragom **tveganja revščine** živel kar 25 odstotkov najemnikov in le 10 odstotkov lastnikov stanovanj, kaže, da stanovanjsko razmerje pomembno vpliva na stopnjo tveganja revščine in postavlja najemnike med bolj ranljive skupine za revščino (glej internetni vir 20). Stanovanjski status najemnika negativno vpliva na številna področja življenja. Po podatkih ankete EU-SILC se najemniki v primerjavi s splošno populacijo in predvsem lastniki, močneje omejujejo na številnih življenjskih področjih - tako si lahko le 40 odstotkov vseh najemnikov na leto privošči enotedenske počitnice, le četrtnina (26 odstotkov) si lahko sama iz lastnih sredstev pokrije izredne stroške v višini 355 EUR, kar 20 odstotkov med njimi si ne more privoščiti ustrezne hrane, 15 odstotkov pa osebnega računalnika ali avtomobila (internetni vir 17)

Najemništvo ima negativen vpliv tudi na **stanovanjske razmere**. Med najemniki je večji delež gospodinjstev, ki živijo v manjših stanovanjih – 71 odstotkov vseh najemnikov (in le 32 odstotkov lastnikov) živi v stanovanju, manjšem od 60 kvadratnih metrov (Socialni razgledi 2006: 37). Najemniška stanovanja so po podatkih Stanovanjske ankete 2005 skoraj 10 kvadratnih metrov na osebo manjša od lastniških. Posledica tega je tudi, da so najemniki na splošno manj zadovoljni s svojim stanovanjem (Mandič 2006). V primerjavi s tistimi, ki živijo v lastnih stanovanjih, jih je precej več nezadovoljnih s previsokimi obratovalnimi stroški, hrupom (31 odstotkov), z neprimernimi stanovanjskimi razmerami in stanovanji, ki so v slabem stanju (kar 35 odstotkov najemnikov). Nadaljnje pet odstotkov najemnikov nima primerno ogrevanega stanovanja, 13 odstotkov jih živi v stanovanju s premalo svetlobe, 14 odstotkov pa poroča o prisotnosti kriminala. Stanje med lastniki je precej boljše, saj jih o slabem stanju stanovanja poroča le 17 odstotkov, dva odstotka jih nima primerno ogrevanega stanovanja, 6 odstotkov ima premalo svetlobe, 19 odstotkov težave s hrupom in 19 odstotkov poroča o prisotnosti kriminala (Internetni vir 21). Zaradi visokih najemnin, tako tržnih kot neprofitnih, najemnina močno obremenjuje dohodek najemnika. Svoj del pa prispeva slaba etika najemodajalcev, med katerimi jih je veliko pridobilo ugodna stanovanja med privatizacijo in denacionalizacijo (Mandič 1999).

Najemniki se vse pogostejše srečujejo tudi z novo grožnjo, na katero je opozoril tudi Hanžek (2005: 100) in ki postaja čedalje pogostejši razlog za brezdomstvo. To je naraščanje števila **prisilnih izselitev** zaradi neplačevanja najemnine. Te so večinoma posledica brezposelnosti in revščine ter slabšega dostopa do subvencij za sicer visoke neprofitne najemnine.

9.4.BREZPOSELNI

Ko se ljudje znajdejo v gmotni stiski in so dalj časa v takšnih razmerah, obstaja nevarnost, da kot po spirali zdrsnejo v še večjo revščino. **Brezposelnost** je eden ključnih dejavnikov, ki povečuje stopnjo tveganja revščine in ranljivosti posameznikov za njo. Stopnja tveganja revščine je bila glede na status aktivnosti najvišja med brezposelnimi, med katerimi je stopnja 25,1 odstotka (25,4 odstotka z dohodki v naravi), za ženske nekoliko bolj od moških. Najmanj ranljive za revščino so bile, ne glede na spol, zaposlene osebe (3,9 odstotkov) (glej internetni vir 20).

Tudi med **prejemniki denarne socialne pomoči** je bilo decembra 2006 kar 73,81 odstotka brezposelnih. Delež se je sicer od leta 2002, ko je znašal 88,06 odstotka, nekoliko znižal (internetni vir 18). Status zaposlenosti je povezan tudi z zdravjem. Po podatkih ankete EU-SILC je bilo med nezaposlenimi 48 odstotkov takšnih, ki so zdravje ocenjevali kot 'zelo dobro' ali 'dobro', in 21 odstotkov, ki so ga ocenjevali kot 'slabo' ali 'zelo slabo', medtem ko med zaposlenimi svoje zdravje kot 'dobro' ali 'zelo dobro' ocenjuje 56 odstotkov in samo 6 odstotka kot 'slabo' in 'zelo slabo' (internetni vir 17).

9.5.TUJCI BREZ STALNEGA PREBIVALIŠČA

Priseljence v Sloveniji lahko v grobem delimo na dve večji skupini: prvo skupino sestavljajo tisti, ki imajo slovensko državljanstvo, drugo pa tisti, ki ga nimajo. Ta skupina se deli še na tri: tiste, ki imajo dovoljenje za stalno prebivanje, na tiste, ki imajo **dovoljenje za začasno prebivanje**, ter tiste, ki **nimajo nobenega dovoljenja za prebivanje** (Kralj 2006: 17). Število tujcev s prijavljenim začasnim prebivališčem v Sloveniji je bilo konec leta 2006 22.458 in se je v primerjavi z začetkom leta 2006 zmanjšalo za 8,8 odstotka (takrat je znašalo 24.623). V Sloveniji se je povečalo število priseljencev s prijavljenim stalnim prebivališčem, in sicer za več kot četrtno (27,7 odstotka). Leta 2006 jih je bilo 31.097. Med njimi so prevladovali moški (21.030) (Internetni vir 38). Od **legalnosti statusa**⁸⁶ priseljencev je pogosto odvisna njihova poselitev in življenjska raven, saj se z statusom pogojuje upravičenost do številnih mehanizmov, tako na socialnem, zdravstvenem kot stanovanjskem področju. Tako je pravica do socialnovarstvenih storitev zagotovljena vsem prebivalcem s stalnim prebivališčem, drugim le najnujnejše storitve⁸⁷. Osebe brez stalnega prebivališča se zato v določenih rizičnih situacijah znajdejo v težavah, še zlasti, če postanejo odvisne od pomoči druge osebe in potrebujejo institucionalno oskrbo, do katere pa v okviru javne službe

⁸⁶ Posebna skupina v Sloveniji, ki zaradi svojega statusa nima dostopa do številnih pravic, je skupina t.i. izbrisanih: 18.305 posameznikov, ki so pred osamosvojitvijo Republike Slovenije stalno prebivali v Sloveniji in so bili februarja 1992 izbrisani iz slovenskega registra stalnih prebivalcev. Kot tujci ali osebe brez državljanstva in brez pravice do stalnega prebivanja v Sloveniji se izbrisani niso mogli zakonito zaposliti (zaradi česar so izgubili pokojnino ali pa jim je bila ta bistveno zmanjšana), izgubili so dostop do celovite zdravstvene oskrbe in v nekaterih primerih tudi dostop do sekundarnega izobraževanja. Kljub dvema odločbama Ustavnega sodišča Republike Slovenije, ki je slovenskim oblastem ukazalo, naj povrnejo status stalnih prebivalcev vsem izbrisanim, oblasti do danes tega niso storile. Prav tako jim niso omogočile drugih oblik povrnitve škode za kršitve človekovih pravic, ki so jih prizadeti posamezniki utrpeli, vključno z odškodnino (glej internetni vir 41).

⁸⁷ Na mednarodni ravni se sicer vedno bolj uveljavlja stališče, da morajo imeti vsi, ki so zakoniti zaposleni v določeni državi, enake pravice ob nastopu socialnega primera, če je v državi predpisano obvezno socialno zavarovanje. Slednje temelji na določbah konvencije Mednarodne organizacije dela št. 102 in je lahko pogojeno z dvostranskim ali večstranskim sporazumom, ki določa recipročnost.

niso upravičene. Slednje se zaradi svojega statusa srečujejo tudi s problemom ureditve zdravstvenega zavarovanja, saj po veljavnih predpisih ne morejo biti vključeni v obvezno zdravstveno zavarovanje, zato jim je krito le nujno zdravstveno varstvo (glej Socialni razgledi 2006: 27-30), razen če ni z mednarodno pogodbo določeno drugače.

Priseljenci se soočajo tudi s problemi na področju stanovanj, saj zaradi ekonomske šibkosti večina ne zmore plačevati visokih najemnin za stanovanje. Posledica tega je zgoščanje v bivalnih prostorih z najnižjo kakovostjo, ki se pogosto nahajajo v tako imenovanih degradiranih urbanih območjih, t.j. tistih območjih, kjer je potencial za dobičkonosno izrabo prostora zmanjšanj ali omejen zaradi neustrezne infrastrukture, prisotnosti 'umazanih industrij', skladišč in podobno. /.../. Na slabše stanovanjske razmere vpliva tudi zakonodaja v Sloveniji, ki tujcem oziroma priseljencem brez državljanstva onemogoča, da bi se prijavili na razpise za dodelitev neprofitnih stanovanj.

Med priseljenimi prebivalci prevladujejo ekonomski migranti, ki so se večinoma priselili, da bi delali in se zaposlili, sledili so jim tisti, ki so se priselili zaradi sezonskega dela, ter tisti, ki so se priselili, da bi se pridružili družini. Med preseljenimi so pretežno osebe z nizko **stopnjo izobrazbe**, na splošno pa velja, da stopnja izobrazbe in zahtevnost poklica pozitivno korelirata z razvitostjo države, iz katere se oseba priseljuje. Sodeč po popisu 2002 imajo prebivalci iz držav nekdanje Jugoslavije, katerih število je tudi največje med priseljenimi, v povprečju srednješolsko izobrazbo (Srbi, Črnogorci, Hrvati in Makedonci) oziroma so brez izobrazbe ali imajo nepopolno osnovno šolo (Albanci, Bošnjaki, Muslimani in tisti, ki so se opredelili za Bosance) (glej Kralj 2006: 21). To potrjuje tudi analiza priseljencev v letu 2005, med katerimi ima večina delovno aktivnih priseljencev osnovno izobrazbo (60,9 odstotka), medtem ko je bilo srednje izobraženih 30,6 odstotka, višje ali več pa 6,3 odstotka priseljencev. Delovno aktivni, predvsem tisti iz nekdanje Jugoslavije in novo pridruženih članic EU, se zato zaposlujejo predvsem v poklicih, ki zahtevajo nižjo raven znanja, v poklicih za preprosta dela in v poklicih za neindustrijski način dela (91,4 odstotka vseh priseljenih delovno aktivnih državljanov BiH oz. 88,6 odstotka državljanov Srbije in Črne gore), medtem ko se iz EU-15 priseljeni državljani praviloma zaposlujejo v poklicih, ki praviloma zahtevajo več znanja.

Med pripadniki teh narodov je treba omeniti tudi velik delež **brezposelnih**, ki izvira tako iz nizke izobrazbe kot iz različnih diskriminatornih praks, ki so jim izpostavljeni. Praviloma pa

prebivalci Slovenije, rojeni v kateri izmed nekdanjih jugoslovanskih republik, čakajo na zaposlitev dlje kot prebivalci rojeni v Sloveniji ter se tako srečujejo z višjo stopnjo dolgotrajne brezposelnosti (glej internetni vir 39).

9.6.ROMI

Natančnega podatka, koliko Romov živi v Sloveniji, nimamo, ocenjuje pa se, da je njihovo število nekje med 7.000 in 10.000, čeprav se jih je leta 2002 v popisu kot romske narodnosti opredelilo le 3264 (internetni vir 40). Tudi podatkov o stopnji revščine med Romi nimamo, vendar jih lahko glede na dostopne opisne in statistične podatke uvrstimo med skupine z največjim tveganjem revščine. Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve zaradi zakonskih določb o varovanju osebnih podatkov ne spremlja etične sestave prejemnikov transferjev, vendar po ocenah večina (90 odstotkov) Romov živi od denarnih socialnih pomoči, otroških dodatkov in družinskih prejemkov.

K temu največ prispevata prav nizka izobrazba in velika brezposelnost Romov. Zaradi pomanjkanja osnovnih kvalifikacij, funkcionalne nepismenosti in predsodkov delodajalcev je zaposlitev Romov precej manjša od tiste pri večinskem prebivalstvu Slovenije; redna zaposlitev je redka, prevladujejo pa neredne oblike dela (točnih podatkov ni, na voljo so zgolj ocene). Zaposlenih Romov je okoli dva odstotka, ostali so nezaposleni, del slednjih se ukvarja s sivo ekonomijo (zbiranje odpadnih surovin, nabiranje gozdnih sadežev ipd.). Destimulativno delujejo tudi socialne pomoči (glej internetni vir 40). Število registriranih romskih iskalcev zaposlitve se sicer povečuje, a njihovo dejansko število ne presega 2.300 (ocena iz februarja 2003). Podatki o etični pripadnosti brezposelnih se zaradi omenjenih zakonskih določb ne hranijo v evidencah Zavoda RS za zaposlovanje (ZRSZ), prevladuje pa ocena, da je 98,2 odstotka registriranih brezposelnih Romov na območju območne služne ZRSZ Novo mesto zaključilo osnovne šole, na območju območne službe ZRSZ Murska Sobota pa je takih 90 odstotkov (glej Kobal in drugi 2005: 17).

Predšolski otroci Romov so vključeni v 40 vrtcev po Sloveniji: največ na Dolenjskem, v Posavju, v Beli krajini, na Štajerskem in v Prekmurju. V slovenske vrtce so vključeni na tri načine. Največ jih je integriranih v običajne skupine, manj v romske oddelke, kjer so vključeni samo romski otroci, in romske vrtce. Kljub temu jih večina v Sloveniji še vedno

nima dostopa do predšolske vzgoje, ki je ključno obdobje za premagovanje jezikovnih in drugih ovir, s katerimi se srečujejo romski otroci. Stopnja vključenosti v osnovno izobraževanje je kljub izboljšavam nižja kot pri ostali populaciji. V Prekmurju 70 odstotkov romskih otrok redno hodi v šolo, medtem ko je na Dolenjskem takšnih samo 39 odstotkov⁸⁸. Tudi romski otroci, ki pogosto hodijo v šolo, pogosto ne končajo devetih let osnovnega izobraževanja. Poleg tega so učitelji, ki delajo z romskimi otroki, le redko usposobljeni in deležni specifičnega usposabljanja, na primer o romski kulturi in jeziku, kar bi pripomoglo k vključevanju romskih otrok in odpravljanju negativnih stereotipov in nizkih pričakovanj. Glede na celotno populacijo so romski otroci nesorazmerno zastopani v šolah za otroke s posebnimi potrebami. V šolskem letu 2004/2005 je 8 odstotkov romskih šoloobveznih otrok obiskovalo posebne šole, medtem ko je bil med neromskimi otroki ta delež le enoodstoten. Dolga pot do šole, prenaseljene in neogrevane hiše, slabe higienske razmere v romskih naseljih, pomanjkanje primernih oblačil in nezadostna finančna sredstva za pokrivanje stroškov izobraževanja še vedno onemogočajo, da bi lahko izkoristili vse prednosti izobraževanja. (glej internetni vir 42).

Še vedno večina Romov živi v naseljih, ki so izolirana od ostalega prebivalstva ali na robu naseljenih območij, v razmerah pod minimalnimi bivalnimi standardi. Na podlagi pridobljenih podatkov od občin je ugotovljeno, da je v Sloveniji v 25 občinah 90 romskih naselij. V njih 39 odstotkov Romov živi v zidanih stanovanjskih hišah, od katerih jih je polovica zgrajenih brez potrebnih dovoljenj, samo 12 odstotkov jih živi v stanovanjih. Preostali živijo v zasilnih bivališčih – v barakah, kontejnerjih, prikolicah in podobno. Le manjši del Romov živi skupaj z večinskimi prebivalstvom (večinoma v Prekmurju), kjer so dosegli zadovoljivo stopnjo socializacije ter se vključili v okolje in družbo (glej internetni vir 40).

⁸⁸ V osnovne šole je bilo v šolskem letu 2005/06 vključenih 1.614 romskih učencev, v šolskem letu 2004/05 1.547 romskih učencev in v letu 2003/04 1.469.

10.SKLEP

10.1. POTRJEVANJE/ZAVRAČANJE POSTAVLJENIH HIPOTEZ

10.1.1. Hipoteza 1:

Izbrani kazalniki uresničevanja vsake posamezne pravice sicer kažejo, da se v Sloveniji splošna raven pravic zvišuje, zato svoje teze ne morem potrditi. Vendar bi rada opozorila, da so podane večinoma uradne statistike, ki jih zbirajo in izdajajo posamezna ministrstva oziroma za to pristojna telesa v službi vlade Republike Slovenije. Zato je pomembno, da upoštevamo, kot je dejal Culpit (v Socialni razgledi 2006: 8), »... *ne le tisto, kar je izgovorjeno, ampak tudi tisto, 'kar je zamolčano in kar obkroža tišino'*.« Uradne statistike so pomembne za vladni samonadzor in ocenjevanje, vendar je lahko slika, ki jo prikazujejo, pogosto zamegljena, predvsem kadar v središče postavimo najranljivejše predstavnike skupnosti, ki jim v svoji nalogi posvečam posebno pozornost. V nadaljevanju podajam pregled posameznih področij uresničevanja človekovih pravic.

- Pravica do zdravja.

Na področju zdravja lahko opazimo doseganje napredka pri vseh izbranih kazalnikih. Na določenih področjih, med drugim pričakovani življenjski dobi in stopnji umrljivosti mater, se sicer uvrščamo pod evropsko povprečje, vendar nobeden od izbranih kazalcev ne kaže na zniževanje ravni uresničevanja pravic. Tudi dostop do zdravstva, merjen v deležu vključenih prebivalcev na primarni ravni, je razmeroma visok in se povečuje, nižja je sicer vključenost v prostovoljno zdravstveno zavarovanje. Tudi tu se odstotek vključenih povečuje, skupaj z višanjem zasebnih izdatkov za zdravstvo (delež zasebnih izdatkov se je povečal iz 20,8 odstotka v letu 1997 na 24,6 odstotka v letu 2004). Zaradi enotne premije prostovoljnega zavarovanja manj premožni za zdravstvo plačujejo bistveno večji delež svojega dohodka od bogatih, kar uvršča naše zdravstvo med najmanj pravično financirane zdravstvene sisteme razvitih držav. Na drugi strani staranje prebivalstva prinaša in bo prineslo nove javne izdatke, kar lahko vodi ob nespremenjenih oziroma manjših deležih javnih izdatkov za zdravstvo v BDP (celotni izdatki za zdravstvo so se z 8,7 odstotka v letu 2003 znižali na 8,5 odstotka v letu 2004) v zmanjševanje pravic iz obveznega zdravstvenega zavarovanja. Zaradi tega lahko pričakujemo povečanje neenakosti v sistemu zdravstvenega varstva, zmanjšanje dostopnosti in posledično slabše zdravje ljudi.

- Pravica do ustrezne nastanitve

Stanovanjsko področje še vedno ostaja področje, na katerem zaostajamo, vendar se raven postopoma zvišuje. Največji problemi slovenskih gospodinjstev na tem področju ostajajo pomanjkanje prostora, slabo stanje stanovanj in previsoki stroški stanovanja, ki se v zadnjih letih povečujejo. Sredstva, ki so jih leta 2004 gospodinjstva namenila za pokritje stanovanjskih stroškov, so znašala 19,6 odstotka dohodkov gospodinjstev. Kar 67 odstotkov gospodinjstev v neprofitnem najemnem sektorju pa za stanovanjske stroške namenja 30 odstotkov razpoložljivih dohodkov gospodinjstva. Povprečna stanovanjska površina na osebo je 32,98 kvadratnega metra, povprečno pa imajo prebivalci 1,19 sobe na osebo, kar nas uvršča v zadnjo četrtino evropskih držav. 39 odstotkov gospodinjstev ima manj kot sobo na osebo, kar je po evropskih merilih znak za prenaseljenost. Novejše raziskave v primerjavi s podatki, pridobljenimi s stanovanjskim popisom leta 2002, sicer nakazujejo rahlo izboljšanje stanovanjskih razmer.

Dostop do cenovnih dostopnih stanovanj primerne kakovosti v Sloveniji ostaja problem. Neprofitnih stanovanj, s katerimi naj bi se socialno šibkejšim posameznikom omogočil dostop do stanovanj, je premalo. Kljub temu, da se je po podatkih, zbranih v Poročilu o razvoju 2007, njihovo število, predvsem v obdobju 2005–2006 povečalo, je ponudba daleč pod povpraševanjem. Problem, ki se kaže na tem področju in ki ga čutijo predvsem najranljivejše skupine, je dejstvo, da je država stanovanjsko oskrbo skoraj popolnoma prepustila občinam. Te pa velikokrat raje neprofitna stanovanja, ki jih imajo na voljo, dodeljujejo najemnikom iz liste B (najemnikom z višjim dohodkom), saj imajo tako same manj stroškov s subvencioniranjem najemnin. Tisti, ki sami ne zmorejo kriti sicer problematično visokih neprofitnih najemnin, lahko zaprosijo za subvencijo, vendar so te težko dostopne.

Področje, ki zahteva večjo pozornost, je večanje števila brezdomcev. Problem brezdomstva je zapleten in večplasten, zato zahteva tako preventivne kot kurativne ukrepe. Po zadnjih ocenah je bilo v Sloveniji t. i. vidnih brezdomcev več kot 1300, poleg njih imamo tudi t. i. prikrita brezdomstva, katerih število ni znano.

- Pravica do dela

Brezposelnost v Sloveniji se znižuje. Leta 2006 je anketna brezposelnost znašala šest odstotkov in je bila za 0,5 odstotka nižja od leta 2005. Nižja je bila tudi od povprečja EU-27. Stopnja registrirane brezposelnosti se je prav tako znižala in je znašala 8,7 odstotka. Vzroke

za nizko stopnjo je treba delno pripisati ostrim kriterijem, ki jih mora oseba izpolnjevati, da je 'razglašena' za brezposelno, pa tudi zakonskim spremembam in uvedenim spodbudami za višanje aktivnosti prebivalcev. Ti imajo pozitiven vpliv na znižanje brezposelnosti, četudi na račun dekvalifikacije in neprostoVOLjne zaposlenosti posameznikov (kar postavlja pod vprašanje tudi ustavno zagotovljeno pravico do svobode dela in prepoved prisilnega dela). Prav tako moramo upoštevati posamezne ukrepe, ki vplivajo na kozmetično brisanje posameznikov iz registra upravičenih.

Problem v Sloveniji ostaja dolgotrajna brezposelnost, ki je leta 2005 znašala 3,1 odstotka in se na splošni ravni znižuje, se pa povečuje delež dolgotrajno brezposelnih med vsemi brezposelnimi .

Minimalna plača v Sloveniji naj bi vsem, ki so se zmožni sami preživljati, to tudi omogočila. V Sloveniji je leta 2006 znašala 521,83 EUR (45,55 odstotka povprečne bruto plače, leta 2005 je znašala 43,2 odstotka). Število prejemnikov minimalne plače se od leta 2003, ko je znašalo tri odstotke, znižuje. Leta 2006 jo je prejelo 2,4 odstotka zaposlenih. Med prejemniki DSP je bilo decembra 2006 tudi 5,78 odstotka takšnih, ki prejemajo plačo (t. i. delovni revni).

- Pravica do izobraževanja

Kazalniki uresničevanja pravice do izobraževanja kažejo precej pozitivno sliko. Kazalnik stopnje nepismenosti v Sloveniji ni več statistično značilen, zato o njej ne zbiramo več podatkov. Stopnja ne vključenosti v izobraževanja v Sloveniji je 5,2 odstotka, kar je bistveno manj od povprečja EU-25 (15,1 odstotka) in najmanj v primerjavi z ostalimi državami EU-25. Vendar se je omenjeni delež v primerjavi z letom 2005 povečal (4,3 odstotka). Leta 2004 je srednjo šolo za mladino končalo 95,5 odstotka generacije, kar kaže nizek osip iz srednješolskega izobraževanja. Raven izobrazbe prebivalcev se dviguje.

Javni izdatki za izobraževanje so v letu 2004 znašali 5,96 odstotka BDP, kar je za 0,06 odstotka manj kot leto prej. Osnovnošolsko izobraževanje je v Sloveniji po ustavi in zakonu obvezno in brezplačno, vendar je delež zasebnih izdatkov, kljub manjšemu znižanju v obdobju 1995–2003, za šolanje visok in je znašal 0,9 odstotka BDP (povprečje EU-25 leta 2002 znaša 0,6 odstotka). Kljub štipendijam in subvencijam, ki jih država zagotavlja za šolanje otrok iz socialno šibkejših družin, lahko visoki stroški izobraževanja negativno vplivajo na uresničevanje te temeljne pravice za revnejše prebivalce.

10.1.2. Hipotezi 2 in 3:

Po pregledu razpoložljivih podatkov in glede na izbrane kazalce sem kot skupine, ki se z revščino soočajo nesorazmerno, opredelila ženske, starejše, najemnike, tujce brez stalnega prebivališča, Rome in brezposelne. Seznam ni popoln, vendar zadostuje za potrjevanje mojih tez, da diskriminacija (tako posredna kot neposredna) vpliva na uresničevanje človekovih pravic in revščino. Prav tako lahko na osnovi zbranih kazalnikov potrdim, da v Sloveniji pomanjkanje nadzora nad ekonomskimi sredstvi vpliva na pojav revščine in uresničevanja človekovih pravic. Pomanjkanje nadzora nad ekonomskimi sredstvi v prvi vrsti izhaja iz brezposelnosti oziroma delovne neaktivnosti revne osebe.

Zadnjo hipotezo potrjuje tudi podatek, da je bilo decembra 2006 med prejemniki denarne socialne pomoči kar 73,81 odstotka brezposelnih, prav tako je bila stopnja tveganja revščine leta 2004 najvišja med brezposelnimi, in sicer 25,1 odstotka. Glede na najpogostejši status aktivnosti so bile v najboljšem položaju zaposlene osebe (4 odstotki).

Ugotovitve v posameznih skupinah, ki potrjujejo teze, so sledeče (za posamezne skupine):

- ženske

Stopnja relativne revščine za ženske je tri odstotke višja od stopnje relativne revščine za moške, tudi delež žensk-prejemnic DSP (56,16 odstotka) je višji od deleža moških. Ženske se soočajo tudi z višjo stopnjo brezposelnosti. Stopnja anketne brezposelnosti žensk je višja od povprečja in se je kljub zniževanju brezposelnosti na splošni ravni poviševala. V letu je 2006 je znašala 7,3 odstotka (v letu 2005 je bila 7,1 odstotka - anketna ter 11,7 odstotka - registrirana). Med registriranimi brezposelnimi osebami je bilo konec leta 2006 v Sloveniji dobra polovica žensk (54,4 odstotka). Višja je tudi stopnja dolgotrajne brezposelnosti žensk, ki je leta 2005 znašala 3,3 odstotka (za moške 2,9 odstotka). Stopnja zaposlenosti žensk je nižja, prav tako ženske za svojo delo dobivajo nižje plače. Povprečna plača, ki jo prejemajo ženske, je za 7 odstotkov nižja od povprečne plače moških. Skrbstveno delo, ki ga ženske opravljajo pogosteje kot moški, pa ni plačano.

- starejši

Starejši so med najbolj ranljivimi skupinami za revščino. Med osebami, starimi 65 let in več, je stopnja tveganja revščine kar 20,4 odstotka. Med upokojenimi starejšimi nad 65 let je ta stopnja 20,2 odstotka. Zaposlenost posredno zagotavlja socialno varnost tudi v post-aktivnem obdobju in sicer skozi pravico do pokojnin. Brez pokojnine bi v tej starostni skupini bila stopnja tveganja revščine kar 83,3 odstotka. 4,33 odstotka prejemnikov prejema pokojnino, ki ne presega absolutnega praga revščine.

Prav tako je v Sloveniji problematično nizka stopnja delovne aktivnosti starejših prebivalcev. V drugem četrtletju 2006 je delovna aktivnost starih med 50 in 69 let, ki se pojavljajo na trgu dela, znašala 42,2 odstotka, in sicer skoraj 50 odstotkov za moške, za ženske je bila bistveno nižja, saj je dosegla nekaj manj kot 35 odstotkov. Stopnja anketne brezposelnosti oseb te starosti je relativno nizka, vendar predvsem zaradi tega, ker starejši ne izpolnjujejo kriterijev (večina med njimi ni več aktivna pri iskanju zaposlitve).

- Romi

Neposrednih podatkov o relativni in absolutni revščini med Romi ni. Zaradi zakonskih določb o varovanju osebnih podatkov se podatki o etnični sestavi brezposelnih in prejemnikov DSP ne spremlja. Ostali opisni in statistični podatki nakazujejo, da Romi spadajo med skupine z največjim tveganjem revščine. Po ocenah jih večina (90 odstotkov) živi od socialne pomoči, torej jih vsaj toliko živi tudi v relativni revščini. Brezposelnost med Romi je velika. Po ocenah jih je zaposlenih zgolj okoli dva odstotka. Nezaposlenih je torej okoli 98 odstotkov, med katerimi se nekateri ukvarjajo s sivo ekonomijo (zbiranje odpadnih surovin, nabiranje gozdnih sadežev ...).

- tujci brez stalnega prebivališča

Neposrednih podatkov o revščini tujcev pri nas nimamo, na njihov položaj pa močno vpliva njihov pravni status, od katerega je odvisna predvsem dostopnost oziroma upravičenost do podpornih mehanizmov tako na socialnem, zdravstvenem kot stanovanjskem področju. Tujci brez stalnega prebivališča v Sloveniji niso upravičeni do socialnovarstvenih storitev, prav tako ne morejo biti vključeni v obvezno zdravstveno zavarovanje. Krito jim je le nujno zdravstveno varstvo. Priseljenci se soočajo tudi s problemi pri pridobitvi stanovanj, saj zaradi svoje ekonomske šibkosti večina ne zmore plačevati visokih najemnin za stanovanje. Zakonodaja pa jim ne omogoča, da bi se prijavili na razpise za dodelitev neprofitnih

stanovanj. Posebej je treba omeniti t. i. izbrisane, skupino državljanov nekdanjih jugoslovanskih republik, ki so zakonito prebivali v Sloveniji, in so bili leta 1992 nezakonito izbrisani iz registra stalnih prebivalcev.

Tujci, predvsem tisti iz nekdanje Jugoslavije, se soočajo z višjo stopnjo dolgotrajne brezposelnosti, zaradi nizke stopnje izobrazbe in diskriminacijskih praks pa opravljajo preprostejša dela, za katera prejemajo tudi nižjo plačilo.

- najemniki

Podatek, da je leta 2004 pod pragom tveganja za revščino živelo kar 25 odstotkov najemnikov in le 10 odstotkov lastnikov stanovanja, kažejo, da stanovanjsko razmerje pomembno vpliva na stopnjo tveganja revščine in postavlja najemnike med eno izmed ranljivih skupin. Podatkov o stopnji brezposelnosti oziroma delovne aktivnosti med najemniki nimam, vendar sklepam, da ključno breme najemnika predstavlja visoka najemnina in visoki stanovanjski stroški, saj v neprofitnem najemnem sektorju kar 67 odstotkov gospodinjstev namenja več kot 30 odstotkov svojih razpoložljivih dohodkov za pokritje stanovanjskih stroškov.

10.2. STANJE REVŠČINE IN URESNIČEVANJA ČLOVEKOVIH PRAVIC

Nadzor nad ekonomskimi sredstvi, med njimi tudi dohodkom, ki zaseda osrednje mesto v prevladujočih opredelitvah revščine, vpliva na uresničevanje človekovih pravic. Zato v nadaljevanju najprej podajam ugotovitve analize dohodkovne revščine v Sloveniji. Nato podajam splošne ugotovitve in trende, ki lahko v prihodnosti, kljub pozitivnim rezultatom, ki jih Slovenija dosega na gospodarskem področju in relativno visokim kazalnikom na številnih področjih, povezanih s človekovimi pravicami, vplivajo na raven uresničevanja temeljnih pravic predvsem najbolj ranljivih skupin družbe. Nekaj izmed njih sem izpostavila že v tezah.

10.2.1. Dohodkovna revščina

V Sloveniji prevladuje koncept revščine kot dohodkovnega pomanjkanja. Uradni prag revščine je definiran kot 60 odstotkov mediane ekvivalentnega razpoložljivega dohodka vseh gospodinjstev. Po zadnjih dostopnih podatkih za leto 2004 je znašal 440 EUR. Pod to mejo je v Sloveniji živelo 12,1 odstotka ljudi. Stopnja tveganja revščine je v primerjavi z ostalimi državami EU nizka (povprečje v EU je 16 odstotkov), nižjo stopnjo imajo samo Češka, Švedska in Danska.

Zaradi spremenjene metodologije statistike revščine iz prejšnjih let in leta 2004 niso neposredno primerljive. SURS je za leto 2004 izračunal kazalnike iz obeh virov, tako APG ankete, na osnovi katerih je bila revščina v Sloveniji določena do sedaj, kot EU-SILC ankete. Primerjava teh podatkov kaže, da se je zaustavil trend zmanjševanja revščine, ki smo mu bili priča v obdobju 1998–2003 (v tem obdobju se je stopnja revščine znižala za dva odstotka). Revščina se je, sicer malenkostno, celo povečala (0,1 odstotka brez upoštevanja dohodkov v naravi in 0,4 odstotka z njimi).

Na drugi strani vsi izbrani kazalniki subjektivnih in absolutnih meritev revščine kažejo izboljšanje stanja in zmanjševanje revščine. Kljub temu v Sloveniji po lastnih ocenah 's težavo' shaja v povprečju 31,9 odstotka posameznikov (anketa APG) oziroma kar 77 odstotkov shaja z dohodkom 's težavami in z nekaj težavami'. Med tistimi, ki shajajo s težavo, je pričakovano največ tistih iz najnižjega dohodkovnega razreda, tj. pod pragom revščine (določene po anketi APG, kjer je 11,7 odstotka prebivalcev). Ti podatki kažejo, da se tudi nižji srednji sloj srečuje s pomanjkanjem in revščino, čeprav presegajo uradni prag revščine.

Ker v Sloveniji absolutne meje revščine uradno nismo določili, jo določam z mejo minimalnega zagotovljenega dohodka, ki še omogoča preživetje, število revnih pa kot število upravičenih do denarne socialne pomoči. V Sloveniji naj bi po teh kazalniki v absolutni revščini, katere meja je določena z 205,57 EUR, živelo manj kot 3,9 odstotka prebivalcev. Zaradi zaostrenih kriterijev za status upravičenosti do pomoči in vedno večjega števila krivdnih upravičencev ti podatki ne kažejo realne slike absolutne revščine v Sloveniji.

Bolj kot število revnih nam odstotek ljudi, upravičenih do pomoči, kaže skrb in odgovornost države za svoje prebivalce ter njeno prizadevanje, da bi vsem zagotovila dostojen življenjski standard (opredeljen kot pravica v 25. členu MESKP). Manj kot štirje odstotki oziroma 4,5

odstotka (podatki so za leto 1994) prebivalcev, ki so upravičeni do denarne socialne pomoči, je zelo malo, glede na to, da pod pragom revščine živi okoli 12 odstotkov prebivalcev. Nizko število posameznikov, ki padejo pod prag absolutne revščine, lahko razložimo kot posledico omenjenega zaostrovanja kriterijev za upravičenost do pomoči, pa tudi nizko določene meje minimalnega zagotovljenega dohodka. Ta je leta 2006 znašala 205,57 EUR, kar je manj kot polovica vsote, ki določa relativni prag revščine (čeprav zaradi različnih metodologij in časovne razlike neposredna primerjava ni možna). Relativna vrzel tveganja revščine nam je na drugi strani pokazala, da je povprečen dohodek revnih 352,88 EUR in da revnim, da bi presegali prag revščine, v povprečju primanjkuje 19,8 odstotka. Na drugi strani imajo socialni transferji vpliv na zmanjševanje revščine, saj bi brez njih četrtina prebivalcev (25 odstotkov) živela v revščini, oziroma 30 do 45 odstotkov, če ne upoštevamo še starostne in družinske pokojnine. Obseg izdatkov za socialno zaščito, katerih višina v dobršni meri kaže prizadevanja države za blaginjo njenih prebivalcev, se v Sloveniji znižuje, kar ima lahko v prihodnosti še večji vpliv na uresničevanje pravic predvsem revnih sektorjev prebivalstva.

10.2.2. Uresničevanje človekovih pravic, trendi in stanja

Slovenija je v obdobju, ki ga zaznamujejo številne reforme na ekonomskem in socialnem področju, katerih glavni cilj je doseganje prednostnega cilja Strategije razvoja Slovenije⁸⁹ – doseganje konkurenčnega gospodarstva in hitrejše gospodarske rasti. Zato je kljub temu, da izbrani kazalniki kažejo višanje ravni uresničevanja človekovih pravic, smiselno izpostaviti nekatere ukrepe in trende, ki bi v prihodnosti lahko negativno vplivali na raven človekovih pravic v Sloveniji, predvsem za tiste najranljivejše sektorje družbe.

Prvo področje, ki ima potencial nižanje življenjske ravni in večanje revščine v Sloveniji, je zniževanje izdatkov za socialno varstvo in posamezna področja človekovih pravic. Do zniževanja prihaja vzporedno z višanjem gospodarske rasti in doseganjem izredno ugodnih

⁸⁹ Slovenija kot članica EU promovira in sledi Lizbonski strategiji, ki za ustanove Evropske unije in države članice predstavlja usmeritev pri izvajanju gospodarskih in socialnih reform. Pri tem Trdicio (glej Internetni vir 44) strategijo, predvsem njeno reformirano obliko, razume kot evropsko verzijo neoliberalizma, ki teži k postavitvi različnih držav pod enak, bolj sprejemljiv, model. Kljub njeni metodi odprte koordinacije Lizbonska strategija nima samo funkcionalnih prednosti in vpliva na harmonizacijo EU, ampak predstavlja pomembno sredstvo za premagovanje nasprotovanj 'nujno potrebnih reform' na nacionalni ravni. Izvajanje reform za njeno uresničevanje je v Sloveniji vpeto v celovit strateški razvojni okvir Slovenije, predstavljeni v Strategija razvoja Slovenije iz leta 2005. V njej so postavljene tudi prednostne naloge za njihovo uresničevanje (glej Internetni vir 23).

gospodarskih kazalnikov.⁹⁰ Sicer ne moremo govoriti o drastičnih razsežnosti zniževanja izdatkov, vendar negativen trend v tej smeri nakazuje umikanje države iz teh področji in prepuščanje posameznika tržnim silam ter večanju njegove odgovornosti za lastni socialni položaj. Delež izdatkov za socialno zaščito, ki je leta 2002 znašal 25,3 odstotka, se je v letu 2004, za katero obstajajo zadnji razpoložljivi podatki, znižal na 24,3 odstotka. Zniževanje lahko v veliki meri pripišemo krčenju izdatkov za socialne transferje ter zniževanju brezposelnosti. Slovenija se po izdatkih za socialno zaščito sicer za tri odstotke uvršča pod povprečje EU–25. Pod povprečje EU–15 pa se uvršča tudi po primerjavi sredstev za socialno zaščito v standardih kupne moči (Kazalniki razvoja Slovenije 2007: 89). Tudi delež celotnih izdatkov za zdravstvo se je znižal za 0,2 odstotka⁹¹ (obenem se je za 3,8 odstotka zvišal delež zasebnih izdatkov), izdatki za izobraževanje pa so bili nižji za 0,06 odstotka. Delež izdatkov za izobraževanje sicer ostaja višji od povprečja EU-25.

Znižujejo se tudi izdatki, namenjeni pomoči za brezposelne. Leta 2004 so znašali le 0,7 odstotka BDP, kar nas uvršča pod povprečje EU-25, kjer je ta delež 1,7 odstotka. Pri tem Stanovnik (2006) opozarja, da je to najbolj šibek socialno varstveni mehanizem, predvsem ker zapostavlja pasivne oblike pomoči in poudarja aktivne. Na tej točki se lahko navežem na Bielinga (v internetni vir 45), ki sicer govori o Lizbonski strategiji in evropskih smernicah, ki pa se potrjujejo tudi v Sloveniji, kar zaradi naše vpetosti v evropski okvir ni presenetljivo. Bieling govori o neoliberalnem komunitarizmu, katerega namen je zagotoviti, da državljani za doseganje globalne konkurenčnosti postanejo manj odvisni od zaščite države blaginje in bolj 'zaposljivi' z namenom, da se prilagodijo 'bolj gibčnim trgom dela' in 'gibčnim pogojem dela'. Rayner (v internetni vir 45) nadalje govori tudi o posebnem pogledu na brezposelnost, ki ga vnaša neoliberalni komunitarizem in sicer brezposelnost vidi kot »moralni problem nezaposlenega posameznika«.

Neoliberalna ideologija, skozi cilje EU postati najbolj konkurenčno ter na znanju temelječe gospodarstvu na svetu, dobiva vse več podpornikov v vrstah vlade RS. Ta zatrjuje, da je doseganje blaginje popolnoma skladno z doseganjem višje gospodarske rasti in več delovnih mest. Takšna usmerjenost gre z roko v roki s povečevanjem neenakosti med prebivalci, kar

⁹⁰ Gospodarska rast v zadnjem obdobju raste in je bila leta 2006 najvišja do sedaj - 5,2 odstotka. Leta 2005 je bil BDP po kupni moči na prebivalca v primerjavi z letom 2002 višji za 9 odstotkov (Poročilo o razvoju 2007: 17).

⁹¹ Socialnovarstveni izdatki se bodo v prihodnje sicer povečevali na račun staranja prebivalstva in težav, ki jih prinaša dolgoživa družba.

lahko negativno vpliva na uresničevanje človekovih pravic in revščino za vse prebivalce kot tudi socialno kohezijo in stopnjo demokratičnosti posamezne družbe.

Po stopnji dohodkovne neenakosti se Slovenija glede na kazalce dohodkovne neenakosti, med njimi razmerje kvintilnih razredov in Ginijevim količnikom, uvršča v sam vrh držav EU z najnižjo dohodkovno neenakostjo. Leta 2004 je bilo razmerje kvintilnih razredov 3,3992, kar pomeni, da je imelo 20 odstotkov najbogatejših oseb v Sloveniji 3,4-krat več dohodka kot 20 odstotkov najrevnejših oseb, kar je enako kot na Švedskem in obenem najugodnejše razmerje v celotni EU. Leta 2004 je Ginijev količnik⁹³ znašal 23 odstotkov, nižjo vrednost sta imeli le Švedska in Danska. Podobno sliko daje tudi analiza razlik med zaposlenimi glede na višino bruto plače. Bruto plača pri 10 odstotkih zaposlenih z najvišjimi plačami je bila leta 2000 za 3,46-krat višja od bruto plače pri 10 odstotkih zaposlenih z najnižjimi plačami, enako razmerje je bilo tudi leta 2005 (glej Poročilo o razvoju 2007: 49, 97, Internetni vir 20).

Tako lahko sklepamo, da neenakost med prebivalci in socialna razslojenost v Sloveniji izhajata predvsem iz premoženjskih razlik, o katerih nimamo analiz. Sklepamo lahko, da so se v obdobju tranzicije, predvsem s procesom privatizacije in z večjo ekonomsko vlogo zasebnega kapitala, razlike precej povečale (Poročilo o razvoju 2007: 53).

Kot omenjeno, lahko povečevanje neenakosti pričakujemo tudi v prihodnosti, saj je Vlada RS v okviru strateškega razvoja Slovenije in v težnji po doseganju njenega primarnega cilja sprejela številne ukrepe, ki lahko potencialno prispevajo k povečevanju premoženjskih in dohodkovnih razlik v Sloveniji. Med njimi lahko omenim ukrepe davčne reforme.⁹⁴

Omeniti je treba tudi poudarjanje javnega in zasebnega partnerstva v storitvah družbenega interesa, med drugim na socialno varstvenem področju in področju zdravstva. Kljub temu, da do liberalizacije in privatizacije prihaja na številnih področjih, tako socialnih kot ekonomskih, bom izpostavila predvsem področje zdravstva, kjer lahko ta trend še posebej negativno vpliva

⁹² Po prejšnji metodologiji je kvintilni količnik znašal 3,2, kar je približno enako kot v letu 2003 (3,1).

⁹³ Vrednost Ginijevega količnika lahko znaša od 0 do 100 odstotkov, pri čemer 0 pomeni, da vsi prebivalci prejmejo enak dohodek, 100 pa, da ves dohodek dobi en sam prebivalec.

⁹⁴ Leta 2005 je uvedla cedularno obdavčitev oziroma obdavčitev dividend, obresti in kapitalskih dobičkov z davkom v višini 20 odstotkov, ki ima za posledico zniževanje teh obdavčitev. Jeseni 2006 je sprejela tudi predlog sprememb pri davku od dohodka pravnih oseb, s katerim se je stopnja davka postopno znižala s 25 na 20 odstotkov, predlagala pa je tudi precejšnje znižanje progresivnosti dohodnine (Internetni vir 23).

na uresničevanje pravice do zdravja, predvsem zaradi pospešenega podeljevanja koncesij⁹⁵ ter liberalizacije zdravstvenega varstva.

Kot pravi Štern (2007), se z nastopom koncesijskih razmerij vzpostavijo razmere, ko se v javni zdravstveni službi lahko ustvarjajo dobički, to je presežki iz dejavnosti, ki jih ni treba vračati v dejavnost. Za zdravstveni sistem pa so neugodna vsa stanja, ki kažejo značilnosti t. i. trga prodajalcev, kjer lahko zaradi velikega presežka povpraševanja nad ponudbo tržne pogoje v celoti določajo ponudniki /.../. Zelo pomembne spremembe se v javnem zdravstvu dogajajo tudi na področju zdravstvenih zavarovanj, kjer se včasih kar agresivno krepijo tendence za večjo liberalizacijo trga. Praksa kaže, da so liberalni trgi zdravstvenih zavarovanj bolj ali manj nedovzetni za individualno in kolektivno etiko in solidarnost. Šteje le kapitalski dobiček. Tudi raziskave potrjujejo, da se s takimi rešitvami večja nevarnost za povečanje razlik v zdravju.

10.3. SOCIO-KULTURNE RAZMERE

Kakšna je praksa institucij in obseg človekovih pravic v posameznih državah, je odvisno tudi od stališč in vrednot prebivalcev, ki naj bi v demokratični družbi pomembno vplivali na njihov razvoj. Seveda, kot je rekel Boguslaw (v Rus, Toš 2005: 71), pod pogojem, da demokracijo razumemo kot visoko odzivnost politične elite na stališča in vrednote prebivalstva. S pregledom rezultatov raziskav, ki temeljijo predvsem na raziskavah SJM, lahko zatrdim, da je trenutno delovanje vlade in številni ukrepi, ki jih sprejema, v nasprotju s prevladujočim ozračjem in stališči prebivalcev Slovenije, predvsem kar zadeva odgovornost države za uresničevanje ključnih človekovih pravic.

V nadaljevanju izpostavljam vprašanja, s katerima lahko merimo odnos do revščine in odgovornost države za uresničevanje človekovih pravic: z mnenji o domnevnih vzrokih za revščino najnižjih slojev prebivalstva in z mnenji o tem, koliko je država odgovorna za socialno varnost državljanov.

Mnenja o domnevnih vzrokih za revščino črpam predvsem iz Toševe in Rusove (2005: 77) analize vrednotnih orientacij Slovencev ob koncu stoletja. Ti podatki sicer niso najbolj ažurni,

⁹⁵ Štern (2007) koncesijo opredeli kot obliko privatiziranega izvajanja javne službe. Gre za pooblastilo, ki ga država ali lokalna skupnost da osebi zasebnega prava za izvajanje javne službe.

vendar kažejo zaskrbljujočo sliko, ki ni preveč ugodna za razumevanje revščine kot kršitve človekovih pravic. Pri tem je problematično predvsem dejstvo, da je kar tretjina anketiranih (33 odstotkov, medtem ko je povprečje 14 analiziranih držav 24 odstotkov) revščino prepisovala moralnim lastnostim posameznika, lenobi ali pomanjkanju volje revnih. Ostalih 35 odstotkov je sicer menilo, da vzrok leži v nepravični družbi, 17 odstotkov pa je vzroke za revščino pripisovala posledici razvoja. Med razloge za revščino novejši podatki, ki jih povzemam po Socialnih razgledih (2006: 42), sicer kažejo, da Slovenci in Slovenke najpogosteje navajajo zunanje (strukturne) dejavnike kot razloge, zaradi katerih nekateri ljudje živijo v pomanjkanju. Kot tri najpomembnejše razloge, zakaj so nekateri ljudje revni ali socialno izključeni, vprašani v Sloveniji najpogosteje navajajo alkoholizem (53 odstotkov), brezposelnost (47 odstotkov) in bolezen (36 odstotkov). Enako navajajo tudi vprašani v drugih državah novih članic EU.

Drugo vprašanje, ključnega pomena tudi za razumevanje revščine z vidika človekovih pravic, je obseg oziroma področje, ki naj bi ga po mnenju respondentov urejala država. Podatki, ki jih črпам iz raziskav SJM (1998–2006), kažejo precej ugodnejšo sliko in egalitarno usmerjenost anketiranih. V nadaljevanju povzemam nekaj ključnih odgovorov na vprašanja, ki se navezujejo na temo naloge.

Po podatkih SJM 2006 več kot polovica prebivalcev (53,4 odstotka) meni, da je država odgovorna za zmanjševanje razlik med bogatimi in revnimi, nadaljnjih 36,1 odstotka meni, da je država le delno odgovorna. Skupaj torej vsaj delno odgovornost državi pripisuje kar 89,5 odstotka prebivalcev. Samo 7,8 odstotka vprašanih meni, da država v glavnem ni odgovorna. Visoko pričakovanje in odgovornost se državi pripisuje tudi na naslednjih področjih: 46,9 odstotka prebivalcev meni, da je država odgovorna zagotoviti delovno mesto za vsakogar, ki hoče delati; 75,6 odstotka, da mora zagotoviti zdravstveno oskrbo za bolne; 64,4 odstotka, da mora zagotoviti upokojevcem in starim ljudem primeren življenjski standard; 70,8 odstotka, da je dolžna zagotoviti štipendije za študente z nižjimi dohodki, in 42,9 odstotkov da mora zagotoviti dostojno prebivališče za tiste, ki si ga ne morejo privoščiti (48,8 odstotka jih meni, da je za to delno odgovorna). Nižji je le odstotek tistih (samo 25,5 odstotka), ki menijo, da mora država zagotoviti primeren življenjski standard nezaposlenim (podoben odstotek jih meni, da je država delno odgovorna) (SJM 2006).

Koliko se v posamezni državi uresničujejo ekonomske, socialne in kulturne pravice za vse, je odvisno tudi od stopnje solidarnosti prebivalstva. Po meritvah evropske družboslovne raziskave ESS v Sloveniji prevladuje precej egoistično in nesolidarno okolje. Solidarnost je po ocenah do 10 ocenjena zgolj z 4,4, kar nas uvršča na 16. mesto v Evropi (Kazalniki razvoja Slovenije 2007: 108). Po raziskavi, opravljeni leta 2005, pa si sicer 88 odstotkov vprašanih želi, da bi v nadaljnjem razvoju družbe prišlo do povečanja solidarnosti in enakosti med ljudmi, torej, da bi se ta prvina okrepila..

Drugo vprašanje je, koliko to velja za uresničevanja pravic posameznih skupin, predvsem etničnih skupin, ki se na številnih področjih soočajo z nestrpnostjo in diskriminacijo. Oba nekdanja varuha človekovih pravic, tako Bizjak (1999: 15), ki je govoril o zaskrbljujočih pojavih nestrpnosti in ksenofobije oziroma kar nasploh sovraštva do vsakršne drugačnosti v Sloveniji, kot tudi Hanžek (2005), sta opozarjala na ta pojav. Hanžek je, še preden je zasedel to funkcijo, v Poročilu o človekovem razvoju 2000 zapisal, da je za Slovenijo značilna visoka stopnja etnocentrizma in ksenofobije, po kateri se v vseh raziskovalnih obdobjih uvrščamo med prvo tretjino na lestvici 40 držav. Slovenijo je označil kot eno izmed izrazito netolerantnih držav. Nestrpnost v Sloveniji pa se bolj kot preko (rasističnih) skupin kaže kot podtalna ukoreninjenost v slovensko mentaliteto, javnost, medije in t. i. pivski diskurz (Poročilo o človekovem razvoju 2000: 65).

11. ZAKLJUČEK

Slovenija je v obdobju, ki ga zaznamujejo številne reforme na ekonomskem in socialnem področju, katerih glavni cilj je doseganje prednostnega cilja Strategije razvoja Slovenije – konkurenčnega gospodarstva in hitrejše gospodarske rasti. Pri doseganju tega cilja smo precej uspešni, vendar se postavlja vprašanje, v kakšnem obsegu se dosežena rast pretvarja v uresničevanje ekonomskih, socialnih in kulturnih pravic za vse.

Revščina in človekove pravice so tesno povezane. Revščina vodi v neuresničevanje človekovih pravic in neuresničevanje človekovih pravic, predvsem ekonomskih, socialnih in kulturnih, vodi v revščino. Slovenija se je s pristopom k Mednarodnemu paktu o ekonomskih, socialni in kulturnih pravicah, zavezala, da bo »... v največji mogoči meri izkoristila vire, s katerimi razpolaga, in z vsemi ustreznimi sredstvi /.../ skrbela, da bi bilo postopoma doseženo polno uresničenje pravic, ki so priznane v tem Paktu ...« (2. člen MESKP). Prav tako se je z istim aktom zavezala, da bo spoštovala, varovala in uresničevala pravice vseh ljudi ne glede na raso, barvo, spol, jezik, vero, politično ali drugo prepričanje, narodno ali socialno poreklo, premoženje, rojstvo ali katero drugo okoliščino (2. člen MESKP).

Izbrani kazalniki kažejo relativno ugodno sliko, tako na področju revščine kot uresničevanja človekovih pravic. Kljub temu, da na nekaterih področjih zaostajamo za evropskim povprečjem, se splošna raven človekovih pravic zvišuje. Vendar statistični kazalniki, ki jih zbirajo vladna telesa, pogosto zamegljujejo realno sliko in marsikaj *zamolčijo*. Pri njihovi razlagi je zato nujno, da upoštevamo širšo sliko ter v njihovo interpretacijo vnesemo tudi posamezne trende in ukrepe, ki se v samih statistikah (še) ne izražajo.

Številna dogajanja in trendi na ekonomskem in socialnem področju v zadnjem obdobju v Sloveniji negativno vplivajo (in bodo v prihodnosti še bolj) na položaj revnih ter obseg in uresničevanje njihovih pravic. Med njimi s pravico do dela povezano odpravljanje pasivnih oblik pomoči za brezposelne; zaostrovanje meril za upravičenost do ostalih oblik socialnih transferjev ter uvajanje *prisilnega dela*; s pravico do zdravja povezana privatizacija in liberalizacija tega področja, ki pospešuje neenakosti pri dostopu do zdravstvenih storitev in vpliva na kakovost zdravstva; stanovanjska oskrba, prepuščena tržnim silam in politikam posameznih občin, ki le redko upoštevajo tudi tiste najrevnejše; zniževanje deleža javnih

izdatkov na skoraj vseh področjih ekonomskih, socialnih in kulturnih pravic itd. Ti trendi, med katerimi sem izpostavila samo najbolj očitne, a zelo redko poudarjene pri interpretaciji ugodnih števil, postavljajo uresničevanja pravic za vse prebivalce (in še posebej za tiste dohodkovno najbolj ogrožene) pod velik vprašaj.

Revščina pomeni kršitev človekovih pravic, kadar nezadosten dostop do ekonomskih sredstev vodi v njihovo neuresničevanje. Ob večanju dohodkovne revščine v Sloveniji in slabšemu dohodkovnemu položaju revnih ter vzporednim umikanjem države iz ključnih socialno varstvenih področji in krčenjem njenih mehanizmov podpore za najranljivejše prebivalce, lahko v prihodnje pričakujemo, da bodo nekatere pravice za ekonomsko šibkejšo posameznike vedno bolj nedosegljive, država kot njihov glavni garant pa vedno manj odgovorna za njihovo uresničevanje.

Revščina in nižja raven uresničevanja človekovih pravic se v Sloveniji bolj koncentrirata med posameznimi skupinami, kar nam jasno pokaže analiza podatkov, ločenih glede na spol, etnično pripadnost, starost in druge značilnosti. Zbrani kazalniki kažejo, da je diskriminacija, tako posredna kot neposredna, glavni dejavnik, ki vodi v revščino ter potrjuje ocene in opozorila, o skrb vzbujajoči visoki stopnji etnocentrizma in ksenofobije, ki se izraža tako v diskriminatornih praksah posameznih institucij, kot v vsakdanjih odnosih med ljudmi.

Pregled po posameznih skupinah potrjuje, da sta revščina in neuresničevanje človekovih pravic med seboj tesno povezani in pogojujeta eden druge. Prav tako izraža tudi temeljno načelo človekovih pravic – njihovo nedeljivost in medsebojno povezanost. Nižja stopnja uresničevanja posamezne pravice negativno vpliva na uresničevanje druge, z njo povezane, pravice, in vodi v t. i. začaran krog revščine. Neuresničevanje pravice do dela, izraženo predvsem skozi brezposelnost, pa je eden ključnih dejavnikov, ki vpliva na višanje revščine.

Revščina, če nanjo gledamo z vidika človekovih pravic, je stanje, ki so ga države dolžne odpraviti. Ali je revščina v posamezni družbi razumljena kot kršitev človekovih pravic in v kakšnem obsegu so te zagotovljene vsem prebivalcem, predvsem pa tistim najranljivejšim, je odvisno tudi od vrednot in stališč prebivalcev v posamezni državi, katerih volja naj bi se v demokratičnih skupnostih odsevala v delovanju njenih posameznih institucij. Prebivalci v Sloveniji so po raziskavah javnega mnenja pozitivno usmerjeni k egalitarizmu in večji vlogi države pri nižanju razlik in neenakosti med revnimi in bogatimi kot tudi njeni večji

odgovornosti za uresničevanje glavnih človekovih pravic. Te težnje se ne kažejo v aktualni politiki naše vlade.

Pomemben slovenski politik je dejal, da je Slovenija *svetilnik* napredka v Evropi. Dodajam, da bo *svetilnik*, kot kaže, precej šibko svetil za tiste, ki ne zmorejo ali nočejo ujeti pravil tržne igre, ki je prodrla v vse sfere našega življenja.

Revščina v preteklosti ni bila razumljena kot kršitev človekovih pravic. Danes vse več akademikov, politikov in aktivistov uporablja jezik človekovih pravic, kadar govori o njej. In zaskrbljujoče se zdi, da se ob tem, ko se svet vse bolj zaveda, da sta neenakost in revščina nekaj, kar smo dolžni odpraviti, se Slovenija z vladajočo oblastjo na čelu premika vedno bolj v nasprotno smer.

12. SEZNAM LITERATURE IN DRUGIH VIROV

12.1. LITERATURA

- Bavcon, Ljubo (2006): *Izzivi in odzivi*. Ljubljana: Uradni list republike Slovenije.
- Benedek, Wolfgang in Nikolova Mina (2003): *Understanding human rights. Manual on human rights education*. Graz: Human Security Network.
- Campbell, Tom (2003): *Poverty as a violation of human rights: Inhumanity or injustice?* Melbourne: Centre for Applied Philosophy and Public Ethics.
- *Compas: A manual on human rights education with young people*, 2000. Strasbourg: Council of Europe.
- De Feyter, Koen (2005): *Human rights, social justice in the age of the market*. Great Britain: Zed books.
- Donnelly, Jack (2003): *Universal human rights in theory and practice*. 2nd ed.. London: Cornell University Press.
- *Economic, Social and Cultural Rights. Handbook for National Human Rights Institutions*, 2005. Geneva: Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights.
- Farmer, Paul (2005): *Pathologies of power, health, human rights, and the new war on the poor*. Los Angeles: University of California Press.
- Flander, Benjamin (2004): *Pozitivna diskriminacija*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- *Frequently Asked Questions on a Human Rights-based Approach to Development Cooperation*, 2006. Geneva: Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights.
- Hanžek, Matjaž (2005): *Letno poročilo varuha človekovih pravic 2005*. Ljubljana: Urad varuha človekovih pravic Republike Slovenije.
- *Human Development Report 2000*. Geneva: United Nation Development Program.
- *Human Rights and Poverty Reduction*, 2004. Geneva: Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights.
- *Human Rights for Human Dignity. A primer on economic, social and cultural rights*, 2005. London: Amnesty International Publications.
- *Kazalniki razvoja Slovenije 2007*. Ljubljana: Urad republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj.
- Kraigher, Alenka, Grgič Vitek Marta, Učakar Veronika in Sevljak Jurjevec Maja (2007): *Analiza izvajanja imunizacijskega programa*, Slovenija, 2005. Ljubljana: Inštitut za varovanje zdravja Republike Slovenije.
- Kallen, Evelyn (2003): *Social Inequality & Social Injustice. A Human Rights Perspective*. New York: Palgrave Macmillian.
- Kobal, Barbara, Smolej Mojca, Dremelj Polona in Novak Mojca (2005): *Spremljanje učinkov izvajanja Nacionalnega programa socialnega varstva*. Ljubljana: Inštitut Republike Slovenije za socialno varstvo.
- Lampe, Rok, Turk Boštjan J., Bošnjak Marko in Teršek Andraž (2004): *Človekove pravice v pravnih in sodnih postopkih*. Ljubljana: Legalia.
- Mandič, Srna (1999): *Pravica do stanovanja. Brezdomstvo in druga stanovanjska tveganja ranljivih skupin*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.
- Mandič, Srna (2006): *Stanovanje v Sloveniji 2005*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

- Novak, Mojca (1997): *Razvoj evropskih modelov države blaginje*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.
- Novak, Mojca, ur. (2004): *Omrežja socialne opore prebivalstva Slovenije*. Ljubljana: Inštitut Republike Slovenije za socialno varstvo.
- Nowak, Manfred (2005): *Human Rights: A Handbook for Parliamentarians*. Geneva: Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights.
- O'Brien, Martin in Penna Sue (1998): *Theorising welfare: enlightenment and modern society*. London: Thousand Oaks.
- Pogačnik, Boštjan (1997): *Pravo in družbene resničnosti*. Ljubljana: KUD France Prešeren.
- *Poročilo o človekovem razvoju 2000*. Ljubljana: Urad Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj.
- *Poročilo o razvoju 2006*. Ljubljana: Urad republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj.
- *Poročilo o razvoju 2007*. Ljubljana: Urad republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj.
- Rizman, Rudi (1997): *Izzivi odprte družbe. Sociološki komentarji (1989-1996)*. Ljubljana: Liberalna akademija.
- Rus, Veljko in Toš Niko (2005): *Vrednote Slovencev in Evropejcev. Analiza vrednotnih orientacij Slovencev ob koncu stoletja*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Schiller, Bradley (2001): *The Economics of Poverty and Discrimination*. New Jersey: Prentice-Hall, Inc..
- Sen, Amartya K. (2002): *Ekonomija blaginje*. Izbrane razprave. Ljubljana: Založba *cf.
- *Slovenska javnomnenjska raziskava 2006. Razumevanje vloge države, ocene (ne-uspešnosti) njenega delovanja in pogledi na reforme*. Ljubljana: Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij. Fakulteta za družbene vede.
- *Socialni razgledi 2006*. Ljubljana: Urad republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj.
- Srdoč Majer, Zlatka (2004): *Ekonomske in socialne pravice v teoriji in praksi*. Brdo pri Kranju: Fakulteta za podiplomske državne in evropske študije.
- Šešok, Janja (2007): *Prezgodnja umrljivost v Sloveniji v obdobju 1997-2005*. Ljubljana: Inštitut za varovanje zdravja Republike Slovenije.
- Šinkovec, Janez (1997): *Pravice in svoboščine*. Ljubljana: Uradni list republike Slovenije.
- Šturm, Lovro (2002): *Komentar Ustave Republike Slovenije*. Brdo pri Kranju: Fakulteta za podiplomske državne in evropske študije
- Toš, Niko, ur. (2006): *Pogledi na reforme: družboslovne refleksije na predlog reform. Slovenija 2005-2006*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Zajc, Drago (1998): *Politika človekovih pravic*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

12.2. ČLANKI V REVIJAH IN ZBORNIKIH

- Cabarera, Mariana (2006): Observations on poverty from a human rights perspective. *The right not to be poor. Poverty as a violation of human rights*. Occasional paper, 26-36. Urogvay: Instituto del tercer Mundo.

- Debelak, Matjaž (2006): Diskriminacija!? *Pravna Praksa* (10), 18-19.
- Dede, Graciela (2006): Considerations on poverty from the ESC Rights. *The right not to be poor. Poverty as a violation of human rights*. Occasional paper, 8-17. Urogray: Intituto del tercer Mundo.
- Fukuda-Parr, Sakiko (2006): The Human Poverty Index: A multidimensional measure. *Poverty In Focus* (26), 7-9.
- Grove, Chris (2006): Human rights and the struggle to end poverty. *The right not to be poor. Poverty as a violation of human rights*. Occasional paper, 47-55. Urogray: Intituto del tercer Mundo.
- Kakwani, Nanak (2006): What is poverty. *One pager* (22), 1.
- Kralj, Ana (2006): Priseljence in priseljenci v mestu. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* 34(226), 15-28.
- Novak, Mojca (1993): Konceptualne korenine raziskovanja (ne)blaginje v slovenski sociologiji. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* 21(154-55), 83-97.
- Podnar, Klemen in Golob Urša (2002): Socialna ekonomija in družbena odgovornost: alternativni globalni anarhiji neoliberalizma. *Teorija in praksa* (39)6, 952-969.
- Rommelspacher, Birgit (2003): Socialno delo in človekove pravice. *Socialno delo* 42(4-5), 205-209.
- Sandoval Teran, Areli (2006): The importance of the human rights perspective in development and poverty eradication strategies. *The right not to be poor. Poverty as a violation of human rights*. Occasional paper, 18-25. Urogray: Intituto del tercer Mundo.
- Stanovnik, Tine (1997): Revščina in marginalizacija prebivalstva v Sloveniji. *Družboslovne razprave* 13(24-25), 12-39.
- Stanovnik, Tine (2006): Razvoj sistema socialne zaščite v Sloveniji. *Socialni izzivi* (24)12, 5-12.
- Strban, Grega (2006): Položaj brezposelne osebe po spremembah ZZZPB in ZSV *Pravna praksa* (48), i-v.
- Stropnik, Nada (1994): Revščina: teoretični pristopi in mere. *Slovenska ekonomska revija* 45(5), 490-506.
- Štern, Jadranka (2007): Javno zdravje in javno zdravstvo. *Zdravniški vestnik* 76(5), 297-367.
- Win, Aye Aye (2006): Poverty and human rights. *The right not to be poor. Poverty as a violation of human rights*. Occasional paper, 56-60. Urogray: Intituto del tercer Mundo.
- Zalar, Boštjan (2003): Slovenske in evropske ustavnosodne razlage in uresničevanje načela socialne države v praksi. *Dignitas: revija za človekove pravice* (19-20), 3-148.

12.3. DRUGI VIRI

- *Konvencija o odpravi vseh oblik diskriminacije žensk*, sprejeta in razglašena z resolucijo Generalne skupščine št. 34/180, 18. december 1979.
- *Konvencija o pravicah otrok*, sprejeta in razglašena z resolucijo Generalne skupščine št. 44/25, 20. november 1989.
- *Mednarodna konvencija o odpravi vseh oblik rasne diskriminacije*, sprejeta in razglašena z resolucijo Generalne skupščine št. 2106 (XX), 21. december 1965.
- *Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah*, sprejet in razglašen z resolucijo Generalne skupščine, 16. december 1966.
- *Mednarodni pakt o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah*, sprejet in razglašen z resolucijo Generalne skupščine št. 2200 A (XXI), 16. december 1966.
- *Splošna deklaracija človekovih pravic*, sprejeta in razglašena z resolucijo Generalne skupščine 217A (III), 10. december 1948.
- *Ustava Republike Slovenije* (1991). Ljubljana: Ur. l. RS, 33I, 42/1997, 66/2000, 24/2003, 69/2004, 69/2004, 69/2004, 68/2006, 1373–1386.
- *Zakon o socialnem varstvu* (2004). Ljubljana: Ur. l. RS 136 in 105/06, 4256–4270.
- *Zakon o zaposlovanju in zavarovanju za primer brezposelnosti* (2006). Ljubljana: Ur. l. RS, št. 107, 10839-10855.
- *Zakon o zunanjih zadevah* (2003). Ljubljana: Ur. l. RS 113, 15445–15456.

12.4. INTERNETNI VIRI

- Internetni vir 1: Swiss Agency for Development and Cooperation (2004): *Intergrating Human Rights and Poverty Reduction*. Dostopno na <http://www.sdc.admin.ch/index.php?navID=150001&langID=1> (22. avgust 2006).
- Internetni vir 2: Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (1991): *Vienna Declaration and Programme of Action (Part 1, para. 5), Fact Sheet No.16* (Rev.1). Dostopno na <http://www.unhchr.ch/html/menu6/2/fs16.htm> (22. avgust 2006).
- Internetni vir 3: Türk, Danilo (1992): *The realization of economic, social and cultural rights. Final report*. Dostopno na [http://www.unhchr.ch/huridocda/huridoca.nsf/\(Symbol\)/E.CN.4.Sub.2.1992.16.En?Opendocument](http://www.unhchr.ch/huridocda/huridoca.nsf/(Symbol)/E.CN.4.Sub.2.1992.16.En?Opendocument) (22. avgust 2006).
- Internetni vir 4: Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (1992): *The Human Right to Adequate Housing. Fact Sheet No.21*. Dostopno na <http://www.unhchr.ch/housing/fs21.htm#intro> (22. avgust 2006).
- Internetni vir 5: Frontlinedefenders. *Front Line Economic, Social and Cultural Rights Online Manual*. Dostopno na <http://www.frontlinedefenders.org/manuals/eco-soc-cul> (22. avgust 2006).
- Internetni vir 6: World Bank. *Poverty.net*. Dostopno na <http://www.worldbank.org/poverty/index.htm> (10. oktober 2006).
- Internetni vir 7: Urad Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj (2003): *Analiza gospodarskih gibanj v Sloveniji s ciljno projekcijo razvoja do leta 2003*. Dostopno na <http://www.umar.gov.si/public/analiza/spoml99/3maj99.html> (10. oktober 2006).

- Internetni vir 8: Hunt Paul, Osmani Siddiq in Nowak Manfred (2004): *Summary of the Draft Guidelines on a Human Rights Approach to Poverty Reduction*. Dostopno na <http://www.unhchr.ch/development/SwissSummary1.doc> (22. avgust 2006).
- Internetni vir 9 : *Circle of Rights: Economic, Social & Cultural Rights Activism: A Training Resource*. Dostopno na www1.umn.edu/humanrts/edumat/IHRIP/circle/modules/module1.htm (22. avgust 2006).
- Internetni vir 10: Office of the United Nation High Commissioner for Human Rights. *Draft Guidelines: A Human Rights Approach to Poverty Reduction Strategies*. Dostopno na <http://www.unhchr.ch/development/povertyfinal.html#added> (10. oktober 2006).
- Internetni vir 11: Brodsky, Gwen in Day Shelag: *Poverty is a Human Rights Violation. The Poverty and Human Rights Project*. Dostopno na <http://www.povertyandhumanrights.org/> (10. oktober 2006).
- Internetni vir 12: Urad Republike Slovenije za ekonomske analize in razvoj. *Socialna varnost v luči vključitve Slovenije v EU*. Dostopno na <http://www.umar.gov.si/projekti/sgrs/diskusij/tidija.html> (10. januar 2007).
- Internetni vir 13: Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (2000): *The right to the highest attainable standard of health. General Comments E/C.12/2000/4*. Dostopno na [http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/\(symbol\)/E.C.12.2000.4.En?OpenDocument](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(symbol)/E.C.12.2000.4.En?OpenDocument) (22. avgust 2006).
- Internetni vir 14: Zavod Republike Slovenije za zaposlovanje. *Nekateri poudarki iz mednarodne ureditve zaposlovanja in sedanje ureditve pri nas*. Dostopno na <http://www.ess.gov.si/SLO/Predstavitev/Zgodovina/PoudarkiMednarodneUreditve.htm> (8. januar 2007).
- Internetni vir 15: Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve. *Evropski kodeks o socialni varnosti*. Dostopno na <http://www.mddsz.gov.si/index.php?id=7034> (8. januar 2007).
- Internetni vir 16: Center za raziskovanje javnega mnenja (2006): *Političbarometer 11/2006. Javnomnenjske raziskave o odnosu javnosti do aktualnih razmer in dogajanj v Sloveniji*. Dostopno na http://www.cjm.si/sites/cjm.si/files/File/raziskava_pb/pb11_06.pdf (15. maj 2006).
- Internetni vir 17: Statistični urad Republike Slovenije (2007): *Anketa o življenjskih pogojih, EU-SILC, Slovenija, 2005 - začasni podatki*. Prva objava. Dostopno na http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=846- (20. februar 2007).
- Internetni vir 18: Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve. *Denarna socialna pomoč*. Dostopno na http://www.mddsz.gov.si/si/delovna_podrocja/sociala/denarna_socialna_pomoc (5. junij 2007).
- Internetni vir 19: United Nation Development Programme. *Millenium Development Goals Report*. Dostopno na http://mdgr.undp.sk/DOCUMENTS/MDG_Slovenia_GB_6.pdf (20. december 2006).
- Internetni vir 20: Statistični urad Republike Slovenije (2007): *Kazalniki socialne povezanosti 2004 – začasni podatki*. Dostopno na http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=708 (20. februar 2007).
- Internetni vir 21: Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. *Open-ended working group on an optional protocol to the international covenant on*

- economic, social and cultural rights.* Dostopno na <http://www.ohchr.org/english/issues/escr/intro.htm> (20. februar 2007)
- Internetni vir 22: SloNep. *Neprofitna stanovanja.* Dostopno na <http://www.slonep.net/subareas.html?lev0=1&lev1=7&lev2=111> (15. april 2007).
 - Internetni vir 23: Evropska komisija (2006): *Program reform za izvajanje Lizbonske strategije v Sloveniji. Poročilo o uresničevanju programa.* Dostopno na http://ec.europa.eu/growthandjobs/pdf/nrp/SL_nrp_sl.pdf (20. februar 2007)
 - Internetni vir 24: Statistični urad Republike Slovenije (2006): *Povprečne mesečne plače. Oktober 2006.* Prva objava. Dostopno na http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=626 (17. maj 2007).
 - Internetni vir 25: Statistični urad Republike Slovenije (2006): *Umrli, Slovenija, 2005.* Prva objava. Dostopno na http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=410 (20. februar 2007).
 - Internetni vir 26: Register predpisov Slovenije (2007): *Sklep o najnižji pokojninski osnovi.* Dostopno na http://zakonodaja.gov.si/rpsi/r02/predpis_SKLE6972.html (15. maj 2007).
 - Internetni vir 27: Inštitut za varovanje zdravja Republike Slovenije (2006): *Okužba s HIV v Sloveniji. November 2006.* Dostopno na http://www.ivz.si/javne_datoteke/datoteke/1145-20_11_06_splet.pdf (20. februar 2007).
 - Internetni vir 28: Statistični urad Republike Slovenije (2006): *Izdatki in viri financiranja zdravstva, Slovenija, 2003 in 2004.* Prva objava. Dostopno na http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=641 (17. april 2007).
 - Internetni vir 29: Delo.si (2007): *Hanžek opozarja na problem brezdomstva.* Dostopno na http://www.delo.si/index.php?sv_path=41,35,190521&fromsearch=1 (17. april 2007).
 - Internetni vir 30: Statistični urad Republike Slovenije (2007): *Praznik dela. April 2007.* Posebna objava. Dostopno na http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?ID=862 (17. maj 2007).
 - Internetni vir 31: Statistični urad Republike Slovenije (2007): *Zaposlene osebe po velikosti bruto plače, Slovenija 2006. April 2007.* Prva objava. Dostopno na http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?ID=802 (17. maj 2007).
 - Internetni vir 32: Statistični urad Republike Slovenije (2006): *Pismenost. Izobraževanje. Sept. 2005.* Posebna objava. Dostopno na http://www.stat.si/novice_poglej.asp?ID=698 (17. maj 2007)
 - Internetni vir 33: Statistični urad Republike Slovenije (2007): *Izobraževanje mladine in odraslih v Sloveniji ob koncu šolskega leta 2005/2006 in na začetku šolskega leta 2006/2007. April 2007.* Prva objava. Dostopno na http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=800 Osnovnošolsko (17. maj 2007).
 - Internetni vir 34: Statistični urad Republike Slovenije (2007): *Izdatki za formalno stopenjsko izobraževanje, Slovenija, 2004 – začasni podatki.* Dostopno na http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=700 (17. maj 2007).
 - Internetni vir 35: Statistični urad Republike Slovenije (2007): *Ženske v Sloveniji.* Posebna izdaja. Dostopno na http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=749 (17. maj 2007).
 - Internetni vir 36: Urad za enake možnosti (2007): *Informacija ob 8. marcu, svetovnem dnevu žensk.* Dostopno na <http://www.uem.gov.si/si/splosno/novice/novica/article/813/1230/?cHash=f910ac2d05> (17. maj 2007).

- Internetni vir 37: Statistični urad Republike Slovenije (2006): *Prehod z dela v upokožitev, Slovenija, 2. četrtletje 2006*. Prva objava. Dostopno na http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?ID=791 (17. maj 2007).
- Internetni vir 38: Statistični urad Republike Slovenije (2007): *Prebivalstvo. Slovenija. December 2006*. Prva objava. Dostopno na http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?ID=859 (17. maj 2007).
- Internetni vir 39: Statistični urad Republike Slovenije (2006): *Socioekonomske značilnosti prebivalstva in meddržavnih selivcev, Slovenija*. Prva objava. Dostopno na http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?ID=652 (17. maj 2007).
- Internetni vir 40: Urad za narodnost. *Romska etnična skupnost*. Dostopno na http://www.uvn.gov.si/si/manjsine_ozroma_narodne_skupnosti/romska_etnicna_skupnost/ (17. maj 2007).
- Internetni vir 41: Amnesty International Slovenija (2005): *»Izbrisani« - Poročilo Odboru Združenih narodov za ekonomske, socialne in kulturne pravice*. Dostopno na <http://www.amnesty.si/datoteka.php?md5ime=65d0f2cbb21d3555bd86d31de50a6844> (20. maj 2006).
- Internetni vir 42: Amnesty International Slovenija (2006): *Napačni začetki: Izključenost romskih otrok iz osnovnošolskega izobraževanja v Bosni in Hercegovini, na Hrvaškem ter v Sloveniji*. Dostopno na <http://www.amnesty.si/datoteka.php?md5ime=9fda98bc99347fb536d22c3080824e57> (10. januar 2007).
- Internetni vir 43: Statistični urad Republike Slovenije (2007): *Aktivno prebivalstvo (po Anketi o delovni sili), Slovenija, 2006*. Dostopno na http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=820 (17. maj 2007).
- Internetni vir 44: Tridico, Pasquale (2006): *The Lisbon Strategy: A New Policy for Better Jobs?* Dostopno na <http://www.feem.it/Feem/Pub/Publications/CSRpapers/default.htm> (22. april 2007).
- Internetni vir 45: Hager, Sandy Brian (2007): *The Lisbon Agenda and 'Neoliberal Communitarian' Citizenship*. Dostopno na http://aa.ecn.cz/img_upload/3bfc4ddc48d13ae0415c78ceae108bf5/SHager_TheLisbonAgendaandNeoliberalCommunitarianCitizenship.pdf (22. maj 2007).